

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOJO PROCESO KATEDRA

RITA STRAČINSKAJA
Teisės ir valdymo studijų programa

ĮRODYMŲ LEISTINUMO PROBLEMA BAUDŽIAMAJAME PROCESSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Alvydas Barkauskas

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. ĮRODYMŲ LEISTINUMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ.....	5
1. 1. Įrodymų leistinum0 samprata.....	5
1. 2. Įrodymų leistinum0 reikalavimai.....	13
1. 3. Pažeistos procesinės formos įrodymų leistinum0 ypatumai.....	18
2. ĮRODYMŲ LEISTINUM0 REGLAMENTAVIMAS UŽSIENIO ŠALIŲ BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ.....	25
2. 1. Įrodymų leistinum0 ypatumai bendrosios teisės sistemos šalyse.....	25
2. 2. Įrodymų leistinum0 reikalavimai civilinės teisės sistemos šalyse.....	29
3. ATSKIRŲ ĮRODINĖJIMO PRIEMONIŲ LEISTINUM0 YPATUMAI.....	36
3. 1. Asmenų parodymų leistinum0 ypatumai.....	36
3. 2. Ekspertizės aktų ir specialių išvadų leistinum0 ypatumai.....	43
3. 3. Daiktų ir dokumentų leistinum0 ypatumai.....	47
IŠVADOS.....	56
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	58
SANTRAUKA.....	65
SUMMARY.....	66
PRIEDAI.....	67

IVADAS

Temos aktualumas. Teisinėje valstybėje pirmiausia yra pabrėžiamos žmogaus teisės. Todėl ir Lietuvoje turi būti sukurta efektyvi, veiksminga teisės normų, užtikrinančių žmogaus teisių gynimą, sistema. „Baudžiamasis ir baudžiamojo proceso įstatymai žmogaus teisių požiūriu suvokiami kaip garantai nuo nusikalstamo kėsinosi į juos ir nuo valdžios savivalės“¹. Todėl baudžiamojo proceso įstatymo normų turi būti laikomasi atliekant visus procesinius veiksmus.

Pagrindinis Lietuvos teisėsaugos uždavinys yra greitai ir išsamiai atskleisti nusikaltimus ir tinkamai pritaikyti įstatymą. Teisėsaugos institucijų pareigūnai daugiausia yra susirūpinę ištirtų nusikaltimų skaičiumi, nes tai yra pagrindiniai jų darbo rodikliai, todėl jiems svarbu surinkti ir pateikti kuo daugiau duomenų, kaip įrodinėjimo priemonių. Dėl šių priežasčių dažnai nesilaikoma teisės normų reikalavimų, pažeidžiamos žmogaus teisės, o tuo pačiu įrodymų legalumo bei leistinum principai.

Įrodymų leistinum principas, kaip pagrindinė žmogaus teisių garantija, baudžiamajame procese užima ypatingą vietą. Todėl vienas iš aktualiausių klausimų yra ar visi įrodymai, kaip pagrindinė priemonė ginant pažeistas teises ir teisėtus interesus, yra leistini.

Dažnai pamirštama, kad rinkti ir pateikti duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai nagrinėti, galima tik teisėtomis priemonėmis, todėl sukuriamos prielaidos teisiniui nihilizmui, visuomenės nesaugumo jausmui, žmonių pasyvumui. Įrodymų leistinum reikalavimų nesilaikymas kelia visuomenės abejones proceso dalyvių įrodinėjamosios veiklos teisėtumu, nuosprendžių ir kitų procesinių sprendimų bei išvadų pagrįstumu. Tokia situacija sąlygoja poreikį išstudijuoti tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisės aktuose įtvirtintas normas, reglamentuojančias įrodymų leistinum klausimą, išanalizuoti įrodymų leistinum pagrindus, sąlygas, kriterijus, atskleisti jų naudojimo baudžiamajame procese problemas.

Visa tai leistų valstybėje apibrėžti įrodymų leistinum ribas, sukurti pagrįstą teisinį mechanizmą, kuris garantuotų teisėtų žmogaus interesų apsaugą, renkant ir pateikiant įrodymus.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektas yra visuomeniniai santykiai, susiklostantys renkant, tikrinant ir vertinant įrodymus..

Tyrimo dalykas yra Lietuvos ir užsienio valstybių baudžiamojo proceso normos, įtvirtinančios įrodymų leistinum reikalavimus, jų taikymo praktika bei mokslinė literatūra, kurioje nagrinėjama įrodymų leistinum problema.

Tyrimo tikslas. Magistro baigiamojo darbo tikslas yra išnagrinėti įrodymų leistinum sampratą, reikšmę, atskirų įrodymų rūšių leistinum teorines ir praktines problemas.

¹ Stungys K. Baudžiamasis ir baudžiamojo proceso įstatymai – žmogaus teisių garantas // Žmogaus teisių problema baudžiamajame teiseje ir baudžiamajame procese: konferencijos medžiaga. – Vilnius, 1995. P. 33.

Tyrimo uždaviniai. Užsibrėžtam tikslui pasiekti išskelti šie uždaviniai:

- atskleisti teisės aktuose įtvirtintą bei mokslinėje literatūroje išplėtotą įrodymų leistinumą sampratą;
- išnagrinėti duomenų, kaip įrodymų, leistinumą kriterijus baudžiamajame procese;
- apžvelgti įrodymų leistinumą reglamentavimo ypatumus užsienio šalių teisės sistemose;
- išanalizuoti atskirų įrodinėjimo priemonių leistinumą ypatumus bei įrodymų leistinumą principo taikymo problemas Lietuvos teismų praktikoje.

Hipotezė: Orientuojančių į praktinį baudžiamąjį proceso uždavinių sprendimą ir asmens teisėtų interesų užtikrinimą, įrodymų leistinumą taisyklių laikymasis sukuria reikiamas tiesai nustatyti sąlygas, užtikrina proceso dalyvių teises baudžiamajame procese.

Tyrimo metodai. Rašant darbą naudoti analitinis, lyginamasis, loginis, monografinis metodai, įvairūs teisės normų aiškinimo būdai (istorinis, sisteminis) bei teisinių dokumentų analizė.

Mokslo darbo naujumas ir reikšmė. Pirmą kartą Lietuvoje kompleksiškai teoriniu ir praktiniu aspektu išnagrinėtas vienas iš esminių baudžiamąjį proceso klausimų – įrodymų leistinumą problema. Įgyvendinant darbui iškeltą tikslą ir uždavinius, išnagrinėta įrodymų leistinumą problema Lietuvos ir užsienio valstybių įstatymuose ir teorijoje. Darbe nagrinėjami Lietuvos teisininkų (M. Kazlauskas, J. Rinkevičiaus, P. Kuconio, K. Stungio ir kt.) darbai, Lietuvos Respublikos ir užsienio valstybių teisės aktai, užsienio šalių autorių (N. M. Kipnis, V. V. Zolotich, P. A. Lupinskaja, A. Keane, G. Stefani ir kt.) darbuose išsakytos mintys,.

Siekiant atskleisti įrodymų leistinumą esmę ir reikšmę, visų pirma aptarta pačių įrodymų samprata. Analizuojant įrodymų leistinumą, darbe nagrinėjami bendrieji įrodymams keliami reikalavimai, įrodymų leistinumą taisyklės, pažeistos procesinės formos įrodymų leistinumą ypatumai. Ypatingas dėmesys skiriamas ir atskirų įrodinėjimo priemonių leistinumą ypatumams. Remiantis teismų praktika atskleidžiama, kaip bendrosios įrodymų leistinumą taisyklės įgauna praktinę taikymo įvairovę.

Įrodymų leistinumą teorines ir praktines problemas nagrinėjusių autorių mokslinių darbų lyginamoji analizė manytina leis kritiškai įvertinti įrodymų leistinumą teisinį reglamentavimą. Teismų praktikos analizė padės patvirtinti teorinius teiginius, atskleisti įrodymų pripažinimo neleistiniais pagrindus. Darbe ne tik atskleistos ir įtvirtintos teorinės žinios, bet ir pateikti galimi praktiniai įrodymų leistinumą problemos sprendimo būdai. Tuo tikslu skyrių pabaigoje pateikti apibendrinimai, suformuluotos išvados.

Darbo struktūra: įvadas, trys skyriai, aštuoni skirsniai, išvados. Darbo pabaigoje yra naudotos literatūros sąrašas, santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, priedai.

1. ĮRODYMŲ LEISTINUMAS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Teisės teorijoje viena bendriausių, kertinių sąvokų yra įrodymų sąvoka. „Nuo atsakymo į klausimą, kas yra įrodymas, labai priklauso, kaip teisės teorija ir praktika sprendžia įrodymų leistinumą, liečiamumo problemą, kokie procesiniai reikalavimai keliami renkant ir panaudojant skirtingų rūšių įrodymus“².

Tad analizuojant įrodymų leistinumą klausimus svarbu atskleisti ir pačių įrodymų sampratą.

1. 1. Įrodymų leistinumą samprata

Feodalinio laikotarpio Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje įrodymai buvo tapatinami su įrodinėjimo procedūromis: sekimu, pavogtų daiktų suradimu, liudijimu teisme. Apibrėžtos įrodymų sąvokos neturėjo ir Lietuvos teritorijoje taikytas carinės Rusijos baudžiamosios teisenos statusas bei jo pagrindu priimtas baudžiamojo proceso įstatymas, kuris veikė Nepriklausomoje Lietuvoje iki 1940 m.³.

Iki 2002 m. galiojusio Lietuvos Respublikoje baudžiamojo proceso kodekse, priimtame 1961 m., pateikiamas toks įrodymų apibrėžimas: „Įrodymai baudžiamojoje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamiesi kvotos organai, tardytojas ir teismas įstatymo nustatyta tvarka konstatuoja pavojingos visuomenei veikos buvimą arba nebuvimą, šią veiką padariusio asmens kaltumą ir kitas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti“⁴. Toks įrodymų apibrėžimas be pakeitimų galiojo iki naujojo baudžiamojo proceso kodekso (2002 m.) išleidimo. Anot M. Kazlauskas ir P. Kuconio „tokia įrodymų samprata buvo susijusi su ištisa sistema tarybinio baudžiamojo proceso įstatymo normų ir su įrodymų teorijos doktrina“⁵.

Šia senąja įrodymų, kaip faktinių duomenų, sampratą rengiant naują baudžiamojo proceso kodeksą, siūlė vadovautis K. Stungys. Autorius savo nuomonę grindė tuo, kad „faktiniai duomenys tiek tyrimą, tiek procesinių sprendimų priėmimą daro aiškų ir suprantamą“⁶.

Vakarų Europos ir dalies kitų pasaulio šalių baudžiamojo proceso kodeksuose nėra įrodymų apibrėžimo. Kai kuriose valstybėse (Anglijoje, Indijoje) tie klausimai aptariami atskiruose norminiuose aktuose. Tačiau kuo aiškiau įrodymų sąvoka apibrėžta įstatyme, tuo

² Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // *Jurisprudencija*. 2001. T. 23 (15). P. 35.

³ Rinkevičius J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // *VU mokslo darbai. Teisė*. 1992. Nr. 26. P. 193.

⁴ LTSR baudžiamojo proceso kodeksas // *Valstybės žinios*. 1961, Nr. 18 – 148.

⁵ Kazlauskas M., Kuconis P. Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte // *Justitia*. 1998. Nr. 5. P. 7.

⁶ Stungys K. Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. // *Jurisprudencija*. 2000. T. 16 (8). P. 22.

mažiau lieka vietos įvairiems šią sąvoką iškraipantiems aiškinimams ir dėl to kylančioms praktinėms klaidoms⁷.

Dabar galiojančio baudžiamojo proceso kodekso, priimto 2002 m. 20 straipsnyje pateikiamas naujas įrodymų, kaip „įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų“⁸ apibrėžimas.

LAT senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu pažymima, jog „BPK 20 straipsnio analizė leidžia padaryti išvadą, kad šiame straipsnyje vartojama sąvoka „duomenys“ apima tiek duomenų šaltinius, tiek tuose šaltiniuose esančią informaciją“⁹.

Tačiau tokie duomenys nebūtinai gali būti pripažinti įrodymais. Ne bet kokia tvarka proceso metu gauta informacija gali būti įrodymai, galintys padėti atkurti praeities įvykius teisine prasme ir lemti byloje priimamą sprendimą.

Įrodymų leistinumą samprata yra esminė atsakant į klausimą ar duomenys, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti yra tinkami ar netinkami naudoti kaip įrodymai baudžiamajame procese. „Įrodymų teorijoje“ pateiktas toks leistinumą apibrėžimas: „leistinumas yra įrodymų tinkamumas duomenų gavimo šaltinių, metodų ir priemonių teisėtumo požiūriu“¹⁰.

Remdamasis senuoju baudžiamojo proceso kodeksu J. Rinkevičius rašė, kad „įrodymų apibrėžimas turi apimti jų leistinumą reikalavimą, susijusį su procesine informacijos rinkimo ir fiksavimo forma“. Anot minėto autoriaus, „leistina naudoti kaip įrodymus tik tokią informaciją, kuri gauta ir patvirtinta griežtai laikantis baudžiamojo proceso įstatyme nustatytos tvarkos. Jeigu renkant informaciją padaryta esminių procesinės formos pažeidimų, tokia informacija negali būti priimama ir naudojama bylos aplinkybėms įrodinėti“¹¹.

Dabar galiojančio baudžiamojo proceso kodekso, priimto 2002 m. 20 straipsnyje apibrėžtas ir įrodymų leistinumą principas, pagal kurį įrodymais gali būti tik: a) įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys, b) teisėtais būdais gauti duomenys, c) duomenys, kuriuos galima patikrinti atliekant BPK numatytus proceso veiksmus (žr. 1 priedą, 1 pav.). Tai reiškia, kad duomenys turi atitikti įrodymų leistinumą savybę.

Taigi, patikrint negalim ir įrodymu nėra, pavyzdžiui, anoniminiai ar kiti pranešimai, kurių šaltinis nepatikimas, ar patikimumo teisme patikrinti nėra galimybės.

Senajame baudžiamojo proceso kodekse įrodymų leistinumą buvo užtikrintas proceso nustatyta jų rinkimo tvarka ir formomis, buvo aiškiai apibrėžti įrodymai tiek turinio, tiek formos

⁷ Rinkevičius J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // VU mokslo darbai. Teisė. 1992. Nr. 26. P. 195.

⁸ LR baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785 // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37 – 1341.

⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 patvirtinta „Teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga“.

¹⁰ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. P. 229.

¹¹ Rinkevičius J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // VU mokslo darbai. Teisė. 1992. Nr. 26. P. 195.

požiūriu, išvardintos visos leistinos įrodymų formos (žr. 1 priedą, 2 pav.). Duomenų – įrodymų leistinumo ribas tam tikra prasme lemia dabar galiojančio kodekso 20 straipsnio 4 punkto nuoroda, kad duomenys gali būti įrodymu, jei jie gauti teisėtais būdais ir gali būti patikrinti kodekse numatytais procesiniais veiksmais. Tačiau K. Stungio nuomone „išvardinti kriterijai yra abstraktūs, todėl sudaro sąlygas vertinti subjektyviai, nes 20 straipsnio 5 punkte nurodyta, kad teisėjai įrodymus vertina pagal savo vidinį įsitikinimą“¹². O tolesnė nuoroda, kad „vidinis įsitikinimas turi būti pagrįstas išsamiai ir objektyviai išnagrinėtomis bylos aplinkybėmis, vadovaujantis įstatymu“, anot minėto autoriaus, nieko konkretaus, apibrėžiančio įrodymų sampratą ir jų vertinimo kriterijus, nepateikia. Vadovaujantis šiomis autoriaus išsakytomis mintimis, galima teigti, kad dabartinio baudžiamojo proceso kodekso 20 straipsnio 4 punkto įrodymų leistinumo nuoroda, kad įrodymu gali būti duomenys, gauti teisėtais būdais ir kuriuos galima patikrinti šiame kodekse numatytais veiksmais praktikoje sukels daug klausimų, nes specialių numatytų procesinių veiksmų duomenims – įrodymui patikrinti kodekse nenumatyta.

Toliau aiškinant įrodymų leistinumo sampratą, reikia paminėti, kad svarbi įrodymų savybė yra jų atitikimas procesiniame įstatyme įtvirtintiems duomenų turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti gavimo ir procesinio įtvirtinimo, šaltinių, sąlygų, bei priemonių reikalavimams¹³.

Nagrinėjant įrodymų leistinumo klausimą labai svarbūs du kriterijai: įrodymų šaltinio bei formos kokybė bei jų gavimo priemonių leistinumas. Šiuos du aspektus aptarsime plačiau.

Įrodymų šaltinio bei formos kokybė. Anot A. Cinino „įrodymo, kaip jo formos ir turinio dialektinės sąveikos, samprata įpareigoja įrodinėjimo subjektus tirti ir kritiškai vertinti tiek pačius faktinius duomenis apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai teisingai išspręsti (duomenis turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti – aut. past.), tiek ir jų šaltinius“¹⁴.

Būtent įrodymų šaltiniai atspindi įrodymų formą. Tačiau nereikėtų sutapatinti įrodymų su jų šaltiniais, ignoruojant įrodymų turinį. Priešingu atveju įrodinėjimo subjektų dėmesys būtų sutelkiamas į įstatymo numatytų duomenų, turinčių reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti „šaltinių buvimą ar nebuvimą bei jų formą, o į duomenų turinį nesigilinama“¹⁵.

Teismų praktikoje galima rasti pavyzdžių, iliustruojančių, kaip dėmesio sutelkimas į patį įrodymų šaltinį ir jo turinio ignoravimas lemia nepagrįstus bylų sprendimus. Taip Vilniaus miesto 1-sis apylinkės teismas, išnagrinėjęs baudžiamąją bylą, tvarkomajame posėdyje gražino bylą papildyti konstatuodamas, kad kaltinamosios ir jų gynėjai negalėjo susipažinti su visa bylos medžiaga, nes kai kurie bylos dokumentai neįskaitomi. Šiuo veiksmu teismas iš esmės pažeidė

¹² Stungys K. Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. // Jurisprudencija. 2000. T. 16 (8). P. 24.

¹³ Plačiau apie įrodymų leistinumo reikalavimus žr. skyrelyje 1. 2. „Įrodymų leistinumo reikalavimai“.

¹⁴ Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumo problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). P. 36.

¹⁵ Ten pat. P. 36.

baudžiamojo proceso įstatymą – suvaržė kaltinamųjų teises. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija atmetė prokuroro skundą dėl pirmos instancijos teismo nutarties nurodydama, kad

„bylos dokumentuose /.../ yra išdėstytos ar patvirtintos tam tikros aplinkybės. Įrodymų šaltinis šiuo atveju yra „kitokie dokumentai“/.../. Dokumentai, kurių teksto ar kitų įrašų negalima perskaityti, neatitinka norminių aktų, o kartu ir įrodymų leistinumą reikalavimų“¹⁶.

Taigi, remiantis tuo kas išdėstyta galima teigti, kad nors įrodymų leistinumą reikalavimai apima tik įrodymų formos klausimus, tiriant nusikalstamas veikas būtina atsižvelgti ir į jų turinį.

Anot A. Cinino, aiškių kriterijų šaltinių leistinumą klausimu nebuvimas sukelia painiavą Lietuvos teismų praktikoje, lemia teismų klaidas vertinant įrodymų leistinumą klausimą¹⁷. Taip kilo neaiškumų, ar yra leistinas kaip įrodymas baudžiamojoje byloje įmonėje atlikto audito aktas.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. gruodžio 22 d. nutarime aiškinama, kad teismų praktika orientuojama ta linkme, jog įstatyme išvardintų faktinių duomenų šaltinių sąrašas nėra baigtinis ir teismai gali priimti kaip leistinus ir „... audito aktus, kaip ir kitus kompetentingų įstaigų patikrinimo ar revizijos aktus, galima laikyti įrodymais, jeigu jų išvados nekelia pagrįstų abejonų proceso dalyviams“¹⁸.

Kalbant apie leistinių įrodymų formas reikia pažymėti, kad „pastangos sunorminti visas įrodymų formas tampa problemiškos“, nes duomenų šaltinių skaičiaus apribojimas mažina galimybes nustatyti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti iš naujų šaltinių, „nors egzistuojančios moksliskai pagrįstos technologijos ir leidžia tai daryti“¹⁹.

Todėl naujajame baudžiamojo proceso kodekse ši problema sprendžiama magnetinius, lazerinius ir elektroninius įrašus – garso ir vaizdo juostas, kompaktines plokšteles ir kitas elektroninės informacijos fiksavimo laikmenas priskiriant prie dokumentų (BPK 96 str. 1d. 4p.). Įstatyme nenumatytas ir baigtinis įrodymų sąrašas, taip teismui suteikiama teisė priimti ir vertinti kitus įstatymų tvarka nustatytus duomenų šaltinius.

Antrasis įrodymų leistinumą kriterijus yra jų gavimo priemonės.

Įstatymu užkertamas kelias poligrafo, medikamentų, hipnozės naudojimui. Taip gautų duomenų leistinumą kriterijus yra ne tiek įrodymo forma, kuri visais minėtais atvejais iš esmės viena – asmens parodymai, o šių įrodymų gavimo priemonės. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija skelbia: „Niekas negali būti kankinamas, su niekuo

¹⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. vasario 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-57/1999 // Teismų praktika. Vilnius, 1999, Nr. 11. P. 60-61.

¹⁷ Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). P. 39.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 13 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant mokesčių vengimo ir kitų nusikaltimų finansams baudžiamąsias bylas (BK 322, 323, 324, 325 str.)“ // Teismų praktika. Vilnius, 1999. Nr. 8. P. 185.

¹⁹ Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15). P. 39.

neturi būti žiauriai, nežmoniška ar žeminant jo orumą elgiamasi, ar jis baudžiamas. /.../ Kiekvienas žmogus turi teisę į laisvę ir asmens neliečiamybę. /.../ Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas“ (Konvencijos 3, 5, 8 str.). Štai kur reikia ieškoti įrodymų leistinumą kriterijų²⁰.

Kaip jau minėta, įrodymo leistinumą turi būti vertinamas ne tik jo šaltinio kokybės požiūriu, o turi būti siejamas ir su jų gavimo priemonėmis. Kitaip tariant, įrodymai turi atitikti legalumo reikalavimą, kuris įtvirtintas BPK 20 str. 4 d.: „įrodymais gali būti tik teisėtais būdais gauti duomenys, kuriuos galima patikrinti šiame kodekse numatytais proceso veiksmais“.

Dabartiniame LR baudžiamojo proceso kodekse įrodinėjimo priemonių legalumo principas įtvirtintas plačiau negu senajame, tai yra duomenys, gauti įstatymų nustatyta tvarka.

Įrodinėjimo priemonių legalumo svarba pabrėžiama ir Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) sprendimuose. Bylos *Khan vs. Didžioji Britanija* 2000 m. gegužės 12 d. sprendime EŽTT konstatavo, kad garso įrašas, kurį Didžiosios Britanijos nacionalinis teismas pripažino leistinu įrodymu, buvo padarytas pažeidžiant įstatymus. „Byloje nagrinėjamų įvykių metu įstatymais nebuvo sureguliuotas slaptos klausymosi įrangos panaudojimas“²¹, nes įrašas buvo padarytas 1993 m. sausio 26 d., o tokio įrašo gavimo tvarka buvo numatyta tik 1997 m. Policijos aktu, todėl šio įrašo gavimu buvo pažeistos ne tik teisės normos, bet ir žmogaus teisės.

EŽTT byloje M. M. prieš Nyderlandų Karalystę konstatavo, kad

„Vienos iš šalių su policijos pagalba atliktas telefono pokalbių įrašymas pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio garantuotą teisę į susižinojimo slaptumą. Ši teisė pažeista, nes nesilaikydama įstatymų nustatytų reikalavimų policija ėmėsi iniciatyvos įrašinėti telefono pokalbius ir aktyviai dalyvavo šiame procese /.../. Teismas nurodė, kad pagal nagrinėjamų įvykių metu galiojusį Nyderlandų Baudžiamojo proceso kodeksą telefono pokalbių įrašymas arba slaptas klausymasis turėjo būti atliktas ikiteisminio tyrimo metu ir tik esant teisėjo sprendimui. Šioje byloje šių sąlygų nepaisyta“²².

Taip pažeidžiant žmogaus teises gauti duomenys neleistini.

Žmogaus teises pažeidžiančiomis įrodinėjimo priemonėmis gali būti laikomos tokios kardomųjų priemonių, kaip nusikalstamos veikos imitavimo modelio naudojimas, provokuojant padaryti nusikaltimą.

„Jeigu atliekant operatyvinius veiksmus ar taikant procesinės prievartos priemones, /.../ asmenys buvo kurstomi (provokuojami) padaryti nusikalstamą veiką, tokie veiksmai yra neteisėti, ir duomenys, surinkti atliekant šiuos veiksmus, yra gauti neteisėtais būdais. Šie duomenys negali būti laikomi įrodymais. /.../ Valstybės pareigūnų kurstymas (provokavimas) asmens padaryti nusikalstamą veiką ir tokiu būdu

²⁰ Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumą problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // *Jurisprudencija*. 2001. T. 23 (15). P. 40.

²¹ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Khan vs. Didžioji Britanija* // <http://www.echr.coe.int>; prisijungimo laikas: 2005 10 20.

²² LAT 2004 m. kovo 1 d. sprendimas - 2003 m. balandžio 8 d. sprendimo byloje M. M. prieš Nyderlandų Karalystę santrauka (pareiškimo Nr. 39339/98) // *Teismų praktika*. Vilnius, 2004. Nr. 20.

gautų duomenų panaudojimas ginčijamame baudžiamajame (teisminiame) procese pažeidžia Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos /.../ garantuotą teisę į teisingą procesą²³.

Paminėtina byla, kurioje nusikalstamos veikos imitavimo modelis nelaikomas provokavimu ir yra leistina priemonė. Taip LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad „leidimu S. Š. imituoti nusikaltimą, numatytą LR BK 284 str. (papirkimą) buvo siekiama apginti svarbesnį valstybės interesą - kad teisėju nedirbtų asmuo, sutikęs priimti kyši, t.y. sankcionuojant modelį /.../ tai nebuvo leidimas provokuoti nusikaltimą“²⁴.

Konstitucinis Teismas 2002 m. gegužės 8 d. nutarime nagrinėdamas nusikalstamos veikos imitacijos modelio naudojimo leistinumo klausimą, pažymėjo, kad „tokiems operatyviniams veiksams, kuriais gali būti pažeidžiama konstitucinė asmens teisė į privatą gyvenimą, t. y. slapta asmens susirašinėjimo, telegrafo ir kitų pranešimų kontrolei, pašto siuntų ir elektros ryšių kontrolei, slapta gyvenamosios patalpos apžiūrai, reikalinga teismo sankcija“²⁵ - priešingu atveju atliekant operatyvinius veiksmus gauti įrodymai neleistini.

Svarbu atriboti leistinumą nuo kitų įrodymų savybių. Visų *pirma* įrodymų leistinumas susijęs ne su įrodymų turiniu, o su jų procesine forma. LR Konstitucinis Teismas taip pat yra akcentavęs, jog „įrodinėjimo priemonių leistinumas – tai įrodymų procesinės formos, o ne jų turinio klausimas“²⁶. Įrodymų leistinumo požiūriu nesvarbu, kokia tai informacija, o tik tai, kaip ir kur ši informacija yra užfiksuota. Šios nuostatos laikosi ir Ju. K. Orlovas, teigdamas jog „leistinumas taikomas tik formai ir niekaip nesusijęs su įrodymo turiniu“²⁷.

Turimas omeny teisėtas jų gavimas, šaltiniai. Minėtas autorius nesutinka su “Įrodymų teorijos” autoriais, teigiančiais, kad „leistinumas susijęs tiek su įrodymų procesine forma tiek su jų turiniu, nes šios savybės glaudžiai susiję“²⁸. Anot Ju. K. Orlovo įrodymų turinio reikalavimai susiję ne su leistinumu, o su jų tinkamumu ar liečiamumu.

Antra, leistinumas nustatomas laikantis tiesiogiai įstatyme nustatytų taisyklių. Galiojančiame įstatyme jos nepakankamai išreikštos. Tačiau verta pritarti Ju. K. Orlovo

²³ LAT 2004 m. kovo 1 d. sprendimas - 2003m. liepos 22 d. sprendimo byloje Teixeira de Castro prieš Portugaliją santrauka (pareiškimo Nr. 25829/94) // Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 20.

²⁴ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-108/2001, bylų kategorija S-2.1.2.1.9.

²⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198-1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 39-1105.

²⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. Balandžio 18 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.

²⁷ Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно практическое пособие. – Москва: Проспект, 2001. P. 44.

²⁸ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. - Москва: Юридическая литература, 1973. P.237.

nuomonei, kad „įstatymų leidyba turi siekti maksimaliai pilnai detalizuoti taisykles, nustatančias įrodymų leistinumą“²⁹.

Įrodymų leistinumo principas užima labai svarbią vietą įrodymų teisėje. Įrodymų teisės normos įtvirtina priemonių, kurios gali būti naudojamos teismų veiklos uždaviniams spręsti, svarbiausias nuostatas. Šios normos, užtikrindamos pagrindinio baudžiamosios teisės saugos uždavinio – asmens, jo teisių ir laisvių, visuomenės ir valstybės apsaugos nuo nusikaltimų, realizavimą, tuo pat metu turi užtikrinti apsaugą nuo nepagrįsto apkaltinimo ir nuteisimo, nuo neteisėto asmens teisių ir laisvių apribojimo. Kad įgyvendinti nurodytus uždavinius – baudžiamojo proceso įstatymas nustato: kas, iš kur ir kokiom priemonėm gali gauti įrodymus, kurių pagrindu nustatomos bylos aplinkybės³⁰. Taip įstatyme yra nurodomas subjektas, turintis teisę gauti duomenis reikšmingus nusikalstamai veikai tirti, įrodymų šaltinių pagrindinės grupės bei, atitinkamai kiekvienam šaltiniui, jų gavimo ir procesinio įtvirtinimo tvarka.

Įrodymų leistinumo samprata reiškia galimybę tirti įrodymus aplinkybių, turinčių reikšmės teisingam bylos išsprendimui, įrodinėjimo procese. Įrodymų leistinumo patikrinimas ir pašalinimas įrodymų, gautų pažeidžiant įstatymą, ne be reikalo vertinamas kaip svarbiausia garantija užtikrinant žmogaus ir piliečio teises ir laisves baudžiamajame procese, kaip teisėto ir teisingo bylos sprendimo garantija³¹.

Svarbus reikalavimas įrodymų leistinumui, kad duomenys baudžiamojoje byloje būtų renkami nepažeidžiant žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių. Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą konstatavo, kad Vakarų Europos valstybės pažeidžia 1950 m. Europos Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvenciją, nepaiso įrodymų leistinumo principo³².

Būtent todėl reikia atkreipti ypatingą teismų dėmesį į būtinybę laikytis konstitucinių žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių, įgyvendinant teisingumą uždrausti naudoti įrodymus, gautus pažeidžiant įstatymą. Tik įrodymų, gautų neteisėtu būdu, pašalinimas gali užkirsti kelią neteisėtam teisės saugos institucijų elgesiui, bei sutrukdyti teismams pažeisti įstatymus.

Tokiu būdu pagrindinė įrodymų leistinumo taisyklė – atriboti teisę nuo tokių teisės saugos institucijų veiksmų, kurie pažeidžia konstitucines žmogaus teises ir laisves³³.

Kalbant apie įrodymų leistinumą svarbus klausimas – kokios *tiesos* turi siekti teismas ir ar apskritai jis turi siekti tiesos. Jei pirminio tyrimo institucijai, o po to ir teismui iškelti uždavinį

²⁹ Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно практическое пособие. – Москва: Проспект, 2001. P. 45.

³⁰ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P. 5.

³¹ Ten pat. P. 6.

³² Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos taikymo problemos // Teisės problemos. 1999, Nr. 3. P. 9 – 19.

³³ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P. 6.

nustatyti tiesą (bet kokiom priemonėm), tai įrodymų leistinumą klausimo sprendimas praktiškai praranda savo reikšmę, užleisdamas vietą bet kokių priemonių, kad pasiekti šį tikslą, naudojimo tikslingumui³⁴.

Įrodymas nėra tiesos sukūrimo priemonė, kadangi tiesa egzistuoja nepriklausomai nuo to, įrodyta ji ar ne. „Įrodymo dėka galima pažinti vienos ar kitos nuostatos teisingumą, tačiau jis nepaverčia klaidingos nuostatos į teisingą“³⁵.

Įrodymų leistinumą instituto teisinio reglamentavimo pakeitimas naujoje įstatymų leidyboje įtvirtina baudžiamojo proceso perorientavimą iš inkvizicinio į rungtyniškąjį teismo proceso tipą. Šiuolaikinė įstatymų leidyba sudaro „neįveikiamą kliūtį“ teismui siekti tiesos „bet kokia kaina“. Įstatymų leidėjas pirmenybę suteikė žmogaus teisių laikymuisi³⁶. Todėl negalima nesutikti su S. A. Pašino teiginiais apie tai, kad teisėjui būtina skirti dėmesį ne įrodinėjimo tikslui, o įrodinėjimo procedūrai, nes jis „atsako ne už tiesos radimą, o už tik tai, kad teismo proceso rezultatas būtų pasiektas nustatytu būdu“³⁷. Taip dar kartą patvirtinamas teiginys, kad leistinumą apima formos, o ne turinio reikalavimus.

Laikantis tokio požiūrio, teismai, sprendžiant įrodymų leistinumą klausimą neturi rūpintis tuo ar bus pasiekta tiesa, pašalinus vieną ar kitą įrodymą, o sukonzentruoti visą savo dėmesį tik vienam – ar buvo pažeidimų gaunant tą įrodymą (duomenis – aut. past.) ar ne³⁸.

Šio požiūrio laikosi ir Lietuvos mokslininkai, teigdami, jog „įrodymų leistinumą reikalavimas draudžia siekti nustatyti tiesą procese bet kokia kaina“³⁹.

Toliau plėtodami tiesos nustatymo klausimą mokslininkai išskiria materialiosios ir formaliosios tiesos terminus.

„Pagal Lietuvoje galiojančius proceso įstatymus, baudžiamojoje byloje turi būti nustatoma materialioji tiesa“⁴⁰, kai teismas nėra suvaržytas tiriant įrodymus, kai procesinės normos leidžia vertinti teismo iniciatyva gautus įrodymus.

Šios nuomonės laikosi ir LAT kolegija, kuri 2004 m. lapkričio 2 d. nutartimi konstatavo, kad „teismas turi imtis priemonių nustatyti byloje tiesą ir neapsiriboti byloje esančia medžiaga

³⁴ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P. 34.

³⁵ Белкин А. Р. Теория доказательств в уголовном судопроизводстве. – Москва: Норма, 2005. P. 22.

³⁶ Ten pat. P. 37.

³⁷ Пашин С. А. Проблемы доказательственного права. // Судебная реформа: юридический профессионализм и проблемы юридического образования. Дискуссия. – Москва, 1995. P. 312, 322.

³⁸ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P. 37.

³⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 170.

⁴⁰ Ten pat. P. 157.

bei proceso dalyvių pateikiamais duomenimis⁴¹. Taigi, procedūrų visuma yra būtina, bet nepakankama sąlyga materialiajai tiesai nustatyti.

Už materialiosios tiesos nustatymą atsakingas ne tik teismas. Ikiteisminio tyrimo pareigūnai ir prokurorai duomenis ikiteisminio tyrimo metu privalo rinkti ir forminti nepažeidžiant leistinumą principo. Tai yra duomenys ikiteisminio tyrimo metu turi būti surinkti taip, kad teismo proceso metu nekiltų sunkumų juos pripažįstant įrodymais bei jais grindžiant teismo daromas išvadas. Taigi materialiosios tiesos nustatymui būtinas reikšmingų nusikalstamai veikai tirti duomenų atitikimas leistinumą reikalavimams.

1. 2. Įrodymų leistinumą reikalavimai

Naujoje įrodymų teisės ideologijoje žymiai išaugo įrodymų pripažinimo neleistiniais reikšmė. Normatyviniuose aktuose formuluojami reikalavimai formai (duomenų šaltiniui) ir įrodymų rinkimo, patikrinimo ir vertinimo priemonėms, kas užtikrina patikimo įrodinėtinių aplinkybių nustatymo garantijas⁴².

Procesinė įrodinėjimo tvarka, procesinės įrodymų formos reikalavimai visumoje yra skirti nustatyti tiesai, teismo proceso uždaviniams realizuoti.

Įstatymo reikalavimų taikymas įrodymų turiniui (liestinumui) ir formai (leistinumui) prasideda jų rinkimo metu, kada paties įrodymo iš esmės dar nėra (pavyzdžiui aiškinant liudytojui, į kokią bylą jis iškviestas (LR BPK 182 str. 1 d.), jo pareigas, teises ir atsakomybę pagal LR BPK 183, 81, ir 83 straipsnius.)

Jeigu pažeidžiamos procesinės įrodymų rinkimo taisyklės, tai kyla grėsmė įrodymų medžiagos pilnumui ir tikrumui. Todėl įrodymų leistinumą nustatymas – būtina jų naudojimo byloje sąlyga⁴³.

Leistinumą požymiai, palyginus su kitomis įrodymų savybėmis, labiausiai formalizuoti baudžiamojo proceso kodekse. Formalizuodamas šias taisykles, įstatymų leidėjas jas išreiškia tiek pozityvia forma tiek ir draudimų keliu, bet dažniausiai imasi negatyvaus leistinumą taisyklių reguliavimo būdo.

Įrodymų leistinumą taisyklių sistema visų pirma skirta tam, kad nukreipti tyrėją ir teismą į patį įrodinėjimo procesą, teisingai orientuojant, kokie įrodymai yra leistini. Tai yra įrodymų leistinumą taisyklės, visų pirma, išreikštos *pozityvia forma*.

⁴¹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-592/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.23.

⁴² Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 376.

⁴³ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 230.

Šiam tikslui pasiekti įstatyme pateiktos įrodymų, įrodinėjimo priemonių ir šaltinių charakteristikos (LR BBK 20 str., I dalies V, VI skyriai bei kitos nuostatos). Įstatyme ne tik įvardijami įrodymai, bet reglamentuojami jų gavimo bei fiksavimo būdai.

Naujajame LR BPK yra daugiau dispozityvių nuostatų, taip 20 str. įtvirtinta teisėjo pareiga nuspręsti, ar gauti duomenys laikytini įrodymais.

Nustatant būdingus įrodymų rūšių požymius, įrodymų leistinumą klausimai įstatyme reglamentuojami iš dalies ir *negatyvia forma*, tai yra draudimu naudoti vienus ar kitus duomenis kaip įrodymus. Įstatymų leidėjas dažniausiai imasi negatyvaus įrodymų leistinumą reguliavimo būdo tais atvejais, kai praktikoje jis gali būti netinkamai suvokiamas. Atliekant įstatyme numatytus veiksmus, gauti duomenys dėl leistinumą reikalavimo pažeidimo negali būti laikomi įrodymu, jei atliekant šiuos veiksmus: „būtų nepagrįstai suvaržytos žmogaus teisės, pažeisti proceso principai, pavyzdžiui, proporcingumo ar pan.; būtų panaudotas smurtas, grasinimai ar kitokia neleistina prievarta; proceso veiksmą atliko nekompetentingas asmuo, neturintis reikiamos tam veiksmui atlikti sankcijos; proceso veiksmo eiga ir rezultatai būtų netinkamai užfiksuoti“⁴⁴; jei neaiškus įrodymų šaltinis, dėl ko duomenų patikimumą patikrinimas tampa neįmanomu. Tai yra negatyvūs įrodymų leistinumą reikalavimai.

Anot „Įrodymų teorijos“ autorių, galima išskirti šiuos duomenų renkamų byloje leistinumą reikalavimus: „a) jų kilmės aiškumas ir galimybė tą kilmę patikrinti; b) juos pateikusių ir juos renkančių asmenų kompetencija ir informuotumas; c) konkrečių (tam tikros rūšies) duomenų rinkimo taisyklių laikymasis; d) taisyklių, garantuojančių surinktos byloje informacijos (duomenų – aut. past.) pilnumą ir tikslumą, laikymasis; e) atsisakymas įtraukti į ją spėjimus, nuomones“⁴⁵.

J. Rinkevičius, išsamiai nagrinėdamas įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindus, nurodė panašią į minėtąją įrodymų leistinumą reikalavimų klasifikaciją, papildydamas ją nauju požymiu – „turi būti laikomasi specialių įrodymų rinkimo ir informacijos fiksavimo taisyklių (pvz., būtinosios ekspertizės atvejais draudžiam remtis kitais įrodymais, jeigu byloje nėra eksperto išvados)“⁴⁶. Įrodymų leistinumą taisyklės analizavo ir V. V. Zolotich.

Apibendrinant įvairių autorių teiginius, galima išskirti šias pagrindines įrodymų leistinumą reikalavimų grupes:

1. *Šaltinio teisėtumas*. Įrodymas pripažįstamas leistinu, jei jis pagrįstas duomenimis, kurių kilmė aiški ir kurie gali būti patikrinti. Neleistini įrodymai, jei „pažeisti draudimai,

⁴⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 171.

⁴⁵ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. P. 230.

⁴⁶ Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. – Vilnius, 1990. P. 17.

apribojimais, nustatyti atskirų įrodymų šaltinių taikymui⁴⁷. Negali būti įrodymais faktiniai duomenys, pranešti liudytojo (nukentėjusiojo), jei jis negali nurodyti savo informavimo šaltinio.

Kaip įrodymai gali būti panaudoti tik duomenys, užfiksuoti byloje ir peržiūrėti jos tyrimo metu. Neleistini kaip įrodymai duomenys, nesusiję su konkrečia byla arba susiję, tačiau neperžiūrėti teismo posėdyje⁴⁸;

Šią nuostatą patvirtino ir LR Konstitucinis Teismas, nurodydamas teismų pareigą nustatyti įrodymų atitikimą leistinumui reikalavimams: „teismas privalo patikrinti, ar duomenys, galintys būti naudojami kaip įrodymai, yra gauti teisėtai būdais“⁴⁹. Teismo metu nepatikrinti duomenys neatitinka įrodymų leistinumui reikalavimų ir jais negali būti remiamasi teismui priimant sprendimus.

LAT teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 24 d. nutartyje nustatė, kad

„Apeliantas teigė, kad byla išnagrinėta neišsamiai, nuosprendyje visi įrodymai neišanalizuoti, dokumentinės revizijos aktas bei liudytojų parodymai, patvirtinantys iš kur buvo išgautos vaizdajuostės, neįvertinti, vaizdajuosčių poėmis atliktas šiurkščiai pažeidžiant baudžiamojo proceso įstatymo nuostatas, ekspertizę atliko /.../ suinteresuotas V.S. /.../. Apeliacinės instancijos teismas, pažeisdamas BPK 320 straipsnio 3 dalies reikalavimus, visų esminių apeliacinio skundo argumentų neišnagrinėjo, t.y. bylos nepatikrino tiek, kiek to buvo prašoma apeliaciniame skunde. /.../ nutartyje taip ir liko neatsakyta, ar poėmis atliktas laikantis įstatymo reikalavimų; ar nebuvo padaryta Baudžiamojo proceso kodekso pažeidimų atliekant audiovizualinių kūrinių ekspertizę“⁵⁰.

Tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo metu buvo padaryti esminiai įstatymo pažeidimai, nepašalinami teismo posėdyje, o tokių pažeidimų pašalinimas susijęs su ikiteisminio tyrimo nepilnumo užpildymu, teismas atitinkamai LR BPK 254 str. savo iniciatyva ar pagal šalies prašymą, LR BPK 254 str. 3 d. nustatyta tvarka, gražina bylą prokurorui, kad pašalinti padarytus pažeidimus.

2. *Tinkamas subjektas.* „Įrodymas turi būti gautas tinkamo subjekto, tai yra asmens, įgalioto toje byloje atlikti procesinį veiksma, kurio metu šis įrodymas gautas“⁵¹. Šis V. V. Zolotich išskirtas reikalavimas atitinka „Įrodymų teorijos“ autorių paminėtą „asmenų

⁴⁷ Лупинская П. А. Доказательства в уголовном процессе // Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юристъ, 2000. Р. 173.

⁴⁸ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 233.

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198-1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 39-1105.

⁵⁰ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-363/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.15; 2.2.4.

⁵¹ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 59.

kompetencijos ir informuotumo⁵² reikalavimą, bei P. A. Lupinskajos draudimo naudoti „įrodymą gautą neįpareigoto asmens“⁵³.

Subjektai, įgalinti rinkti įrodymus baudžiamojoje byloje nustatyti baudžiamojo proceso kodekse. Ikiteisminėse stadijose tai ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas (LR BPK 164 str.). Kodekse taip pat nustatyti šių asmenų įgaliojimai atliekant apklausą, parengtinį tyrimą bei kitus ikiteisminio tyrimo veiksmus. Šios įstatymo nuostatos užtikrina išvardintų subjektų kompetenciją vykdant paskirtus įgaliojimus, atsakomybę už atliktus veiksmus, asmens, renkančio įrodymus, objektyvumą ir nešališkumą. Todėl tikrinant įrodymų leistinumą turi būti išsiaiškinta, ar laikytasi šių baudžiamojo proceso reikalavimų.

Įrodymai pripažįstami gautais netinkamo subjekto ikiteisminio tyrimo subjektui atliekant tyrimo veiksmus, jei:

- atliekami tyrimo veiksmai, kurių atlikti ikiteisminio tyrimo subjektas nėra įgaliotas. Pagal 178 LR BPK straipsnį ikiteisminio tyrimo subjektai gali: apklausti įtariamąjį, liudytojus, taikyti procesines prievartos priemones;
- jie atlieka tyrimo veiksmus pasibaigus įstatymo nustatytam terminui;
- jei šie subjektai atlieka tyrimo ir paieškos veiksmus po bylos perdavimo teismui;
- šie subjektai dalyvauja įstatymo nenumatytoje, tačiau praktikoje pasitaikančiose tyrimo - operatyvinėse grupėse (brigadose).

Įrodymai pripažįstami gautais netinkamo subjekto, jei tyrimo veiksmus atlieka asmuo turintis nusišalinti. Aplinkybės, šalinančios galimybę dalyvauti bylos tyrime ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, nurodytos LR BPK 58 str. Toks asmuo negali dalyvauti procese, o jo surinkti duomenys neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimų.

3. *Gavimo būdo ir procedūros teisėtumas.* Bendra nuostata yra ta, kad įrodymas turi būti gautas laikantis nustatytos procedūros, tai yra laikantis įstatymo reikalavimų, susijusių su atitinkamo procesinio veiksmo atlikimo tvarka, jo eigos ir rezultatų fiksavimo tvarka.

Procesinė forma griežtai formali, kiekvieno procesinio veiksmo atlikimo tvarka detaliam reglamentuota įstatyme, su tikslu garantuoti proceso dalyvių teises. Atitinkamai įrodymų gavimas atliekant veiksmus, nenumatytus įstatyme, pažeidžia proceso dalyvių teises⁵⁴.

Negali būti įrodymais parodymai, gauti naudojant prievartą ir grasinimus ar kitas neteisėtas priemones.

⁵² Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 230.

⁵³ Лупинская П. А. Доказательства в уголовном процессе // Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юристъ, 2000. Р. 174.

⁵⁴ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 85.

Paminėtinas įrodymų leistinumų reikalavimas yra nepažeisti proceso dalyvių teisių renkant įrodymus. LAT senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu pabrėžiama, jog

„svarbus baudžiamojo proceso principas – proceso greitumas. /.../ tačiau, taikant šias normas, negali būti pažeidžiami kiti baudžiamojo proceso principai, turi būti užtikrintos įstatymo garantuotos įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo ir kitų asmenų teisės, visuomenės ir valstybės interesai“⁵⁵.

LAT teisėjų kolegija pažymi, kad „kaltinamasis pagal BPK 22 straipsnio 3 dalies normą tarp kitų teisių turi teisę pateikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant, taip pat nagrinėjimo teisme metu užduoti klausimus. Tai yra viena iš kaltinamojo dalyvavimo, tiriant įrodymus, formų“⁵⁶. Jei gaunant duomenis reikšmingus bylai teisingai išspręsti nesilaikoma šių nuostatų, suvaržomos kaltinamojo teisės, tuomet pažeidžiami įrodymų leistinumų reikalavimai.

Literatūroje keliamas klausimas apie tai, kad kartu su procesinės formos laikymusi (t. y. formalių taisyklių, tiesiogiai nurodytų įstatyme) reikšmingas yra ir etinis įrodymų leistinumų kriterijus. Pavyzdžiui praktikoje pasitaiko situacijų, kada tyrimo veiksmo atlikimo metu žeminama jame dalyvaujančių asmenų garbė ir orumas. Vertinant tokios situacijos pasekmes, deja negalima taip gautų duomenų pripažinti neleistiniais, nes tam nėra pakankamo teisinio pagrindo⁵⁷.

Taip pat kyla klausimas dėl gynėjo gautų duomenų leistinumų vertinimo. Pagal LR BPK 48 str. 1 d. 6 p. Gynėjas turi teisę rinkti duomenis, tačiau nenustatyta minėtame straipsnyje įtvirtintos gynėjo teisės „kalbėtis su asmenimis apie jiems žinomo įvykio aplinkybes“ tvarka: įstatyme nėra nurodymų apie tokių duomenų turinį, jų gavimo ir fiksavimo tvarką.

Tokią pat problemą išvelgia ir Rusijos mokslininkai, teigdami, kad ši nuostata „slepia savyje gynėjo gauto įrodymo leistinumų grėsmę“⁵⁸.

Tais atvejais, kai įstatyme numatyta būtinybė naudoti tam tikrą įrodinėjimo būdą arba tam tikrą įrodymų visumą nustatyti vienoms ar kitoms aplinkybėms, atitinkamai prasiplečia leistinumų sąlygų ratas. Taip „neleistinas įrodinėjant kaltinamojo prisipažinimas, nepatvirtintas kitais įrodymais, neleistini įrodinėjant liudytojo parodymai, jei yra abejonių, nepaneigtų eksperto išvada, dėl jo gebėjimo teisingai suvokti aplinkybes, turinčias reikšmės byloje. Įrodymai, susiję su aplinkybėmis, kurių nustatymui būtina ekspertizė, galimi tik kartu su ekspertų išvadomis, kurių nekeičia“⁵⁹.

⁵⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 patvirtinta „Teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga“.

⁵⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.4.5; 1.1.10.4.

⁵⁷ Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 380- 381.

⁵⁸ Ten pat. Р. 381.

⁵⁹ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 237.

4. *Procesinis įforminimas*. Kiekvienas įrodymas turi būti tinkamai, proceso tvarka, įformintas. Jei tokio įforminimo nėra, arba yra esminiai trūkumai (pavyzdžiui, apklausos protokolas nepasirašytas liudytojo), įrodymas yra neleistinas, net jei jo šaltinis ir gavimo būdas visiškai teisėti.

Įrodymų – parodymų, protokolų ir kitų dokumentų, išvadų – leistinumui reikalavimais numatyta, kad jų turinyje fiksuojamas ir asmens, duodančio parodymus, informacijos gavimo šaltinis, o taip pat dokumento, susijusio ne su tarnybine ar visuomenine veikla, vykdytojas, arba (jei kalbama apie tarnybinį ar visuomeninį dokumentą, ar eksperto išvadą) fiksuojamas informavimo šaltinis ir jo vykdytojo kompetentingumas⁶⁰. Atliktų procesinių veiksmų fiksavimo atitinkamuose dokumentuose taisyklės laikymosi reikalavimą pabrėžė ir P. A. Lupinskaja⁶¹.

V. V. Zolotich išskiria dar vieną – „apnuodyto medžio vaisių“ taisyklę. „Įrodymas pripažįstamas neleistinu, jei jis gautas kito įrodymo, gauto pažeidžiant įstatymą, pagrindu. Taip, jei kokie nors daiktai paimti kratų, poėmių ar apžiūrų metu, pažeidžiant įstatymą, tai iš bylos pašalinami ne tik atitinkami kratų, poėmių ar apžiūrų protokolai, bet ir tokiu būdu paimti daiktai – daiktiniai įrodymai, o taip pat ekspertų išvados dėl tų daiktų tyrimo“⁶².

Tačiau Lietuvoje įrodymai vertinami kaip visuma ir BPK normos nepažeidžiamos jei įrodymus kurių leistinumui abejojama patvirtina kiti byloje surinkti įrodymai. LAT baudžiamųjų bylų skyriaus kolegija 2005 m. birželio 21 d. nutartyje pabrėžė, kad įrodymai byloje vertinami kaip visuma ir nors „vienu iš įrodymų pirmosios instancijos teismo nuosprendis pagrįstas ir liudytojo, kuriam buvo taikomas anonimiškumas parodymais, tačiau jo parodymai nėra lemiantys ir juos patvirtina kiti byloje surinkti įrodymai, todėl BPK 301 straipsnio 2 dalies norma nepažeista“⁶³.

Taigi, Lietuvoje netaikoma „apnuodyto medžio koncepcija“ ir įrodymai neleistini tik padarius esminių baudžiamojo proceso kodekso pažeidimų.

1. 3. Pažeistos procesinės formos įrodymų leistinumui ypatumai

Nustačius pažeidimo faktą kyla problemos dėl jo pasekmių vertinimo. Tiksliau – ar visi procesiniai pažeidimai lemia besąlygišką įrodymo neleistinumą. Tai yra, įskaitant konkrečias

⁶⁰ Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. Р. 233.

⁶¹ Lupinskaja П. А. Доказательства в уголовном процессе // Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юрист, 2000. Р. 175.

⁶² Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 219.

⁶³ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-445/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.1.8.10; 2.1.6.1.

bylos aplinkybes, būtina įvertinti ar jis ištaisomas ir ar sukliudė (galėjo sukliudyti) teismui teisingai išnagrinėti bylą.

Šiuo metu klausimas apie procesinės formos pažeidimų pasekmes renkant įrodymus yra diskutuojamas ir praktikoje sprendžiamas nevienareikšmiškai. Yra du pagrindiniai požiūriai: pagal vieną iš jų, gavusį „apnuodyto medžio vaisių“ koncepcijos pavadinimą, laikomasi besąlyginio įrodymų neleistinumo, esant bet kokiam nustatytos įrodymų rinkimo ir įtvirtinimo tvarkos pažeidimui, nepriklausomai nuo pobūdžio ir laipsnio. „Jei nustatytas bet koks, net mažiausias nukrypimas nuo įstatymo, renkant ir fiksuojant įrodymus, tai neišvengiamas jų pašalinimas iš įrodymų visumos, su visomis sekančiomis pasekmėmis“⁶⁴. Tokios „apnuodyto medžio vaisių“ nuostatos laikomasi JAV.

Kiti mokslininkai pasisako už diferencijuotą požiūrį ir procesinių pažeidimų skyrimą į esminius ir neesminius, papildomus ir nepapildomus. Lietuvoje taip pat laikomasi diferencijuoto požiūrio į procesinius pažeidimus ir jų pasekmes.

Šiame ginče Ju. K. Orlovas mano esant reikalingą nustatyti savo poziciją. Jis yra kategoriškas „apnuodyto medžio vaisių“ koncepcijos priešininkas. Anot jo „procesinė forma nėra savitikslių. Ji turi užtikrinti du, nors ir glaudžiai susijusius, bet skirtingus uždavinius: pirma, maksimaliai garantuoti gautų faktinių duomenų patikimumą ir antra, užtikrinti teisėtus asmens interesus ir teises“⁶⁵.

Pagal tai ir procesiniai pažeidimai, įtakojantys įrodymų leistinumą, gali būti dviejų rūšių:

- keliantys abejones dėl įrodymų patikimumo (pavyzdžiui, pateikimas atpažinti vieną objekto vieneta);
- apribojantys asmens teises (pavyzdžiui, neteisėtas apžiūros atlikimas).

Taigi, kokias pasekmes sukelia pirmos kategorijos procesiniai *pažeidimai*, tai yra *nesusiję su asmens teisių garantijomis*?

Visus tokio pobūdžio pažeidimus galima padalinti į esminius ir neesminius (žr. 2 priedą, 1 schemą). Neesminiai yra tie, kurie neįtakojo ir negalėjo įtakoti gauto rezultato patikimumo. Taip LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. balandžio 12 d. nutartyje konstatavo:

„pirmosios instancijos teismas pripažino, kad buvo padaryti baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimai nurodant nukentėjusiojo E. B. pareiškimo apie nusikalstamą veiką priėmimo laiką /.../, tačiau jie pagrįstai buvo pripažinti neesminiais, nes nesuvaržė įtariamojo teisių, kadangi ši veika nebuvo provokuojama, o policijos pareigūnai turėjo operatyviai veikti susidariusioje situacijoje“⁶⁶.

⁶⁴ Чувилев Н., Лобанов А. Плоды отравленного дерева // Российская юстиция. 1999, Nr. 11. P. 47-49.

⁶⁵ Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно практическое пособие. – Москва: Проспект, 2001. P. 47.

⁶⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.14.6; 1.1.2.1.

Paminėtina ir kita baudžiamoji byla, kurioje tiriant daiktinius įrodymus buvo pažeisti procesiniai reikalavimai, tačiau pažeidimai nelaikyti esminiais. LAT teisėjų kolegija konstatavo, kad

„nusikaltimo padarymo įrankis nebuvo nufotografuotas, kad procesiniuose dokumentuose jis vadinamas nevienodai: įvykio vietos apžiūros protokole jis pavadintas metaliniu strypu, teisme – vamzdžiu, kad neaišku, kaip daiktiniai įrodymai atsidūrė teisme. Šios aplinkybės laikytinos tyrimo trūkumais, tačiau nėra jokio pagrindo jų laikyti esminiais baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimais, nes nuosprendžio teisėtumui ir pagrįstumui jos neturėjo įtakos. /.../ nurodyti netikslumai teismui nesukliudė priimti teisingą nuosprendį“⁶⁷.

Atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus neretai pasitaiko procesinės tvarkos pažeidimų, tačiau ne visi yra esminiai bei lemiantys juos atliekant gautų duomenų, kaip įrodymų, neleistinumą. Baudžiamojoje byloje Nr. 2K-359/2005 LAT teisėjų kolegija konstatavo, kad buvo pažeisti įstatymo reikalavimai pateikiant daiktinį įrodymą:

„byloje yra ir daiktų, dokumentų pateikimo /.../ protokolas, iš kurio matyti, kad nukentėjusioji O. R. pateikė virtuvinį peilį. Toks ikiteisminio tyrimo veiksmas nebuvo galimas, nes tuo metu dar nebuvo pradėtas ikiteisminis tyrimas. Tačiau reikia pažymėti, kad šis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas nėra esminis, nes dėl jo nebuvo suvaržytos įstatymų garantuotos kasatoriaus teisės ir jis niekaip nesukliudė teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti šią baudžiamąją bylą ir priimti teisingą nuosprendį“⁶⁸.

Visi kiti pažeidimai, kurie koku nors būdu gali paveikti įrodymų patikimumą, dalijami į papildomus ir nepapildomus. Papildomi yra tie, kuriuos galima neutralizuoti. Apie procesinių pažeidimų papildomumą ar ne, galima kalbėti tik juos taikant dviem leistinumų komponentams – gavimo būdui ir procesiniam įforminimui.

Papildomumas nustatomas atsižvelgiant į du leistinumų komponentus, - įrodymų gavimo būdą ir atitinkamų procesinių dokumentų įforminimą. Pažeidimams, kuriuos galima papildyti, siūloma priskirti tuos, kurie gali būti pašalinti arba neutralizuoti. Tai yra įrodymas, gautas pažeidus įstatymą, gali būti papildomas, pakeičiant jį kitu. Taip tyrimo veiksmą galima pakartoti. Pavyzdžiui, jei nukentėjusiajam nebuvo išaiškintos jo procesinės teisės, galima jį apklausti iš naujo, bet jau išaiškinant teises ir t.t. Arba duomenis, esančius įrodyme su trūkumais, galima patvirtinti kitais įrodymais⁶⁹.

Paminėtina byla, kurioje LAT baudžiamųjų bylų kolegija konstatavo, kad

„poėmis padarytas nesilaikant 1961 m. BPK 147 straipsnio reikalavimų. Pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu konstatuota, kad nors įvykio vietos apžiūros protokolas surašytas netinkamai, tačiau

⁶⁷ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248/2005, procesinio sprendimo kategorija S-2.1.2.1.32 (61).

⁶⁸ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-359/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.4.8; 1.2.5.2; 1.2.6.1.

⁶⁹ Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 383.

apžiūros metu rastos psichotropinės medžiagos, greta kitų byloje surinktų duomenų, pirmosios instancijos teismo nuosprendžiu pripažintos įrodymais⁷⁰.

Taip papildymo būdu, remiantis kitais byloje surinktais duomenimis, „neutralizuoti“ procesiniai pažeidimai.

Kitoje byloje LAT teisėjų kolegija taip pat pažymėjo, kad jei nustatyti tyrimo trūkumai, vadovaujantis įrodymų leistinumą reikalavimais, jie turi būti papildyti. Vienas iš būdų – prokuroras gali pateikti naujų įrodymų:

„teisėjų kolegija pažymi, kad netgi ir tuo atveju, kai parengtinis tyrimas yra iš esmės neišsamus, prokuroras turi teisę prašyti leisti jam pateikti teismui naujų įrodymų. /.../ šia teise prokuroras negalėjo pasinaudoti, nes teismo bylos nagrinėjimo metu apskritai nebuvo keliamas papildomų įrodymų būtinybės klausimas⁷¹“.

Vadovaujantis minėta LAT kolegijos nutartimi, galima teigti, kad esant tyrimo trūkumams, jų nepapildžius, įrodymai neleistini.

Pažeistos procesinės formos įrodymų „pataisymo“ metodu gali būti kitų tyrimo veiksmų atlikimas, kurių tikslas gauti tuos pat faktinius duomenis ir tokiu patikrinti įrodymų, kurių leistinumą abejojama, duomenų pilnumą ir tikslumą⁷².

Gali susidaryti situacija, kai nežiūrint į priemones kurių imtasi: a) neįmanoma pakartotinai atlikti tyrimo; b) nepavyksta rasti ieškomų duomenų kitu būdu; c) tyrimo veiksmo dalyvių apklausa ir kiti papildomi veiksmai neleidžia papildyti įrodymo spragų arba jais remiantis galima daryti išvadą, kad nustatytų taisyklių pažeidimas iš tiesų buvo esminis; d) pažeidimų charakteris kelia gautų faktinių duomenų tikslumo ir pilnumo abejones⁷³. Tokio įrodymo, kuris pasirodo esąs nepakeičiamas ir nepapildomas, anot „įrodymų teorijos“ autorių naudoto negalima.

Įstatymo pažeidimais, kurių neįmanoma tokiom aplinkybėm „neutralizuoti“ arba kokiu nors būdu papildyti gautą su šiuo pažeidimu įrodymą laikomi ne tik įrodymų patikimumo abejones keliantys, bet ir antrosios kategorijos (*ribojantys žmogaus teises*) pažeidimai. Jie lemia visišką įrodymų neleistinumą. Nepapildomus pažeidimus galima skirstyti taip:

1. „Nusikalstamo pobūdžio pažeidimai: neteisėtas sulaikymas, įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo, liudytojo privertimas duoti parodymus, eksperto privertimas pateikti išvadą, įrodymų falsifikavimas;

2. Pagrindinių Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių pažeidimas;

⁷⁰ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.1.2.11; 2.1.6.1.

⁷¹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-433/2002, bylų kategorija S-2.2.3; 2.2.5.

⁷² Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973. P. 242.

⁷³ Ten pat. P. 242.

3. Pagrindinių baudžiamojo proceso nuostatų, įtvirtintų Konstitucijoje, baudžiamojo proceso kodekse, o taip pat tarptautinių teisės aktų, esančių sudėtine valstybės teisinės sistemos dalimi, pažeidimas⁷⁴.

Šios pažeidimų rūšys yra besąlygiškai nepapildomos, kadangi įstatymų leidėjas nustatė atitinkamų garantijų, užtikrinančių asmens apsaugą, prioritetą prieš konkrečios baudžiamosios bylos tiesos pasiekimą.

4. „Įstatymų reikalavimų, nustatančių subjektą, įgalintą atlikti tam tikrus tyrimo veiksmus, įrodymų šaltinius, konkrečius tyrimo veiksmus ir jų atlikimo tvarką, pažeidimai“⁷⁵. Taip gautų įrodymų „neutralizavimas“ neįmanomas dėl tiesioginių baudžiamojo proceso įstatymo nuorodų (imperatyvių reikalavimų). Kitaip tariant, įrodymas (duomenys), gautas nusikalstamu keliu arba pažeidžiant pagrindinius teisėsaugos reikalavimus (nors ir neturintis nusikalstamo pobūdžio) neleistinas.

Taigi, esminiai procesiniai pažeidimai, kurie įvyko renkant duomenis ir nepašalinti (ne „neutralizuoti“), lemia šių duomenų, kaip įrodymų, neleistinumą.

Kadangi įstatymo leidėjas nepakankamai detalizavo taisykles, nustatančias įrodymų leistinumą, lieka klausimai, kuriuos teisėjai turi spręsti vadovaujantis įrodymų vertinimo laisve pagal vidinį įsitikinimą. V. V. Noviko nuomone „toks požiūris būtinas sprendžiant tokius klausimus: a) ar nustatytas pažeidimas esminis ar neesminis; b) ar galėtų būti užpildytas pažeidimas, padarytas gaunant ir fiksuojant įrodymą, pripažintą neleistinu; c) ar naudojant tokias priemones gali būti papildytos ar pataisytos kilusios pasekmės“⁷⁶.

Kalbant apie teisinės įrodymų leistinumą pažeidimo pasekmes, būtina peržiūrėti ir taip vadinamą „leistinumą taisyklių asimetrijos“ problemą. „Įrodymų leistinumą taisyklių asimetrijos“ klausimas kilo procesinėje teorijoje, dėl skirtingų mokslininkų pozicijų apie galimybę ginančiai šaliai naudoti įrodymus, gautus pažeidžiant įstatymą. Norint pašalinti įrodymų neleistinumą koliziją, kai kurie autoriai siūlo naudoti leistinumą taisyklių asimetriją, tai yra procesiniai pažeidimai, padaryti gaunant įrodymus, turi turėti skirtingas pasekmes kaltinančiai pusei ir gynybai. Taip, vienu autorių teigimu, įrodymai, liudijantys gynybos naudai, leistini, nežiūrint į procesinius pažeidimus.

Tačiau anot kitų autorių „leistinumą reikalavimai turi turėti vienodas pasekmes abiem baudžiamojo proceso šalims“⁷⁷. Įrodymų leistinumą taisyklių asimetrijos taikymo

⁷⁴ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 49.

⁷⁵ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 44.

⁷⁶ Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 386.

⁷⁷ Ten pat. Р. 385.

baudžiamajame procese priešininkai teigia, kad įrodymai gauti pažeidus įstatymą, negali būti naudojami ne tik kaltinimo, bet ir išteisinimo aspektų pagrindimui.

Įvairių autorių teiginiai „leistinumo taisyklių asimetrijos“ klausimu skiriasi.

Šios teorijos šalininkai yra V. M. Savickis, S. A. Pašinas, A. M. Larinas bei Ju. I. Stecovskis. Jų teigimu, galima naudoti įrodymus gautis pažeidžiant įstatymą, gynimo tikslais. Šių autorių nuomone:

1. Ginančioji šalis turi teisę tiek įrodinėti kaltinamojo nekaltumą, tiek abejoti kaltumo įrodymais. Pastaruoju atveju ji gali naudoti žalingus įrodymus, kurie neleidžiami kitai šaliai⁷⁸;

2. „Tais atvejais, kai įrodymas (savo turiniu esantis išteisinančiu) gautas pažeidžiant kokias nors kaltinamojo teises, jis gali būti pripažintas leistinu pagal gynėjo prašymą, kadangi faktiškai šie pažeidimai nepasiekė savo tikslo“⁷⁹.

3. „įrodymai, gauti pažeidžiant įstatymą, gali būti naudojami palaikant mažesnę kaltinamojo kaltę ir jo kaltės sušvelninimą“⁸⁰.

Tačiau N. M. Kipnio teigimu, tokia išvada „prieštarauja įstatymui“⁸¹. Šios teorijos priešininkai yra ir P. A. Lupinskaja, V. V. Zolotich, N. V. Radutnaja.

Jų nuomone: 1) „įrodymai gauti pažeidžiant įstatymą, negali būti naudojami įrodinėjimui bet kurios iš aplinkybių, kurias reikia įrodinėti byloje, tame tarpe ir aplinkybių, pašalinančių ar švelninančių kaltinamojo kaltę“⁸²; 2) „nei ginanti nei kaltinanti šalis negali naudoti neleistinų įrodymų“⁸³, „neleistinos skirtingos įrodymų suvokimo sąlygos kaltinančiai ir ginančiai šaliai“⁸⁴.

Įvertinus minėtų „įrodymų leistinumą asimetrijos“ šalininkų ir priešininkų mintis, galima būtų pritarti N. M. Kipnio nuomonei, kad „ nėra pakankamų pagrindų (teorinio, eksperimentinio taikymo praktikoje), kad įstatyme būtų įtvirtintos nuostatos apie įrodymų leistinumą taisyklių asimetriją, kad ir kaip viliojančiai, ypač gynybai, jos beatrodytų“⁸⁵.

⁷⁸ Пашин С. А. Доказательства в Российском уголовном процессе / Состязательное правосудие. Труды научно практических лабораторий. Т II. – Москва, 1996. Р. 371-372.

⁷⁹ Стецовский Ю. И., Ларин А. М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту. – Москва, 1988. Р. 303.

⁸⁰ Савицкий В. М. Последние изменения в УПК: продолжение демократизации судопроизводства (вступительная статья к УПК РСФСР) // УК РСФСР, УПК РСФСР. – Москва, 1994. Р. 184.

⁸¹ Кипнис Н. М. Спорные вопросы теории и практики допустимости доказательств // Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность. – Москва: Юрист, 2000. Р. 176.

⁸² Лупинская П. А. (ред.). Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юрист, 2000. Р. 159.

⁸³ Радутная Н. В. Коллизии норм уголовно-процессуального законодательства и возможность их преодоления в судебной практике. Комментарий российского законодательства. – Москва, 1997. Р. 148-149.

⁸⁴ Золотых В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 44.

⁸⁵ Кипнис Н. М. Спорные вопросы теории и практики допустимости доказательств // Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность. – Москва: Юрист, 2000. Р. 180-181.

Apibendrinant įrodymų leistinumą, galima būtų teigti, kad nuo įrodymų sąvokos priklauso ir įrodymų leistinumą problemos sprendimas. Keičiantis įrodymų leistinumą sampratai nebeliko konkrečiai apibrėžtų įrodymų leistinumą ribų. Apibendrinus įvairių autorių darbuose išsakytas nuomones, svarbiausiais įrodymų leistinumą kriterijais laikytini įrodymų šaltinio ir formos kokybė, bei jų gavimo priemonių leistinumą. Įrodymų leistinumą susijęs su įrodymų procesine forma, o ne su jų turiniu, o taip pat su įrodymų gavimo priemonėmis – jų legalumu.

Išnagrinėjus su įrodymų leistinumą susijusią „tiesos“ problemą, pažymėtina, kad jos siekimas bet kokia kaina ribojamas įrodymų leistinumą principu, kaip žmogaus teisių garantija.

Apibendrinant taisykles, reguliuojančias įrodymų leistinumą, galima teigti, kad duomenys gali būti pripažinti įrodymais, jei atitinka šaltinio teisėtumo, procesinio įforminimo, tinkamo subjekto bei jų gavimo būdo ir procedūros reikalavimus.

Išanalizavus pažeistos procesinės formos įrodymų leistinumą ypatumus, galima būtų teigti, kad ne visi procesiniai pažeidimai lemia besąlyginį įrodymų neleistinumą. Tai yra, pažeidimai, nepažeidžiantys žmogaus teisių ir laisvių, neprieštaraujantys imperatyvioms įstatymų normoms bei neturintys įtakos teismo sprendimų teisėtumui ir pagrįstumui, yra neesminiai ir, pašalinus trūkumus, nelemia įrodymų neleistinumą (žr. 3 priedą, 2 schemą).

2. ĮRODYMŲ LEISTINUMO REGLAMENTAVIMAS UŽSIENIO ŠALIŲ BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Siekiant išanalizuoti įrodymų leistinumą reglamentavimo problemą tikslinga palyginti užsienio šalių įrodymų sampratos ypatumus.

Pagrindinis baudžiamojo proceso ir įrodinėjimo tikslas yra išaiškinti nusikaltimą, t. y. nustatyti tiesą. Tačiau objektyvi tiesa įvairiose šalyse yra pripažįstama ir nustatoma skirtingai, nes skiriasi jų baudžiamasis procesas. Skirtingų teisės sistemų šalių baudžiamojo proceso formos skiriasi priklausomai nuo šalių padėties ir įgaliojimų baudžiamojo proceso metu⁸⁶.

Iš valstybių, priklausančių civilinės teisės sistemai (kontinentinės Europos šalys), svarbu aptarti Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Belgijos, Šveicarijos įrodymų leistinumą ypatumus. Bendrosios teisės šalims priskirtinos Jungtinės Valstijos, Anglija ir Kanada, bei, *common law* sistemos link pasukusi Japonija. Šių teisės sistemų kryžkelėje esanti Italija, nors ir laikosi kontinentinės teisės tradicijų, baudžiamajame procese turi daug bendrosios teisės šalims būdingų nuostatų. Naudingos informacijos įrodymų leistinumą klausimu pateikia ir Rusijos bei Lenkijos baudžiamojo proceso teisė.

2. 1. Įrodymų leistinumą ypatumai bendrosios teisės sistemos šalyse

Bendrosios teisės sistemos šalyse pagrindinis reikalavimas, kad įrodymas būtų pripažintas teisme, yra įrodymų tinkamumas (relevant evidence). Įrodymų leistinumą (admissibility) klausimą sprendžia teismas savo nuožiūra⁸⁷.

Pažymėtina, kad bendrosios teisės tradicijos šalyse įrodymų forma griežtai neregamentuojama. JAV federalinių įrodymų taisyklių („Federal rules of evidence“) 402 taisyklė skelbia, kad „visi su įrodinėjimo dalyku susiję įrodymai (angl. „relevant“) yra leistini („admissible“), jei kitaip nenustato JAV Konstitucija, Kongreso priimti įstatymai, šios Taisyklės ar taisyklės, kurias pagal savo kompetenciją nustato Aukščiausiasis Teismas. Įrodymai, nesusiję su įrodinėjimo dalyku, yra neleistini“. Taisyklių komentuatoriai pabrėžia, kad bendroji taisyklė, pagal kurią su įrodinėjimo dalykus susiję duomenys yra leistini, jei įstatymas nenumato kitaip, yra racionalios justicijos pagrindas⁸⁸.

⁸⁶ Juodkaitė G. Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // VU mokslo darbai. Teisė. 1997. Nr. 31. P. 49.

⁸⁷ Ten pat. P. 52.

⁸⁸ Muller C. B., Kirkpatrick L. C. Federal rules of evidence. With Advisory Commit Notes, Legislative History, and cases Supplement. 1994 edition. – Boston, New York, London, Toronto: Little, Brown and Company, 1994. P 71-72.

JAV iki 1975 metų visi įrodymų leistinumai buvo sprendžiami vadovaujantis precedentine teise, ir tik išimtiniais atvejais statutine teise. Paminėtinas 1791 metų teisių Bilis, kuriuo buvo įvesta V-toji Konstitucijos pataisa, kurioje buvo nuostata, jog „niekas neturi būti verčiamas baudžiamojoje byloje liudyti prieš save; niekam negali būti atimta gyvybė, laisvė ar nuosavybė be tinkamos teisinės procedūros“. Nuo 1975 metų JAV įsigaliojo Federalinės įrodymų taisyklės (Federal Rules of Evidence)⁸⁹.

Federalinėse taisyklėse yra trys pagrindinės įrodymų tinkamumo, kaip įrodymų leistinumai, sąlygos, įtvirtintos atskirose taisyklėse.

402 taisyklėje reikalaujama, jog įrodymas turi būti tinkamas, kad būtų leistas (admitted) ir kad netinkamas įrodymas būtų pašalintas:

„Tinkamas įrodymas yra leistinas, išskyrus išimtis, numatytas Jungtinių Valstijų Konstitucijoje, Kongreso aktuose, šiose taisyklėse, ar kitose, Aukščiausiojo teismo, vadovaujantis rašytinio įstatymo (statuto) įgaliojimais, nurodytose taisyklėse. Įrodymas, kuris yra netinkamas, yra neleistinas“⁹⁰.

Visi tinkami (su įrodinėjimo dalyku susiję) įrodymai yra leistini su tam tikrom išimtim⁹¹. Taigi bet koks įrodymas yra leistinas, jei nėra taisyklės, kuri draustų panaudoti šį įrodymą.

403 taisyklėje numatyta, jog teisėjui leidžiama teismo proceso metu naudoti diskreciją ir vengti leistino įrodymo esant tam tikroms aplinkybėms, net kai jo leistinumai (pripažinimas – aut. past.) atrodytų reikalaujamas pagal 401 ir 402 taisykles:

„Nors ir tinkamas, įrodymas gali būti pašalintas, jei jo galima vertė yra žymiai nusverta neteisingo išankstinio nusistatymo (šališkumo) pavojaus, abejonių sprendimu (issue), ar teisėjo klaidingumo, arba nereikalingo sprendimų atidėjimo, laiko švaistymo, ar nereikalingo pristatymo tolydžio didėjančių įrodymų.“⁹²

Kadangi tinkamumas yra leistinumai sąlyga, tai yra vienas iš sprendimų, kuriuos teisėjas turi priimti pats.

JAV kaip įrodymas leistinas kaltinamojo prisipažinimas. „Jei kaltinamasis prisipažįsta kaltu, gali būti sudaroma „guilty plea“ - taip vadinamas sandėris, kuriuo pripažįstama kaltė ar atsisakoma nuo teismo nagrinėjimo ir įrodymų tyrimo. Tai galima net ir sunkiausiose bylose, ir taip yra baigiama apie 90% bylų“⁹³. „Sutartys“ ar „susitarimai“ dėl prisipažinimo kaltu, tai susitarimai, kai kaltinimas ir gynyba susitaria dėl bylos sprendimo. Šios sutarties, kaip derybų tarp prokuroro ir kaltinamojo, metu kaltinamasis prisipažįsta kaltu, mainais į

⁸⁹ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P.32.

⁹⁰ Arthur Best. Evidence: examples and explanations. Fourth edition. – New York, 2001. P. 2.

⁹¹ Weinstein J. B., Berger M. A. Student edition of Weinstein's evidence manual. Sixth edition. – San Francisco: Lexis Nexis, 2003. P. 12.

⁹² Arthur Best. Evidence: examples and explanations. Fourth edition. – New York, 2001. P. 3.

⁹³ Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997. P. 78.

kaltinimo sunkumo sumažinimą⁹⁴. Europietiškaime procese tai yra neišvairduojama, nes teisėjo pareiga (kontinentinės teisės tradicijos šalyse) yra išaiškinti tiesą.

Svarbi įrodymų leistinumо problema užsienio šalyse yra procesinių pažeidimų pasekmės. Bendra nuostata yra ta, kad įrodymas turi būti pašalintas tik esminio ar pakankamo pažeidimo atveju.

Taip Kanadoje dauguma pažeidimų laikomi neesminiais ir mažareikšmiais. „Esminiais pažeidimais pripažįstami įrodymai, gauti pažeidžiant konstitucijos nuostatas, ar jei jų naudojimas gali pakirsti pagarbą teismo procesui“⁹⁵.

Chartijos 24 straipsnyje teigiama, kad „teismui nustatius, jog įrodymai gauti tokiomis sąlygomis, kurios pažeidžia chartijoje garantuotas teises ir laisves, atmetami, jei nustatoma, kad juos panaudojus tomis aplinkybėmis gali būti pakenkta teisingumo reputacijai“⁹⁶.

Kartais įrodymų rinkimo taisyklių pažeidimo pasekmės gali įtakoti ir išvestinius įrodymus. Tais atvejais, kai išvestinis įrodymas susijęs su pirminiu, pašalinami abu įrodymai. Tai yra „apnuodyto medžio vaisių“ koncepcijos dalis. Tokia nuostata taikoma ir JAV, Anglijoje, Olandijoje, Italijoje, o taip pat naudojama ir Rusijos baudžiamajame procese.

Anglijoje istoriškai susiformavę teismo veiklos taisyklės lėmė griežtų įrodymų leistinumо taisyklių sukūrimą baudžiamajame teismo procese. Buvo išvystytos „geriausių įrodymų taisyklės“, kurios būtų patikimesnės ir neklaidintų prisiekusiųjų bei teisėjų. Palaipsniui atsirado taisyklės, tarnaujančios teisingam klausimo apie įrodymų leistinumą išsprendimui⁹⁷.

Įrodymų padalinimas į pirminius (primary evidence) ir išvestinius (secondary) Anglijos teorijoje taikoma daugiausia dokumentams; tačiau išvestiniai įrodymai atskiriami nuo kitų rūšių pirminių šaltinių patikimumo. Iš to galima daryti išvadą, kad geriausių įrodymų (best evidence) taisyklė turi platesnę reikšmę, negu speciali taisyklė apie rašytinius įrodymus⁹⁸.

Teorija apie geriausius įrodymus aiškinama trejopu taikymu:

- 1) „įrodymai turi patekti į teismą tinkamais, nustatytais keliais, tai yra teismas ir prisiekusieji turi spręsti bylą ne savo asmeninėmis įvykio žiniomis, o vadovaudamiesi tais įrodymais, kurie pateikti teisme“;
- 2) „įrodymai turi būti pirminiai, o ne išvestiniai“, „jei įrodymas įgyja savo galią iš kito šaltinio, turi būti, jei tai įmanoma, pristatytas ir pats šaltinis“;

⁹⁴ Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Учебное пособие. – Москва: Интел – Синтез, 1998. Р. 169.

⁹⁵ Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. Р. 380, 386.

⁹⁶ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. Р. 398.

⁹⁷ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. Р. 32.

⁹⁸ Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. – Тула: Автограф, 2000. Р. 186.

3) tarp įrodymų ir įrodinėjimo dalyko turi būti akivaizdus ir glaudus ryšys⁹⁹.

Su įrodymų leistinumumu susijusi ir įrodymų kokybė. Iš pirminių šaltinių gauti duomenys yra patikimesni. Štai kodėl šalis turi pakankamai išsamiai paaiškinti, kodėl ji nenurodo pirminio šaltinio. Jei pateikiamas įtikinamas paaiškinimas, išvestinis įrodymas teisme leistinas.

Vertinant įrodymus, konkrečiais atvejais, skiriamas dėmesys ir bendroms patikimumo sąlygoms, bet jos reikšmingiausios sprendžiant įrodymų leistinumą klausimą¹⁰⁰.

A. Kane teigia, kad „nuomonės skiriasi dėl pageidavimo laikyti priimtinais įrodymus, kurie buvo gauti nelegaliai (nusikaltimu, deliktu, sutarties sulaužymu arba pažeidžiant įstatymus ar kitas nuostatas, reglamentuojančias policijos įgaliojimus ir pareigas tiriant nusikaltimus) ar netinkamai (pavyzdžiui, apgaunant, paperkant grasinant ir kt.)“¹⁰¹. Iš vienos pusės yra manoma, kad įrodymai, kurie yra tinkami ir kitaip leistini neturi būti eliminuoti dėl jų gavimo būdų; jų pašalinimas kai kuriais atvejais, įskaitant ir kaltojo išteisinimą, prieštarautų teisingumui. Anot minėto autoriaus, vadovaujantis šiuo požiūriu, visi įrodymai, kurie yra būtini teisingumui pasiekti, turi būti priimti, o atsakingieji už jų neteisėtumą ar netinkamumą, galėtų būti įvairiai baudžiami (nusikaltimo atveju), teisiami (dėl neteisėtų veiksmų), ar drausminami (tais atvejais kai netinkamas elgesys pasireiškia statutų, profesinių ir kitų elgesio kodeksų pažeidimu). Kito požiūrio šalininkai mano, jog neteisėtai ir netinkamai gauti įrodymai visada turėtų būti atmesti; jų leistinumumas galėtų paskatinti įrodymų rinkimą tokiomis priemonėmis. Šia nuomone visi tokie įrodymai turėtų būti atmetami, net jei tai prieštarautų teisingumui išteisinant kaltąjį, tam, kad atsakingieji už įrodymų neteisėtumą ir netinkamumą ateityje būtų priversti gerbti, nepažeisti ir nevaržyti piliečių teisių ir laisvių.

Šiuolaikinė teisė Anglijoje atspindi kompromisą tarp dviejų kraštutinių požiūrių. Vis dėlto, kalbant apie įrodymų leistinumą, kaip apie teisės dalyką, laikomasi pirmojo požiūrio, tuo pačiu teisėjas įgalinamas atmesti įrodymus vadovaudamasis savo diskrecija tam, kad būtų apsaugotos ir apgintos svarbiausios įtariamąjį teisės ir pašalinti įrodymai, kurių įtraukimas prieštarautų teismo teisingumui (pavyzdžiui, kai policija nepadarė apklausos įrašų, dėl ko teismas negali remtis jomis ir spręsti apie tai kas buvo pasakyta ar kas privertė kaltinamąjį prisipažinti)¹⁰². Anglijos įrodymų teisė ypatinga tuo, kad pagrindiniu įrodymo pripažinimo leistinu kriterijumi yra ne įstatymo, ar kitų teisės normų laikymasis, bet vidinės paties įrodymo taisyklės, jo gebėjimas įrodinėti aplinkybes, reikalingas nustatyti teismo procese. Jei įrodymas teisėjo nuomone nekelia abejonių (net jei gautas pažeidus procedūrą) ir gali įgyvendinti savo

⁹⁹ Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. – Тула: Автограф, 2000. P. 187.

¹⁰⁰ Ten pat. P. 191.

¹⁰¹ Kane A. The modern law of evidence. Fifth edition. – London: Butterworth's, 2000. P. 49.

¹⁰² Ten pat. P. 50.

procesinę misiją, tai nėra jokių priežasčių tokio įrodymo atsisakyti¹⁰³. Tuo tarpu kontinentinės Europos ar JAV šalių baudžiamajame procese reikalavimas laikytis teisės normų tapo savotišku tikslu.

Japonijoje baudžiamojo proceso klausimai nagrinėjami konstituciniu lygmeniu. „Japonijos Konstitucija garantuoja teisę į teisminį nagrinėjimą, reglamentuoja sulaikymo, suėmimo, kvotos ir poėmio tvarką bei pagrindus, uždraudžia kankinimus ir žiaurias bausmes, įtvirtina viešo ir greito teismo nagrinėjimo, „ne bis in idem“ (draudimo bausti du kartus už tą patį) principus, numato, kad kaltinamasis turi teisę užduoti klausimus kaltinimo liudytojams“¹⁰⁴. Taip, konstitucijoje nustatyti įrodymų, gautų kvotos, poėmio metu, leistinumą pagrindai. Neleistini įrodymai gauti pažeidžiant žmogaus teises, naudojant kankinimus ar bausmes.

Rusijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, o taip pat kitose kontinentinės teisės šalyse, nebuvo teikiama tiek reikšmės įrodymų leistinumą klausimui, kaip Anglijoje ir JAV.

2. 2. Įrodymų leistinumą reikalavimai civilinės teisės sistemos šalyse

Civilinės teisės šalis anot G. Juodkaitės galima grupuoti į šalis, kurių baudžiamojo proceso įstatyme yra griežtai apibrėžtos įrodinėjimo priemonės (Vokietija, Rusija) ir šalis, kuri įrodinėti galima visomis galimomis priemonėmis (Prancūzija, Belgija)¹⁰⁵.

Analizuodamas įrodymų leistinumą Vokietijos baudžiamajame procese klausimą, B. Filimonovas teigia, kad „įrodinėjimo draudimai yra vienu iš procesinių institutų Vokietijos baudžiamojo proceso teorijoje. Draudžiami įrodymai skirstomi į dvi grupes:

1) tam tikrų aplinkybių, susijusių su valstybine ar tarnybine paslaptimi nustatymo draudimai, tam tikrų įrodymų šaltinių (pavyzdžiui liudytojų, turinčių įstatymo garantuotą teisę atsisakyti duoti parodymus ir pasinaudojusių šia teise apklausos neleistinumą) draudimai, uždraustų kaltinamojo, liudytojo apklausos metodų naudojimo draudimas;

2) neteisėtai gautų įrodinėjimo rezultatų, pavyzdžiui kaltinamojo parodymų panaudojimo baudžiamajame procese draudimai“¹⁰⁶.

Pagal Vokietijos BPK įrodinėjant reikšmingas baudžiamajai bylai aplinkybes gali būti remiamasi liudytojų ir kaltinamųjų parodymais, ekspertų išvadomis, apžiūromis ir dokumentais.

¹⁰³ Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало, 2001. P. 82.

¹⁰⁴ Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997. P. 87.

¹⁰⁵ Juodkaitė G. Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // VU mokslo darbai. Teisė. 1997. Nr.31. P. 56.

¹⁰⁶ Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. – Москва: Спарк, 1994. P. 64.

Taip, pateikiant leistinių įrodymų sąrašą, darytina išvada apie kitų atmetimą, tačiau Vokietijos „teismų praktika orientuojasi į įrodymų pateikimo ir panaudojimo laisvės sistemą“¹⁰⁷.

Įrodymai gali būti renkami laikantis tam tikrų taisyklių. Pavyzdžiui, apklausiant kaltinamąjį negalima daryti jokio fizinio poveikio, imtis psichinės prievartos, grasinti, naudoti medikamentus, hipnotizuoti, žadėti įstatyme nenumatytas privilegijas, taikyti nenumatytas prievartos priemones. Federalinis Teismas yra uždraudęs naudoti ir melo detektorius, kaip neleistiną skverbimąsi į asmens vidų. Teismų praktika yra išaiškinusi, kad kaltinamojo negalima „apgauinėti“, o leidžiama tik „gudrauti“. Nors nubrėžti aiškia ribą tarp „apgaulės“ ir „gudravimo“ yra gana sudėtinga¹⁰⁸.

Kalbant apie įrodymų leistinumą, svarbu paminėti, kad Vokietijos BPK labai smulkiai reglamentuota procesinių prievartos priemonių taikymo tvarka. Tai daroma todėl, kad bet kokios procesinės kardamosios priemonės skyrimas reiškia įsibrovimą į žmogaus teisių sferą. Todėl įstatyme siekiama aiškiai nustatyti, koks pareigūnas, kokią procesinės prievartos priemonę gali taikyti, kiek laiko ta kardomoji priemonė gali būti taikoma, kokias gynybos priemones turi asmuo, kurio atžvilgiu ji yra taikoma. Taigi, draudžiama nukrypti nuo įstatymo reglamentuotų nuostatų, kai renkant įrodymus taikomos kardamosios priemonės.

Vokietijoje, kaip ir kitose Vakarų Europos valstybėse, yra labai gerbiama žmogaus teisė į asmeninio gyvenimo neliečiamybę. Todėl baudžiamajame procese informacija apie bet kokią asmenį gali būti kaupiama tik griežtai laikantis įstatyme nustatytos tvarkos. Tokiu būdu gautų duomenų (įrodymų) leistinumą griežtai reglamentuojamas. Kaupti informaciją kompiuteriuose ir naudoti šiuos duomenis galima tik teisėjo sprendimu ir tik tiriant pačius sunkiausius nusikaltimus (prekyba narkotikais, ginklais, vertybinių popierių klastojimas ir pan.). Neatidėliotinais atvejais ši priemonė gali būti taikoma ir prokuroro sprendimu (policijos - ne). Tokiu atveju per tris dienas turi būti gautas teisėjo sutikimas.

Laikantis tokios pačios tvarkos ir taip pat atliekant tyrimą baudžiamosiose bylose tik už pačius sunkiausius nusikaltimus yra leidžiama klausytis telefoninių pokalbių¹⁰⁹.

Leistini kratos metu gauti duomenys, jei laikomasi visų procesinių taisyklių. Krata gali būti daroma tik dieną. Darant kratą, esant galimybėms, turi būti kviečiami du bendruomenės atstovai. Taip pat kratos metu privalo dalyvauti patalpų, kuriose daroma krata, šeimininkas. Jei tai yra neįmanoma, turi būti pakviečiamas jo atstovas, giminaitis ar kaimynas. Jei šeimininkas pageidauja, jam turi būti įteikta pažyma kokiu pagrindu daroma krata bei paimtų daiktų sąrašas, o jeigu darant kratą nieko įtartino nerandama, tai apie tai taip pat turi būti parašyta pažymoje. Kratos metu surastus dokumentus skaityti gali tik prokuroras, jei šeimininkas nesutinka, kad juos perskaitytų kiti asmenys.

¹⁰⁷ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 373.

¹⁰⁸ Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997. P. 15.

¹⁰⁹ Ten pat. P. 18.

Vokietijos BPK 53 § yra įtvirtintas santykinio pobūdžio liudytojų imunitetas. Įtvirtinta dispozityvi teisės norma, kuri suteikia teisę tam tikros profesijos asmenims atsisakyti duoti liudytojo parodymus. Tokia norma leidžia tam tikros profesijos asmenims patiems spręsti ar duoti liudytojų parodymus ar ne¹¹⁰. Taigi, neleistini įrodymai, gauti minėtus asmenis verčiant duoti parodymus.

Byloje parengtinio tyrimo metu surinkta medžiaga paprastai negali būti vertinama kaip įrodymai. Teismų praktika yra išaiškinusi, kad tarėjai prieš teisminį nagrinėjimą net negali būti skaitę baudžiamosios bylos, nes priešingu atveju jie galėtų susidaryti išankstinę nuomonę. Kaip išimtis įrodinėjimo procese gali būti vertinami ikiteisminio tyrimo teisėjo surašyti protokolai. Kitų pareigūnų protokolai gali būti skaitomi tik parodymams patikslinti¹¹¹.

Austrijos BPK nėra įtvirtinto išsamaus įrodinėjimo būdų sąrašo. Įstatymas tik bendrais bruožais nustato svarbiausių ir dažniausiai pasitaikančių įrodymų gavimo taisykles. Teismai gali remtis ir įstatyme nepaminėtais įrodymais¹¹². Taigi yra leistini įrodymai, gauti ne tik iš įstatyme numatytų šaltinių.

„Kaltinamasis pats turi teisę nuspręsti duoti parodymus ar ne. Apklausiant kaltinamąjį draudžiama naudoti prievartą ar kitokias pašalinio poveikio priemones (hipnozė, narkozė ir pan.). Taip pat draudžiama naudoti ir melo detektorius“¹¹³. Taigi neleistini minėtomis priemonėmis gauti įrodymai.

Austrijos BPK taip pat numatyta įvairių procesinės prievartos priemonių taikymo pagrindai ir tvarka. Kratos bei poėmiai gali būti daromi tik esant teisėjo sankcijai, išskyrus ypatingai skubius atvejus.

Prancūzijos baudžiamajame procese įrodymų teisė išvystyta silpniau nei daugelyje kitų kontinentinių ar anglosaksiškų šalių¹¹⁴. Šioje šalyje įtvirtintas įrodinėjimo priemonių laisvės principas – kaltė gali būti įrodyta bet kokiais įrodymais. Tačiau, kad nebūtų piktnaudžiaujama šiuo principu, yra nustatyti tam tikri reikalavimai įrodymams. Įrodymų leistinumą nusako reikalavimas, kad teismas remtųsi tik teisme pateiktais įrodymais ir tik tais, kuriuos šalys galėjo aptarti teisminių ginčų metu. Su įrodymų leistinumu susijęs ir reikalavimas, kad įrodymai būtų gauti tinkamai, tai yra laikantis nustatytos tvarkos, kuri yra griežtai reglamentuota¹¹⁵.

¹¹⁰ Panomariovas A. Viešai skelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė / LTU. – Vilnius, 2001. P. 87.

¹¹¹ Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997. P. 22.

¹¹² Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии. – Красноярск: Издательство Красноярского ун-та, 1988. P. 54.

¹¹³ Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997. P. 43.

¹¹⁴ Гуценко К. Ф., Головки Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств.- Москва: Зерцало, 2001. P. 298.

¹¹⁵ West A. Desdevises D., Fenet A., Gaurier D., Henssaff M. C. The French Legal system. An introduction. – London, 1992. P. 258.

Prancūzijos baudžiamajame procese teisėjas nėra pasyvus įrodinėjimo dalyke¹¹⁶. Tai išreikšta BPK 81 str. 1 d. – tiriantis teisėjas gali „atlikti visus tyrimo veiksmus, kuriuos jis mano esant būtinus tiesai nustatyti“¹¹⁷.

Analizuodama įrodymų panaudojimą užsienio šalių baudžiamajame procese G. Juodkaitė teigia, kad įrodinėjimo priemonių laisvės principą įtvirtina ir Vengrijos baudžiamojo proceso kodeksas. Čia teigiama, kad „tyrimą vykdanči institucija gali naudoti visus faktinius duomenis, padedančius išaiškinti aplinkybes, kurias reikia įrodyti“¹¹⁸.

Belgijoje taip pat įtvirtintas įrodinėjimo priemonių laisvės principas. Belgijoje leidžiama baudžiamąsias bylas tiriančioms institucijoms renkant įrodymus atlikti bet kokius veiksmus, nepažeidžiančius įstatymų ir baudžiamojo proceso subjektų teisių¹¹⁹, teisėjas gali visiškai nevaržomai priimti įrodymus ir juos vertinti¹²⁰.

Kalbant apie įrodymų leistinumą reglamentavimą Belgijos baudžiamojo proceso teisėje, yra nustatyta, kad:

1. Įrodymai turi būti gauti teisėtu būdu;
2. Įrodymai turi būti pateikti ir aptarti teisme¹²¹.

Šveicarijoje, kalbant apie neleistinus įrodymus, atskiriami neteisingumas ir neteisėtumas. Neteisingumas susijęs su formos taisyklės pažeidimu. Įrodymai tokiais atvejais iš esmės yra galiojantys. Priešingai, neteisėtumas lemia tai, kad, pažeidus svarbią ir esminę teisę, įrodymai negaliojančiais tampa automatiškai. Pavyzdžiui, federalinio Baudžiamojo įstatymo 83 straipsnio 2 dalis ir 77 straipsnis niekiniais paskelbia medicinos arba išpažinties paslaptį žinančiojo parodymus¹²².

Šveicarijoje parengtinio tyrimo metu užfiksuotų įrodymų svarba yra žymiai didesnė nei daugelyje kitų Europos valstybių. Liudytojais ir ekspertais dažnai visai nėra kviečiami į teisminį nagrinėjimą, motyvuojant tuo, kad teisėjui iš parengtinio tyrimo medžiagos vis tiek yra žinoma, ką jie pasakys. Toks teisminis nagrinėjimas palieka gana slogų įspūdį, kyla abejonių, ar tokiu būdu yra įmanoma teisme nustatyti tiesą. Kaltinamasis tokioje procedūroje tarsi paliekamas nuošalyje¹²³.

Italijoje teisminei nagrinėjimui gali būti pateikiama tik ta parengtinio tyrimo medžiaga, kurią gauti pakartotinai teisminio nagrinėjimo metu yra neįmanoma. Tokia medžiaga (leistini

¹¹⁶ Stefani G., Levasseur G., Bouloc B., Procédure pénale. Quatorzième édition. – Paris: Dellor, 1990. P. 32.

¹¹⁷ Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало, 2001. P. 302.

¹¹⁸ Juodkaitė G. Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // VU mokslo darbai. Teisė. 1997. Nr. 31. P. 58.

¹¹⁹ Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало, 2001. P. 18.

¹²⁰ International Encyclopedia of Laws. Vol I. – Boston: Criminal Law, 1993. P. 179.

¹²¹ West A., Desveiges D., Fenet A., Gaurier D., Henssaff M. C. The French Legal system. An introduction. – London, 1992. P. 179.

¹²² Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 396.

¹²³ Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997. P. 59.

įrodymai) yra aktai apie kratas, poėmis, telefoninių pokalbių klausymasis ir pan. Teismui gali būti pateikiami taip pat ikiteisminio tyrimo teisėjo užfiksuoti įrodymai.

Itališkoji doktrina sukūrė negaliojančių įrodymų koncepciją, kuriai priskiriami niekiniai įrodymai (santykiniai ir absoliutūs) ir nepanaudojami įrodymai. Italijos BPK 191 straipsnyje sakoma, kad „įrodymai, gauti pažeidžiant įstatyme nurodytus draudimus, negali būti naudojami“¹²⁴.

Italijos įstatymai įtvirtina kankinimų ir panašių priemonių draudimą – „negali būti naudojami jokie metodai ir priemonės, galintys turėti įtakos apsisprendimo laisvei ar paveikti gebėjimą prisiminti ir įvertinti faktus“¹²⁵.

Pastaraisiais dešimtmečiais daugumos Europos valstybių baudžiamojo proceso įstatymuose buvo numatyta galimybė išlaptinti liudytojus. Išimtis čia yra Danija. Šioje valstybėje įtvirtintas besąlyginis draudimas teismo nagrinėjimo metu apklausti išlaptintus liudytojus¹²⁶. Taigi Danijoje neleistini išlaptintų liudytojų parodymai.

Dar vienas šios šalies baudžiamojo proceso ypatumas – „teismo nagrinėjimo metu nukentėjusysis nėra proceso dalyvis ir jame nedalyvauja, išskyrus atvejus, kai duoda parodymus kaip liudytojas“¹²⁷. Todėl, priešingai nei Lietuvoje, Danijoje nukentėjusiojo parodymai nepriskiriami leistiniems įrodymams.

Lenkijos procesinėje ir įrodymų teisėje įrodymas yra suvokiamas įvairiai. Įrodymo sąvoka gali reikšti tiek įrodinėjimo priemones, tiek informacijos šaltinį (liudytojas, ekspertas, apžiūra it t.t.)¹²⁸. Surinkti įrodymai nėra privalomi teismui, todėl galioja laisvo įrodymų vertinimo taisyklė – teismas vertina įrodymų leistinumą savo nuožiūra, visapusiškai apsvarstęs surinktą medžiagą

Lenkijoje, kaip ir kitose šalyse, neleistini kankinimais ir kitais, jiems prilyginamais veiksmais, gauti duomenys. Taip BPK 157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad „nepripažįstami liudytojo parodymais įrodymai, kurie duoti nesant sąlygų laisvai kalbėti“¹²⁹.

Rusijos baudžiamojo proceso kodekso 69 straipsnyje yra nustatyta, kad įrodymai baudžiamojoje byloje yra bet kokie faktiniai duomenys, kurie padeda nustatyti įrodinėjimo dalyką. Tame pačiame straipsnyje įtvirtintas reikalavimas, kad įrodymai negali būti gauti pažeidžiant teisės normas. Įrodymų leistinumą įstatyme įtvirtintas nurodžius galutinį įrodymų

¹²⁴ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 399.

¹²⁵ Ten pat. P. 403.

¹²⁶ Goda G. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje // Teisės problemos. 1999. Nr. 3. P. 37.

¹²⁷ Greve V. Criminal procedure in Denmark. An Outline 2nd Edition. Kriminalistik Instituts Stencilserie. 1992. Nr. 59. P. 5-6.

¹²⁸ Juodkaitė G. Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // VU mokslo darbai. Teisė. 1997. Nr. 31. P. 61.

¹²⁹ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė. – Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 403.

rūšių sąrašą, tai: liudytojo, nukentėjusiojo, įtariamojo, kaltinamojo parodymai, ekspertizės išvada, daiktiniai įrodymai, tardymo ir teismo veiksmų protokolai ir kiti dokumentai¹³⁰.

Rusijos BPK 70 straipsnyje yra nustatyta, kad visi surinkti konkrečios bylos įrodymai turi būti visapusiškai ir objektyviai įvertinti tyrimą atliekančių pareigūnų. Vertinant įrodymus tikrinamas jų leistinumas (ar teisėtai buvo gauti įrodymai), liečiamumas (ar jie susiję su nagrinėjama byla), vėliau jų įtikinamumas. Rusijos įrodymų teorijoje yra keliamas reikalavimas, kad būtų žinomas informacijos šaltinis. Pirminiai duomenys turi neprieštarauti ir teisėto jų gavimo reikalavimui.

Teisinės galios neturi įrodymai gauti pažeidžiant įstatymą. Rusijos BPK taisyklių, įtvirtintų 66, 69, 70 kodekso straipsniuose taisyklių visuma, o taip pat kitos BPK taisyklės apima bendrus draudimus, kuriais reikia vadovautis renkant, tikrinant įrodymus, sprendžiant jų leistinumo ar neleistinumo klausimus, įvertinant įrodymų tikrumą ir pakankumą, kad priimt vieną ar kitą sprendimą¹³¹.

Rusijos baudžiamojo proceso teisėje įtvirtinta, kad tai, ar surinkti ir pateikti duomenys atitinka šias savybes, juos tikrindami ir vertindami pagal įstatymo reikalavimus, sprendžia tyrėjas, prokuroras ir teismas. Tačiau anot N. Kipnio „ne visose bylose griežtai laikomasi įstatymo reikalavimo procese naudoti tik leistinus įrodymus“¹³².

Rusijoje įrodinėjimo taisyklėse svarbi vieta skirta įrodymų leistinumo taisyklėms. Jos turi užtikrinti įrodinėjimo priemonių tikrumą ir tuo pačiu sukurti patikimą tam tikrų aplinkybių pripažinimo įrodytomis ar neįrodytomis pagrindą. Įrodymai gauti pažeidus įstatymus, pripažįstami neturintys teisinės galios ir negali būti kaltinimo pagrindu, o taip pat negali būti panaudoti aplinkybių išvardintų Rusijos BPK 68 str. įrodinėjimui. Iš šios Rusijos BPK 3 dalies 69 str. užrašytos taisyklės seka, kad ne tik kaltinimas, bet ir bet kokių kitų aplinkybių, tame tarpe lengvinančių kaltinamojo atsakomybę ar atleidžiančių jį nuo atsakomybės, įrodinėjimas turi būti pagrįstas leistiniais įrodymais.

Teisėtos įrodymų gavimo priemonės pripažįstamos viena iš teisingumo garantijų. Todėl įrodymų, gautų pažeidžiant įstatymą klausimas reguliuojamas konstituciniu lygmeniu. Iš įstatymo seka įrodymų pripažinimo neleistiniais pagrindai:

1. Įrodymas gautas neįpareigoto asmens pažeidžiant įstatymą;
2. Bylos duomenys gauti be tiriamųjų veiksmų arba iš šaltinių, nurodytų Rusijos BPK 69 str.
3. Pažeisti draudimai, apribojimai, nustatyti atskirų įrodymų šaltinių taikymui

¹³⁰ Научно практический комментарий к Уголовно - процессуальному кодексу РСФСР. – Москва, 1996. Р. 109.

¹³¹ Лупинская П. А. Доказательства в уголовном процессе // Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юристъ, 2000. Р. 168-169.

¹³² Кипнис Н. М. Спорные вопросы теории и практики допустимости доказательств // Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность. – Москва: Юристъ, 2000. Р. 170.

4. Kai pažeidžiama asmens teisė neliudyti prieš save patį.
5. Pažeistos procesinės įrodymų rinkimo, patikrinimo ir atliktų procesinių veiksmų fiksavimo atitinkamuose dokumentuose taisyklės¹³³.

Apibendrinus įvairių užsienio šalių baudžiamajame procese reglamentuojamą įrodymų leistinumą, galima teigti, kad visose šalyse neleistini įrodymai, gauti pažeidžiant žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių konstitucines garantijas, pažeidžiantys būsto neliečiamumą, susirašinėjimo slaptumą ir paliečiantys kitas žmogaus teises. Teisinės galios neturi parodymai, dokumentai, daiktai, gauti naudojant prievartą, grasinimus ir kitus neteisėtus veiksmus, arba gauti asmens įpareigoto nusišalinti nuo bylos, arba atlikti pažeidžiant kaltinamojo, įtariamojo teisę į gynybą.

Pagrindiniai atskirų teisės sistemų įrodymų leistinumui skirtumai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė. Įrodymų leistinumui reglamentavimo ypatumai bendrosios ir civilinės teisės šalyse

Bendrosios teisės tradicijos šalys	Civilinės teisės šalys
<ul style="list-style-type: none"> • Nėra griežto įrodymų formos reglamentavimo 	<ul style="list-style-type: none"> • Griežti procesinės įrodymų formos laikymosi reikalavimai
<ul style="list-style-type: none"> • Kaip įrodymas leistas kaltinamojo prisipažinimas, sudarant sandėrį „guilty plea“ ir atsisakant teismo nagrinėjimo 	<ul style="list-style-type: none"> • Kaltinamojo prisipažinimas, nepatvirtintas kitais įrodymais byloje, neleistinas kaip įrodymas
<ul style="list-style-type: none"> • Taikoma „apnuodyto medžio vaisių“ teorija 	<ul style="list-style-type: none"> • Ne visais atvejais pašalinamas išvestinis įrodymas, susijęs su pirminiu, kurį gaunant pažeistos įrodymų rinkimo taisyklės
<ul style="list-style-type: none"> • Nėra leistinių įrodymų sąrašo 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Griežtai apibrėžtos įrodinėjimo priemonės (Vokietija, Rusija) ○ Įrodinėjimo priemonių laisvės principas (Prancūzija, Belgija, Austrija, Vengrija ir kt.)

Galima išskirti tokius pagrindinius atskirų šalių baudžiamąjo proceso ypatumus: JAV, skirtingai nei kitose šalyse, kaip įrodymas leistas kaltinamojo prisipažinimas; kai kuriose bendrosios teisės šalyse, skirtingai nei Lietuvoje, taikoma „apnuodyto medžio vaisių“ koncepcija; Anglijos baudžiamasis procesas išsiskiria „geriausių įrodymų“ teorijos taikymu įrodymų leistinumui.

¹³³ Лупинская П. А. Доказательства в уголовном процессе // Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юристъ, 2000. Р. 172-175.

3. ATSKIRŲ ĮRODINĖJIMO PRIEMONIŲ LEISTINUMO YPATUMAI

1. 2. skyriuje analizuotos bendros įrodymų leistinumą taisyklės. Tačiau skirtingi įrodymai pasižymi savo ypatumais. Todėl tikslinga išnagrinėti atskiras įrodymų rūšis jų leistinumą požiūriu. Tai leis atskleisti praktinę įrodymų leistinumą reikalavimų taikymo įvairovę.

3. 1. Asmenų parodymų leistinumą ypatumai.

Senajame BPK įrodymų formą apibūdino leistinumą įrodymų rūšių išvardijimas ir speciali procesinė informacijos rinkimo tvarka. Tuo tarpu naujajame kodekse nėra įrodymų rūšių sąrašo, o tik tam tikros formos (asmenų parodymai, ekspertizės aktai, dokumentai ir daiktai)¹³⁴.

Kaltinamojo parodymai

Duomenys, gauti apklausiant kaltinamąjį, skiriasi nuo kitų, nes: 1) kaltinamasis yra suinteresuotas bylos baigtimi proceso dalyvis; 2) kaltinamasis turi teisę neduoti jokių parodymų; 3) gali sąmoningai duoti neteisingus parodymus, nerizikuodamas, kad už tai jam bus taikomos kokios nors sankcijos. Nepaisant šių skirtumų, kaltinamojo parodymai, vis dėlto turi būti laikomi įrodymais. Kaltinamojo, kaip nagrinėjamo įvykio dalyvio, pateikiama informacija gali būti svarbi nustatant tiesą byloje¹³⁵.

Kadangi kaltinamasis turi teisę, bet ne pareigą duoti parodymus, byloje iš viso gali nebūti tokio įrodymo kaip kaltinamojo parodymai. Kaltinamasis negali būti verčiamas duoti parodymus grasinant sunkesne sankcija, klaidinant kaltinamąjį apie galimą bylos baigtį, žadant kokias nors įstatymo nenumatytas lengvatas ir pan. Tokiais būdais gauti parodymai yra neleistini.

Nors apklausiant kaltinamąjį draudžiama naudoti prievartą ar kitas uždraustas priemones, LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad

„išsteisdamas A.D. iš šio kaltinimo teismas neturėjo remtis išskirtinai tik teisiamojo parodymais, kad parengtinio tardymo metu prieš jį buvo panaudotas psichologinis spaudimas ir tuo pagrindu A.D. apklausas pripažinti prieštaraujančiomis BPK /.../ nuostatomis ir įrodymų leistinumą prasme niekinėmis“¹³⁶.

Taigi, atsižvelgiant į kaltinamojo parodymų ypatumus, jie turėtų būti patvirtinti kitais byloje surinktais duomenimis.

Įtariamąjo parodymai

Pagal dabartinę įrodymų sampratą įtariamąjo parodymai paprastai negali būti įrodymas, įtariamasis yra ikiteisminio tyrimo stadijos dalyvis. Jis nėra apklausiamas teisme, todėl jo

¹³⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., Rinkevičius J., Švedas G., Jasaitis G., Merkevičius R. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. – Vilnius, 2003. T. 1. P. 46.

¹³⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 189.

¹³⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2003, bylų kategorija S-2.1.2.1.9.

parodymų teismas negali tiesiogiai išgirsti ir vertinti. Dėl Šios priežasties įtariamojo parodymai negali būti įrodymai, o tik ikiteisminio tyrimo duomenys, kuriais ikiteisminio tyrimo stadijoje gali būti grindžiamas tam tikrų sprendimų priėmimas¹³⁷.

Tačiau BPK numato vieną išimtį, kai ir įtariamojo parodymai gali būti pripažinti įrodymu. Išimtis numatyta BPK 276 straipsnio 1 dalyje, kurioje nurodyta, kad kaltinamojo (kaip ir liudytojo bei nukentėjusiojo) parodymai duoti ikiteisminio tyrimo teisėjui gali būti balsu perskaitomi teisiamaajame posėdyje, jei kaltinamasis yra miręs arba nedalyvauja teisiamaajame posėdyje dėl svarbių priežasčių; atsisako arba vengia duoti parodymus ir kitais minėtame straipsnyje išvardintais atvejais.

LAT senatas 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu konstatavo, kad

„Vienokių ar kitokių parodymų davimas turėtų būti vertinamas kaip vienas asmens pasirinktų gynybos būdų. BPK 21 straipsnio 3 dalis nustato įtariamojo teisę, bet ne pareigą, duoti parodymus dėl pareikšto jam įtarimo, pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus. Todėl suėmimo taikymas vien dėl minėtų aplinkybių vertintinas kaip įstatymo neleidžiama priemonė išgauti įtariamojo prisipažinimą“.

Tuo tarpu „Alytaus rajono apylinkės teismo teisėjas 2003 m. gruodžio 19 d. nutartimi G. K., įtariamam padarius nusikaltimą, numatytą BK 138 straipsnio 2 dalies 8 punkte, paskyrė suėmimą tuo pagrindu, kad jis trukdys procesui, motyvuodamas, jog įtariamasis kaltę neigia“. Tačiau „asmens neprisipažinimas padarius nusikalstamą veiką, atsisakymas duoti parodymus ar nenuoseklių parodymų davimas nelaikytini aplinkybėmis, trukdančiomis procesui“¹³⁸.

Tokiomis minėtomis priemonėmis gauti įtariamojo parodymai neleistini.

Paminėtina byla, kurioje buvo pažeisti įstatymo reikalavimai apklausiant įtariamuosius:

„Teismas savo nuosprendyje pagrįstai nurodo, kad nesiremia nuteistųjų /.../ parodymais, duotais parengtinio tardymo metu, apklausiant juos kaip liudytojus /.../, kadangi jie turėjo būti apklausti kaip įtariamieji, užtikrinant jiems teisę į gynybą, o ši jų teisė, apklausiant juos kaip liudytojus, buvo pažeista, kartu pažeistos ir įrodymų leistinumą taisyklės, dėl to tokiu būdu gauti įrodymai yra niekiniai“¹³⁹.

Jei įtariamasis yra apklausiamas ikiteisminio tyrimo teisėjo, tokios apklausos rezultatai (gauta informacija) įrodomąja galia prilygsta teisiamojo posėdžio metu atliktos apklausos rezultatams ir yra leistini.

Apklausančiamajam, kaip ir kitus proceso dalyvius, jam turi būti užtikrinama teisė į gynybą, priešingu atveju jo parodymai gali būti pripažinti neleistiniais. Baudžiamajame procese yra reglamentuojamas ir būtinas gynėjo dalyvavimas, kai „įtariamasis negali pasinaudoti savo teise į gynybą dėl fizinių ar psichikos sutrikimų“¹⁴⁰. Anot J. Kanapeckaitės tokios papildomos

¹³⁷ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamąjo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 190.

¹³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 50 patvirtinta „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“.

¹³⁹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-145/2000.

¹⁴⁰ Kanapeckaitė J. Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariamieji (kaltinami) asmenys su fiziniiais ar psichikos trūkumais: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė /LTU. – Vilnius, 2004. P. 72.

procesinės garantijos įgyvendinimo užtikrinimas yra būtinas minėtiems asmenims ginant savo teisėtus interesus¹⁴¹.

Liudytojo parodymai

Liudytojo parodymai – tai jo pranešimas apie aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, padarytas apklausos metu ir užprotokuluoti įstatymo nustatyta forma. Taip nėra parodymais liudytojo paaiškinimai, kuriuos jis pateikė ne jo apklausos metu. Savo ruožtu tokie neatitinkantys proceso taisyklių paaiškinimai neleistini.

Paminėtina byla, kurioje liudytojo paaiškinimas nelaikomas įrodymų šaltiniu, nes pagal 1961 m. BPK jis nenumatytas 74 str. 2 d. LAT teisėjų kolegija konstatavo, kad

„teismas nuosprendį pagrindė V.R. paaiškinimu, tačiau to padaryti negalėjo, nes paaiškinimas nenumatytas Lietuvos Respublikos BPK 74 str. 2 d. ir nėra įrodymų šaltiniu. Įrodymų šaltiniu gali būti tik liudytojo parodymai (Lietuvos Respublikos BPK 74 str. 2 d., 77 str.). /.../ Tokiu būdu, liudytojo V.R. paaiškiniame nurodyti duomenys neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimų“¹⁴².

BPK 78 straipsnyje nurodyta, kad „kaip liudytojas gali būti šaukiamas kiekvienas asmuo, apie kurį yra duomenų, kad jis žino kokių nors reikšmės bylai išspręsti turinčių aplinkybių“. Tai reiškia, kad liudytoju baudžiamajame procese gali būti bet kuris fizinis asmuo, kuris matė ar kitaip suvokė reikšmingas bylai aplinkybes ir gali sugebėti duoti parodymus apie šias aplinkybes¹⁴³.

BPK nenumatyta amžiaus riba, nuo kurios asmuo gali būti šaukiamas liudytoju. Leistinai gali būti ir mažamečių vaikų parodymai, jeigu jie sugeba suvokti bylai svarbius reiškinius ir duoti apie juos teisingus parodymus. Tačiau mažamečių apklausa leistina tik išimtiniais atvejais, kai ji tikrai būtina siekiant nustatyti tiesą byloje.

Vis dėlto tam tikra kategorija fizinių asmenų negali būti liudytojais baudžiamajame procese. Tai yra tokių asmenų parodymai neleistini kaip įrodymai. BPK 79 straipsnis nustato, kad „liudytoju negali būti asmuo, kuris pagal sveikatos priežiūros įstaigos pažymą arba teismo psichiatro ar teismo mediko išvadą dėl fizinių ar psichinių trūkumų nesugeba teisingai suvokti reikšmingų bylai aplinkybių ir duoti dėl jų parodymus“.

Leistini liudytojų parodymai apie tokias bylai reikšmingas aplinkybes: 1) apie nusikalstamos veikos įvykį (laiką, vietą, padarymo būdą), 2) apie nusikalstamą veiką padariusius asmenis, 3) apie nusikalstama veika padarytą žalą, 4) visas kitas jam žinomas aplinkybes, turinčias reikšmės bylai išspręsti.

¹⁴¹ Kanapeckaitė J. Būtinis gynėjo dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu – įtariamųjų, turinčių fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo procesinė garantija // Jurisprudencija. 2003. T. 47 (39). P. 70.

¹⁴² LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-544/2001, bylų kategorija S-2.1.1.2.2; 2.1.2.1.6.3.

¹⁴³ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 192.

Vienas iš leistinumų reikalavimų liudytojų parodymams – „liudytojas turi visas aplinkybes, apie kurias jis duoda parodymus, nurodyti pakankamai tiksliai. Jei liudytojas nepateikia informacijos, aiškiai susijusios su įrodinėjimo dalyku, tokių parodymų bylą nagrinėjantis teismas negali pripažinti įrodymu“¹⁴⁴.

Panašiai vertintini ir prieštaringi, neišsamūs, nepatvirtinti procesiniais veiksmais liudytojų parodymai. Paminėtina 2004 metais nagrinėta byla, kurioje Lietuvos Aukščiausiojo teismo teisėjų kolegija nustatė, kad „S. J. buvo nuteistas iš esmės remiantis vien tik liudytojo P. G. parodymais“¹⁴⁵, tačiau šie parodymai buvo prieštaringi, juose nurodyti skirtingi duomenys. Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija padarė išvadą, kad „Radviliškio rajono apylinkės teismas, nagrinėdamas bylą ir priimdamas nuosprendį, nepašalino įrodymų prieštaravimų ir taip pažeidė BPK 20 straipsnio 5 dalies reikalavimus“¹⁴⁶.

Liudytojų parodymais laikomi tik teismo gauti įstatymo nustatytos procesinės formos duomenys. Todėl tik teisėjas (ikiteisminio tyrimo metu – ikiteisminio tyrimo teisėjas) turi teisę apklausti liudytoją. Ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro surašytų apklausos protokolų negalima laikyti asmens parodymais. „Tai dokumentai, kuriais leistina naudotis kaip rašytiniais įrodymais tik tada, kai nėra galimybės tų asmenų apklausti teisme“¹⁴⁷. Leistiniais nelaikomi ir advokatų ar atstovų pateikiami piliečių raštiški pareiškimai.

Liudytojų parodymų tyrimo procesinės tvarkos pažeidimai daugeliu atvejų parodymus taip pat padaro neleistiniais.

Vienas iš liudytojų parodymų leistinumų reikalavimų – jie turi būti apklausti teisme. Tuo tarpu LAT baudžiamųjų bylų kolegija 2005 m. gegužės 31 d. nutartyje nustatė, kad „nagrinėjant bylą apeliacine tvarka, nebuvo apklaustas liudytojas K. Š.“¹⁴⁸, todėl padarytas esminis Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimo, nustatyto 386 str. 2 d. pažeidimas.

Kitoje byloje taip pat buvo pažeista ši nuostata. LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija konstatavo, kad

„išlaptintas liudytojas /.../ teisiama jame posėdyje nebuvo apklaustas, jo parodymai buvo perskaityti /.../ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimu /.../ pripažinta, jog kai /.../ negarantuojama teisiama jo teisė užduoti klausimus liudytojui ar nukentėjusiajam, kurių asmens tapatybę nustatantys duomenys yra išlaptinti, /.../ ribojama jo teisė dalyvauti tiriant įrodymus bei

¹⁴⁴ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 194.

¹⁴⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 53 patvirtinta „Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, apibendrinimo apžvalga“.

¹⁴⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-560/2004, bylų kategorija S-2.2.4; 2.1.1.8.7.

¹⁴⁷ Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 1998. T. 10 (2). P. 60.

¹⁴⁸ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.4.5; 1.1.10.4.

pažeidžiama teismo teisė į gynybą, taip pat į teisingą bylos nagrinėjimą /.../. Tokiu būdu, liudytojo „Gamblauskas“ parodymai /.../ neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimų¹⁴⁹.

Siekiant apsaugoti liudytoją nuo nusikalstamo poveikio, baudžiamojo proceso įstatyme yra numatyta galimybė jam taikyti anonimiškumą (BPK 198-204 straipsniai).

Teismų praktikoje aktualus išlaptintų liudytojų parodymų leistinumą klausimas. Jis nagrinėtas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarime¹⁵⁰, kuriame teigiama, jog išlaptintų liudytojų parodymai negali būti vieninteliai ar lemiami įrodymai, pagrindžiantys apkaltinamąjį nuosprendį.

Paminėtina byla, kurią išnagrinėjusi LAT teisėjų kolegija 2003 m. balandžio 15 d. nutartyje konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas nepagrįstai nelaikė įrodymais, patvirtinančiais išlaptintų liudytojų parodymus, „nukentėjusiųjų parodymų /.../, daiktinių įrodymų, ekspertizių išvadų, kitų „neišlaptintų“ liudytojų parodymų“. Todėl „Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos išvados, kad kaltinimas pagrįstas tik išlaptintų liudytojų parodymais, yra nemotyvuotos ir vienpusiškos“¹⁵¹.

Kitoje byloje nustatyta esminių pažeidimų apklausiant išlaptintus liudytojus, nes

„pirmosios instancijos teismas suvaržė teisiųjų teisę užduoti klausimus liudytojams, kurių tapatybę nustatantys duomenys yra išlaptinti, ir taip apribojo jų teises dalyvauti tiriant įrodymus, teisę į gynybą ir teisingą bylos išnagrinėjimą“¹⁵².

BPK 301 straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad „apkaltinamasis nuosprendis negali būti pagrįstas vien tik nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymais. Šių asmenų parodymais galima pagrįsti apkaltinamąjį nuosprendį tik tuo atveju, kai juos patvirtina kiti įrodymai“. Ši taisyklė reiškia, kad nukentėjusiųjų ar liudytojų, kuriems taikomas anonimiškumas, parodymų nepakanka pripažinti asmenį kaltu nusikalstamos veikos padarymu. Tai galima padaryti be minėtų parodymų tik byloje esant ir kitokių kaltinančių įrodymų¹⁵³.

Nukentėjusiojo parodymai

Ilgą laiką nukentėjusysis praktiškai neturėjo jokios įtakos baudžiamojo proceso eigai¹⁵⁴.

¹⁴⁹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-544/2001, bylų kategorija S-2.1.1.2.2; 2.1.2.1.6.3.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1, 156-1 str., 267 str. 5 p. ir 317-1 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 80-2423.

¹⁵¹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-278/2003, procesinio sprendimo kategorija S-2.2.2.

¹⁵² LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2002 m. birželio 27 d. nutartis byloje Nr. 2A-41/2002 // Teismų praktika. Vilnius, 2003. Nr. 18.

¹⁵³ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 184.

¹⁵⁴ Ažubalytė R. Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė / LTU. – Vilnius, 2002. P. 108.

Tačiau galima situacija, kad nukentėjusysis be įtariamojo (kaltinamojo) yra vienintelis asmuo, tiesiogiai dalyvavęs įvykyje. Tokiu atveju nukentėjusiojo parodymai yra labai reikšminga įrodinėjimo priemonė aiškinantis nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes.

Vertinant nukentėjusiojo parodymus be tų pačių aplinkybių, į kurias atsižvelgiama vertinant liudytojo parodymus, turi būti kreipiamas dėmesys ir į tai, kad nukentėjusysis yra suinteresuotas bylos baigtimi proceso dalyvis¹⁵⁵.

S. Juzukonis, analizuodamas nukentėjusiojo teisinę padėtį, pažymėjo, kad nukentėjusiems asmenims, palyginti su įtariamaisiais, labiau reikia efektyvios jų teisių ir interesų apsaugos, nes „nukentėjusiojo teisėms pavojus kyla ne tik iš nusikalstamą veiką padariusio asmens, bet netiesiogiai gali kilti ir kyla iš teisėsaugos institucijų“¹⁵⁶. Todėl, apklausiant nukentėjusįjį, neturi būti pamirštama, kad baudžiamąjį proceso mechanizmas pirmiausia skirtas nukentėjusiojo teisių apsaugai. Tačiau realiai „nukentėjusiųjų teisės ir galimybės apginti pažeistas savo teises yra daug menkesnės nei nusikaltimus padariusių asmenų“¹⁵⁷. Vienas iš pagrindinių reikalavimų nukentėjusiojo parodymų leistinumui - jam, kaip ir kitiems proceso dalyviams turi būti išaiškintos BPK 28 str. 2 dalyje įtvirtintos jo teisės BPK 45 straipsnyje nustatyta tvarka.

Liudijimo ypatumai. Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis draudžia versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Pažymėtina, kad įtariamojo (kaltinamojo) šeimos nariai ir artimieji giminaičiai turi teisę atsisakyti duoti parodymus, t. y. atsisakyti įgyti liudytojo statusą.

Išskirtinė yra įtariamojo ir kaltinamojo parodymų gavimo tvarka. LR BPK 272 str. 1. d. įtvirtinta kaltinamojo teisė atsisakyti duoti paaiškinimus bei atsisakyti atsakyti į klausimus. Neleistini įrodymai, jei įtariamasis (kaltinamasis) apklausinėjamas liudytoju baudžiamajame procese, pradėtame dėl jo galimai padarytos nusikalstamos veikos. Taip įstatymų normos nukreiptos į apribojimą duoti parodymus prieš save, pripažinti savo kaltę, dėl fizinės ar psichinės prievartos naudojimo. LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartyje nustatyta, jog

„kasatorius nurodo, kad G. D. negalėjo būti apklaustas liudytoju, nes tai prieštaravo BPK 80 straipsnio 1 punkto nuostatoms (liudytoju negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo nusikalstamą veiką), taigi šis įrodymas neteisėtas (BPK 20 straipsnio 4 dalis), todėl teismas negalėjo šio liudytojo parodymais remtis. BPK 80 straipsnio 1 punkto nuostata, kad liudytoju negali būti apklausiamas asmuo, kuris gali duoti parodymus apie savo nusikalstamą veiką liečia patį liudytoju

¹⁵⁵ Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 1991. P. 21.

¹⁵⁶ Juzukonis S. Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė /LTU. – Vilnius, 2002. P. 62.

¹⁵⁷ Kuklianskis S., Juzukonis S. Nukentėjusiojo statuso problema baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 2001. T. 19 (11). P. 187.

apklausiamą asmenį, nes draudžiama versti asmenį duoti parodymus prieš save (Lietuvos Respublikos Konstitucijos 31 straipsnio 3 dalis)¹⁵⁸.

LR BPK 189 str. 5d. įtvirtinta nuostata, kad įtariamojo prašymu, jo apklausos metu turi dalyvauti jo gynėjas. Jei įtariamasis atsisako parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu, nedalyvaujant gynėjui, užkertama galimybė juos naudoti teisme.

„Įtariamojo, kaltinamojo parodymai, duoti nedalyvaujant gynėjui, net jei jo atsisakyta, pripažįstami neleistiniais, jeigu yra esminiai prieštaravimai tarp parodymų, duotų ikiteisminio tyrimo metu, ir – teisme“¹⁵⁹.

Vadovaujanti BPK 38, 15, 248 straipsniais, įtariamojo (kaltinamojo) tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai, vaikaičiai bei kartu su įtariamuoju (kaltinamuoju) gyvenantys sutuoktinis, sutuoktinio tėvai ar asmuo, su kuriuo įtariamasis (kaltinamasis) bendrai gyvena neįregistravęs santuokos (partneris), turi liudijimo imunitetą.

Prieš kiekvieną apklausą į pateiktąjį sąrašą patenkančiam asmeniui turi būti išaiškinta teisė atsisakyti duoti parodymus. Leistiniais įrodymais nelaikytini ir tokie liudytojų parodymai, kai liudytojui neišaiškintos jo teisės (BPK 81 str.), pareigos (BPK 83 str. 1 d.) bei atsakomybė (BPK 83 str. 2-4 d.).

Būtent dėl tokios priežasties Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, išnagrinėjęs kasacinę bylą, išteisinamąjį nuosprendį paliko nepakeistą. Ikiteisminis tyrimas šioje byloje buvo pradėtas dėl melagingų parodymų. Liudytoja pareigūnams teigė, kad su įtariamuoju ji bendravo tik laiškais, nors buvo užfiksuotas bendravimas telefonu. Teismo proceso metu buvo nustatyta, kad apklausų metu liudytoja turėjo būti laikoma asmeniu, turinčiu teisę neduoti parodymų, nes įtariamasis ir liudytoja gyveno bendrai neįregistravę santuokos¹⁶⁰.

BPK 80 straipsnis liudijimo imunitetą dėl profesinio ar procesinio statuso suteikia: teisėjams, gynėjams bei atstovams procese, dvasininkams, viešosios informacijos rengėjams, platintojams, žurnalistams.

Taigi minėtų asmenų, „kurie saugo su jų profesine veikla susijusias profesines paslaptis, imunitetai baudžiamajame procese yra absoliutaus pobūdžio“¹⁶¹. Todėl neleistini išvardytų asmenų parodymai dėl informacijos, kurią jie sužinojo eidami savo profesines pareigas.

¹⁵⁸ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.14.6; 1.1.2.1.

¹⁵⁹ Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. P. 378.

¹⁶⁰ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 196.

¹⁶¹ Panomariovas A. Viešai skelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė /LTU. – Vilnius, 2001. P. 85.

Neleistini kaip liudytojo parodymai, teisėjo pateikti duomenys apie tai, kas buvo kalbama pasitarimų kambaryje kolegialiai priimant nuosprendį, sprendimą ar nutartį, nes teisėjas neturi teisės atskleisti pasitarimų kambario paslapčių.

Neleistina, kaip parodymai, informacija, kurią sužinojo gynėjas eidamas savo pareigas. „Teisinėje valstybėje įtariamasis ir kaltinamasis turi turėti galimybę savo gynėjui patikėti bet kurtą informaciją nesibaimindamas, kad ta informacija bus panaudoti prieš jį patį. Tai sukuria pasitikėjimo atmosferą tarp gynėjo ir jo kliento, be kurios neįmanoma sėkminga gynyba“¹⁶².

Neleistina kaip liudytojo parodymai dvasininkui išpažinties metu atskleista informacija.

Baudžiamajame procese draudžiama apklausti viešosios informacijos rengėjus kaip liudytojus siekiant išaiškinti jiems informaciją pateikusius asmenis, nes Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymu¹⁶³ žurnalistams ir kitiems viešosios informacijos rengėjams suteikta teisė neatskleisti jų gautos ir paskelbtos informacijos šaltinio. Tačiau vadovaujantis Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimu¹⁶⁴ baudžiamojo proceso metu teisinis gali nuspręsti, kad liudytojo imunitetas gali būti netaikomas, jei tai yra būtina saugant ypač svarbius interesus.

Taigi, tam tikrais ypatingais atvejais minėtų liudytojo imunitetą turinčių asmenų pateikta informacija teismo gali būti pripažinta įrodymais.

3. 2. Ekspertizės aktų ir specialių išvadų leistinumų ypatumai

Ekspertizės aktas baudžiamajame procese yra įrodinėjimo priemonė. Eksperto išvada – tai jo rašytinis pranešimas apie atlikto tyrimo eigą ir rezultatus. Ekspertizės akto leistinumas – jo, kaip įrodymo, tinkamumas pagal formą, jo atitikimas įstatymo reikalavimams“¹⁶⁵.

Paminėtina byla, kurioje nustatytas personalinės įmonės atliktos ekspertizės akto neleistinumas. LAT teisėjų kolegija 2004 m. sausio 13 d. nutartyje konstatavo, kad

„numatytas reikalavimas turėti licenciją. /.../ Tokio dokumento A. G. personalinė įmonė ekspertizės atlikimo metu neturėjo, todėl negalėjo organizuoti ir vykdyti teismo medicinos ekspertizės įstaigos darbo“¹⁶⁶.

Ekspertizės metu gautų duomenų neleistinumą lėmė ir kiti BPK reikalavimų pažeidimai:

¹⁶² Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 197.

¹⁶³ LR Visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 75-2272

¹⁶⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 104-4675.

¹⁶⁵ Juodkaitė – Granskienė G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas // Jurisprudencija. 2001. T. 22 (14). P. 83.

¹⁶⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-28/2004, procesinio sprendimo kategorija S-2.1.2.1.13.

„ekspertizė paskirta bylos teismo nagrinėjimo metu, tačiau ekspertai savo išvadas /.../ grindžia parengtinio tardymo metu apklaustų liudytojų paaiškinimais, o ne teismo posėdžio metu duotais parodymais, nėra duomenų apie eksperto V. Š. bylos dokumentų vertimą į rusų kalbą, ekspertizės akto vertimas patvirtintas ne licenciją užsiimti šia veikla turinčio vertėjo, o paties A. G.¹⁶⁷“

Mokslinėje literatūroje pabrėžiama, kad „tik laikantis procesinės tvarkos galima tikėtis, kad atlikto ekspertinio tyrimo rezultatais bus galima remtis“¹⁶⁸. Ekspertai šaukiami ir ekspertizė skiriama tik teisėjo (teismo) nutartimi. Prokuroras ir advokatas negali skirti ekspertizės, bet gali inicijuoti jos paskyrimą, pateikdami motyvuotus prašymus ikiteisminio tyrimo teisėjui arba teismui¹⁶⁹. Vadovaujantis BPK 210 straipsniu, ekspertą iškviesti gali ne tik bylą savo žinioje turintis teismas, bet ir ikiteisminio tyrimo teisėjas.

Be BPK 87 straipsnio 1 dalyje nurodytų eksperto pareigų (šaukiamas privalo atvykti į teismą; pateikti nešališką išvadą jam pateiktais klausimais) ekspertas turi ir pareigą nusišalinti. Ekspertas turi nusišalinti jei jam gali būti taikomas nors vienas iš BPK 58 str. numatytų pagrindų. Asmens, negalinčio būti ekspertu, atlikta ekspertizė negali būti laikoma leistina įrodinėjimo priemone.

Baudžiamojoje byloje Nr.2K-630/2004 Lietuvos Aukščiausiojo teismo kolegija pažymėjo, jog pirmosios instancijos teisme buvo remiamasi „ekspertizės išvada, gauta pažeidžiant Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimus“¹⁷⁰. Anot kasatoriaus

„teismas nuosprendį grindė specialisto bei ekspertizės išvadomis - specialisto išvada buvo pateikta asmens, suinteresuoto bylos baigtimi“¹⁷¹.

Neleistina ir eksperto, peržengusio savo kompetencijos ribas, išvada. J. Rinkevičiaus teigimu „ekspertas, kuris imasi spęsti ne savo kompetencijos klausimus ir duoda išvadas, išeinančias už specialių jo žinojimo ribų, pažeidžia įstatymą. Tokia eksperto išvada neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimų, ja negalima remtis įrodinėjant bylos aplinkybes ir priimant sprendimus“¹⁷².

Bet kuris ekspertas laikomas peržengusiu savo kompetenciją, jei davė išvadą teisiniais klausimais, pavyzdžiui, susijusiais su atsakomybe, kalte, priežastiniu ryšiu ir kt. Pavyzdžiui, neleistina eksperto išvada tokiais klausimais, „Ar J. B. apiforminti orderiai turi juridinę galią?“ (Vilniaus miesto 2 apylinkės teismas), „Ar tai buvo tiesioginiame priežastiniame ryšyje su šio eismo įvykio kilimu?“ (Zarasų raj. apylinkės teismas)¹⁷³.

¹⁶⁷ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-28/2004, procesinio sprendimo kategorija S-2.1.2.1.13.

¹⁶⁸ Juodkaitė – Granskienė G. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija // Jurisprudencija. 1999. T. 11 (3) P. 99.

¹⁶⁹ Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 1998. T. 10 (2). P. 61.

¹⁷⁰ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-630/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.15; 2.2.4.

¹⁷¹ Ten pat.

¹⁷² Rinkevičius J. Specialiųjų žinių samprata ir teismo ekspertų kompetencija // Teisė. 2000, Nr. 37. P. 100.

¹⁷³ Ten pat.

Tačiau tais atvejais kai teisės normos yra susiję su tam tikromis techninėmis sąlygomis ar specifiniais reikalavimais, kurių turinį galima teisingai išsiaiškinti tik naudojant tos srities specialias žinias, ekspertų išvada leistina. Bet ekspertas gali pasisakyti tik apie techninį atitikimą ar neatitikimą taisyklių reikalavimams. Pavyzdžiui ar automobilio techninė būklė atitiko kelių eismo taisyklių reikalavimus¹⁷⁴.

Kadangi duomenys turintys reikšmės bylai išnagrinėti fiksuojami ne tik eksperto išvadoje, bet visame ekspertizės akte, tai įrodinėjimo priemone „yra visas ekspertizės aktas kaip sistema teiginių, neatsižvelgiant į tai, kas konkrečiai teigiama išvadoje, kaip ekspertinio tyrimo apibendrinime“¹⁷⁵. Todėl galima teigti, kad leistinumą požiūriu turi būti vertinama ne tik eksperto išvada, bet visas ekspertizės aktas.

Ekspertas negali performuluoti jam pateiktų klausimų, keisti jų turinio, net ir manydamas, kad buvo būtina pateikti kitokius klausimus.

Išvados turi būti suprantamos be specialių žinių visiems proceso dalyviams, neleistinos neapibrėžtos, daugiareikšmės išvados, kurias galima įvairiai traktuoti¹⁷⁶.

Verta paminėti, kad kyla problemų dėl eksperto „tikėtinos išvados“ leistinumą. Taip baudžiamojoje byloje LAT teisėjų kolegija 2005 m. spalio 11 d. nutartyje nustatė, jog apeliacinės instancijos teismas teigė, kad nors

„tarp procesinių duomenų patikrinimo veiksmų yra ir specialisto išvada bei ekspertinis tyrimas, /.../ kaip bebūtų kritikuojamas apylinkės teismo pateiktas telefoninių pokalbių įrašus tyrusių specialistų išvadų atskirais klausimais vertinimas, akivaizdu, kad galutinėje išvadoje kaip balso priskyrimas išteisintiesiems, taip ir įrašų autentiškumas tėra tikėtino pobūdžio“¹⁷⁷.

Ekspertas turi atsakyti į teismo klausimus, atsakymai turi būti tikslūs, pagrįsti tiesiogiai eksperto, taikant mokslo srities metodus, ištirta medžiaga, t.y. turi būti priežastinis atsakymų ir tyrimo objektų ryšys¹⁷⁸.

Ekspertas naudojasi įvairių mokslo, technikos, meno ir kitų sričių duomenimis, kurių bylos nagrinėjimo teisme dalyviai ir teismas paprastai neturi. Eksperto išvados leistinumą vertinamas atsižvelgiant į tai „ar ekspertizės akte nėra prieštaravimų bei klaidų, ar išsamūs ir konkretūs atsakymai į ekspertui iškeltus klausimus, ar tinkamai pritaikytas tyrimo metodas, ar kompetentingas buvo ekspertas duoti išvadą pagal visus jiems iškeltus klausimus, ar geros kokybės medžiaga buvo pateikta ekspertizei, ar jos pakako ir pan.“¹⁷⁹.

¹⁷⁴ Juodkaitė – Granskienė G. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija // Jurisprudencija. 1999. T. 11 (3) P. 174.

¹⁷⁵ Juodkaitė – Granskienė G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas // Jurisprudencija. 2001. T. 22. (14). P. 83.

¹⁷⁶ Орлов Ю. К. Заключение экспертов и его оценка. – Москва. 1990. P. 63.

¹⁷⁷ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-526/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.6.1; 1.2.10; 1.2.19.3.

¹⁷⁸ Juodkaitė G. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas // Teisė. 1998, Nr. 32. P. 79.

¹⁷⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 205.

Eksperto išvados leistinumui ypatumas tas, kad yra nemažai atvejų, kai tik šia vienintele įrodinėjimo priemone galima nustatyti tam tikras aplinkybes. Pavyzdžiui, ekspertizė yra būtina bylose dėl asmens pripažinimo neveiksniu.

LAT baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutartyje pateiktas vienas iš pavyzdžių, kai psichinei ligai nustatyti panaudota ekspertizė:

„Teismo bylos nagrinėjimo metu V.D. buvo paskirta teismo psichiatrinė ekspertizė ir ją atlikus konstatuota, kad inkriminuojamos veikos vykdymo metu V.D. lėtine psichine liga nesirgo, galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti, tačiau po inkriminuojamos veikos padarymo, dėl psichotraumuojančios situacijos, jam palapsniui išsivystė laikino pobūdžio psichinės veiklos sutrikimas – vidutinio sunkumo depresijos epizodas, dėl kurio šiuo metu jis negali suprasti savo veiksmų esmės ir jų valdyti“¹⁸⁰.

Specialisto išvada, kaip ir ekspertizės aktas, yra mokslo, technikos ar kitų specialių žinių pritaikymo pagrindu susiformuojantis įrodymų šaltinis. Specialisto išvados gavimo tvarka yra paprastesnė nei ekspertizės akto, todėl šia įrodinėjimo priemone praktikoje naudojama dažniau. Specialisto išvada gaunama paprastesniais specialių žinių panaudojimo atvejais. Prireikus atlikti sudėtingesnius tyrimus turi būti skiriama ekspertizė.

Specialisto uždavinys - ne tik objektyviai aprašyti esamą padėtį, bet ir paaiškinti bylai reikšmingas stebimų objektų savybes bei požymius, atskleisti ir tokią bylai svarbią informaciją, kuriai surasti ir panaudoti reikia tam tikrų mokslo ir technikos priemonių. Atliktų stebėjimų ir tyrimų rezultatus jis turi išdėstyti specialisto apžiūros protokole, kuris pateikiamas teismui kaip įrodinėjimo priemonė¹⁸¹.

Svarbus specialisto išvados leistinumui reikalavimas - kad ją pateiktų tinkamas subjektas. Specialistas yra reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais. Specialistu gali būti ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas arba šioje įstaigoje nedirbantis asmuo (BPK 89 straipsnio 1 ir 2 dalys).

Specialisto išvada turi atitikti procesinės formos (leistinumui) reikalavimus. Ji gali būti įforminama dviem būdais: 1) įrašoma į tyrimo veiksmų protokolą; 2) surašoma atskiru dokumentu (BPK 90 str. 3 d.). Procesinės formos reikalavimų nesilaikymas gali lemti specialisto išvados, kaip įrodymo, neleistinumą.

Ekspertai ir specialistai pagal savo kompetenciją naudoja specialias žinias. „Galimybę pasinaudoti specialiomis žiniomis, įrodinėtinioms bylos aplinkybėms, privalo turėti visos proceso šalys. Kai šį procesinį metodą gali naudoti tik kaltinimas, diskriminuojami kiti aktyvūs proceso

¹⁸⁰ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-433/2002, bylų kategorija S-2.2.3; 2.2.5.

¹⁸¹ Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // Jurisprudencija. 1998. T. 10 (2). P. 60.

dalyviai, pažeidžiami lygių galimybių, teisės būti išklausytam, veiksmingos teisinės gynbos principai¹⁸².

3. 3. Daiktų ir dokumentų leistinumų ypatumai

Daiktiniai įrodymai – tai materialaus pasaulio dalykai, kuriuose yra su įrodinėjimo dalyku susijusi informacija ir įstatymų nustatyta tvarka prijungti prie bylos. Tačiau daiktiniai įrodymai yra ne visi daiktai – įrodomosios informacijos nešėjai, o tik tie, kurie aptikti ir prijungti prie bylos įstatymų nustatyta tvarka

Daiktiniai įrodymai taip pat gali būti neleistinai nesant jų apžiūros protokolo.

J. Rinkevičiaus nuomone, įrodymų leistinumai reiškia, kad įrodymai gauti teisėtais būdais, todėl baudžiamojoje byloje leidžiama naudoti tik daiktinius įrodymus, gautus BPK numatytais procesiniais įrodymų rinkimo būdais ir būtina laikytis visų procesinės formos reikalavimų, užtikrinančių kokybišką daiktinių įrodymų paėmimą, jų savybių fiksavimą ir išsaugojimą. Daiktiniai įrodymai pripažįstami neleistinai ir neturinčiais įrodomosios galios, jeigu juos renkanti buvo padaryta esminių baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimų¹⁸³.

LAT baudžiamųjų bylų teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartyje konstatuota, kad

„Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 23 d. nuosprendžiu nustatyta, kad asmens kratos metu iš V. J. ir V. P. mobilaus ryšio telefonai ir kortelės išimti pažeidžiant Baudžiamojo proceso kodekso reikalavimus. /.../. Poėmis padarytas neprisilaikant BPK 147 straipsnyje nustatytos tvarkos, todėl apeliaciniame skunde buvo keliamas klausimas dėl tokiu būdu gautų įrodymų leistinumų /.../. Apeliacinės instancijos teismas šių duomenų nepripažino įrodymais“¹⁸⁴.

Minėtoje byloje kratos metu gauti daiktai kaip įrodymai neleistini, kadangi poėmis atliktas pažeidžiant BPK reikalavimus.

Paminėtina baudžiamoji byla, kurioje renkanti daiktinius įrodymus padaryti pažeidimai pripažinti neesminiais. LAT 2005 m. birželio 7 d. nutartimi konstatavo, kad

„Avalynės pėdsakai /.../ yra tik daiktais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Avalynės pėdsakų, rastų įvykio vietoje, netyrimas ir nesiėmimas priemonių nustatyti šiuos pėdsakus palikusius /.../ asmens, yra ikiteisminio tyrimo subjektų darbo trūkumas, reiškiantis BPK 2 straipsnyje įtvirtintų reikalavimų pažeidimą. Tačiau, /.../ nurodytas pažeidimas nelaikytinas esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu“¹⁸⁵.

¹⁸² Stungys K. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai // Jurisprudencija. 2004. T. 52 (44). P. 81.

¹⁸³ Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. – Vilnius, 1996. P. 30-31.

¹⁸⁴ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2,28.3.; 2.1.6.1.

¹⁸⁵ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-357/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.1.6.3; 2.3.3.4.

Daiktai - viena seniausių ir labiausiai paplitusių įrodymų rūšių. Daiktai dažnai vadinami „nebyliais liudytojais“, kuriems prakalbinti reikalingos įvairių sričių specialistų ir ekspertų žinios¹⁸⁶.

Šios rūšies duomenų leistinumą iš esmės susijęs su daiktinių įrodymų sąvoka.

Nors reikšmingi bylai duomenys gali būti gauti tik su daiktu atlikus tam tikrus proceso veiksmus, vis dėlto Lietuvos baudžiamajame procese, laikantis įprastos terminologijos, įrodinėjimo priemone vadinami daiktai.

Daiktai, kuriais remiamasi kaip duomenimis, patvirtinančiais arba paneigiančiais byloje tiriamas aplinkybes, taip pat turi būti gauti griežtai laikantis įrodymų leistinumą principo, t. y. neturi būti pažeista jų aptikimo, fiksavimo, pateikimo, išreikalavimo procesinė tvarka. Priešingu atveju jie negalės būti pripažinti įrodymais nagrinėjimo teisme metu¹⁸⁷.

Daiktinių įrodymų leistinumą reikalavimai yra šie: atitinkamo tyrimo veiksmo protokole „turi būti tinkamai procesiškai įformintas jų aptikimo, fiksavimo arba gavimo faktas“; „daiktai turi būti apžiūrėti ir detalai aprašyti bei, esant galimybei, nufotografuoti¹⁸⁸“, surašant apžiūros protokolą.

Daiktai vertinami pagal bendras įrodymų vertinimo taisykles, tikrinant daiktą leistinumą, liečiamumą (sąsajumą) ir kitais aspektais. „Darant išvadas apie daiktų įrodomąją reikšmę būtina išsiaiškinti daiktų radimo ar kitokio atsiradimo byloje aplinkybes, daiktų saugojimo sąlygas, apžiūros kruopštumą, procesinio įforminimo tvarkos laikymąsi. Jei nėra aišku, koku būdu daiktas yra atsiradęs byloje, toks daiktas negali būti pripažintas įrodymu“¹⁸⁹ – tai yra neleistinas.

„Negali būti įrodymais daiktai, kurių atsiradimas byloje niekaip neišformintas arba juos paimant padaryti šiurkštūs BPK pažeidimai“¹⁹⁰.

Tokiais pažeidimais laikomi ir neteisėtos kratos atlikimo atvejai. Anot N. M. Kipnio, „nesant teisėtos asmens kratos procedūros, visi ją atliekant gauti daiktai yra neleistini įrodymai baudžiamojoje byloje“¹⁹¹.

Dokumentais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, yra materialūs objektai, kuriuose įmonė, įstaiga ar organizacija, pareigūnas ar fizinis asmuo tam tikrais ženklais užfiksuoja informaciją, galinčią padėti atskleisti nusikalstamą veiką ir nustatyti su šia veika susijusias aplinkybes (LR BPK 95 str.).

Dokumentas, kaip įrodymas, leistinas esant:

¹⁸⁶ Rinkevičius J. Daiktiniai įrodymai. – Vilnius, 1996. P. 6.

¹⁸⁷ Ancelis P., Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese. Jurisprudencija. 2003. T. 49 (41). P. 125.

¹⁸⁸ Ten pat.

¹⁸⁹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 213.

¹⁹⁰ Ancelis P., Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese. Jurisprudencija. 2003. T. 49 (41). P. 125.

¹⁹¹ Кипнис Н. М. Спорные вопросы теории и практики допустимости доказательств // Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность. – Москва: Юристъ, 2000. P. 203.

- 1) duomenims, rodantiems koku būdu jis pateko į bylos medžiagą (protokolas 96 str. tvarka);
- 2) „nustatytiems tarnybinių dokumentų rekvizitams arba duomenims apie pilietį, iš kurio dokumentas gautas;
- 3) nuorodoms į sudarytojo informavimo šaltinį (nukreipimas į norminį aktą, archyvo dokumento numeris ir data, asmenis, iš kurių gauti duomenys ir t.t.)“¹⁹².

Dokumentais kaip įrodymais gali būti ne tik tradiciškai suvokiami materialūs objektai, kuriuose rašymo ar spausdinimo priemonėmis įrašytas tam tikras tekstas, bet ir įvairūs grafikai, schemos, brėžiniai, magnetiniai, lazeriniai ir elektroniniai įrašai, kompaktiniai diskai ir kitos elektroninės informacijos fiksavimo formos.

BPK 96 straipsnyje pateiktas duomenų sąrašas yra baigtinis, tačiau atskiros dokumentų rūšys apibrėžiamos pakankamai abstrakčiai, o tai sudaro galimybes labai įvairius materialius objektus byloje laikyti dokumentais. Todėl verta detaliau išanalizuoti atskirų dokumentų rūšių leistinumą reikalavimus.

1. *Tyrimo ir teismo protokolai* – tai rašytiniai aktai, kuriuose fiksuojami tokių veiksmų, kaip apžiūros, kratos, poėmio, parodymo atpažinti, parodymų patikrinimo vietoje, eksperimento ir kitų proceso veiksmų atlikimo tvarka bei rezultatai. Ši informacija dažnai būna reikšminga nustatinėjant tiesą byloje. „Protokolai turi būti surašomi laikantis BPK numatytų taisyklių. Netinkamai surašytas protokolas turi būti pripažįstamas neleistinu įrodymu“¹⁹³.

Minėti protokolai išskirti į atskirą įrodymų šaltinį, kadangi juose fiksuojamos aplinkybės, daiktai ar veiksmai, tiesiogiai suvokti (gauti) ikiteisminio tyrimo pareigūno ar kitų to tyrimo veiksmo dalyvių. Šiai įrodymų rūšiai nepriskiriami apklausų protokolai, kadangi juose fiksuojami kitos rūšies įrodymai – liudytojo, nukentėjusiojo, kaltinamojo ar įtariamojo parodymai¹⁹⁴.

Kai duomenys renkami, taikant BPK XII skyriuje numatytas procesines prievartos priemones, šių priemonių taikymo rezultatai nurodomi protokole. Be to, dėl procesinės prievartos priemonės taikymo turi būti priimta ikiteisminio teisėjo nutartis arba prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno nutarimas⁵⁰. Nesant tokios nutarties ar nutarimo procesinės prievartos priemonės taikymas negali būti teisėtas, o gauti duomenys taikant tokią priemonę negali būti teisme pripažinti įrodymais.

¹⁹² Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P. 81.

¹⁹³ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 216.

¹⁹⁴ Золотых. В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-дону: Феникс, 1999. P. 80.

Šios nuostatos laikėsi ir LAT senatas, kuris 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu konstatavo, kad

„BPK 121 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad kardomosios priemonės gali būti skiriamos tik tuo atveju, kai yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad įtariamasis padarė nusikalstamą veiką, todėl teisėjas, sprenddamas kardomosios priemonės paskyrimo klausimą, privalo patikrinti, ar pateiktoje medžiagoje yra pakankamai duomenų, leidžiančių manyti, kad būtent įtariamasis padarė nusikalstamą veiką /.../ kai nėra pakankamai duomenų apie tai, kad asmuo pagrįstai įtariamą padarę jam inkriminuojamą nusikaltimą, negali būti taikoma jokia kardomoji priemonė“¹⁹⁵.

Tokiais neleistiniais kardomųjų priemonių taikymo atvejais surinkti duomenys neatitinka įrodymų leistinumą reikalavimų.

Tyrimo veiksmų atlikimo ir procesinio įforminimo tvarka detalai reglamentuota įstatymu, o šios tvarkos pažeidimas gali lemti protokolo, kaip įrodymo, neleistinumą.

Tuos pat procesinės tvarkos pažeidimus teismai vertina skirtingai. LAT teisėjų kolegija 2005 m. vasario 8 d. nutartyje nustatė, kad

apeliacinės instancijos „Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus /.../ kolegija priėmė išteisinamąjį nuosprendį, apsiribodama tik vieno procesinio veiksmo atlikimo metu padarytais BPK 149 straipsnio 9 dalies reikalavimų pažeidimais /.../. L. O. išteisinimas argumentuojamas tuo, kad bylos tyrimo metu vaizdajuosčių poėmio protokolas surašytas nesilaikant BPK 149 straipsnio 9 dalies reikalavimų“¹⁹⁶.

Tačiau LAT nepritarė apeliacinės instancijos teismo sprendimui, konstatuodamas, jog

„vaizdajuostės buvo paimtos bei dokumentų ir daiktų paėmimo protokolas surašytas vadovaujantis ATPK 269 straipsnio reikalavimais /.../ minėta norma /.../ nereikalauja, kad paimant daiktus būtų nurodyti jų individualūs požymiai“.

LAT kolegija konstatavo ir tai, jog apeliacinės instancijos teismas rėmėsi tik vieno procesinio veiksmo pažeidimais, nors „šioje byloje pirmosios instancijos teismo apkaltinamasis nuosprendis buvo grindžiamas ne vien daiktų poėmio protokolu /.../, bet ir audiovizualinių kūrinių ekspertizės aktu, daiktinių įrodymų apžiūros protokolu, L. O. individualios įmonės dokumentinio patikrinimo aktu, liudytojų parodymais“¹⁹⁷, taigi, vieni pažeidimai galėjo būti pašalinti kitomis leistinomis įrodinėjimo priemonėmis.

Protokolų priedai (fotografijos, fonogramos, videoįrašai, schemas ir kt.) vertinami kaip jų sudedamoji dalis. Jų leistinumą taip pat lemia visų įstatymo nuostatų laikymasis juos gaunant.

Apžiūros protokoluose objektai turi būti smulkiai aprašyti, nurodoma jų buvimo vieta, santykis su kitais reikšmingais daiktais bei kitos reikšmingos aplinkybės. Esant reikalui,

¹⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 50 patvirtinta „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“.

¹⁹⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44/2005, bylų kategorija S-1.2.15.

¹⁹⁷ Ten pat.

nufotografuojami, sudaromi planai bei nubraižomi brėžiniai¹⁹⁸. Pastebėtina, kad protokole neįmanoma užfiksuoti visų apžiūros objekto savybių, esančių realybėje, bet tai ir nėra būtina. Fiksuotinos tik tos savybės, kurios gali būti reikšmingos nagrinėjant bylą¹⁹⁹. Aprašymas turi būti tikslus, konkretus, atspindintis apžiūros eigą. Ypač detalai turi būti aprašytos ne tik bendros, bet ir individualios identifikuojamosios objekto savybės. Apžiūros protokole negali būti prielaidų, išvadų ar apmąstymų²⁰⁰.

Apžiūros protokolas yra tik apžiūros objekto atspindys, todėl svarbu, kad protokole užfiksuoti duomenys atitiktų realybėje esančius, neiškreiptų objektyvios tikrovės.

Ar leistini turintys trūkumų apžiūros protokolai baudžiamajame procese, konkrečiu atveju turėtų spręsti teismas, vadovaudamasis bendrosiomis leistinumais taisyklėmis.

Nagrinėjant teisiamojo posėdžio dokumentų kaip įrodymų leistinumą paminėtina byla, kurioje LAT baudžiamųjų bylų kolegija 2004 m. lapkričio 2 d. nutartyje, kurioje pažymėjo, kad procesiniai dokumentai turi būti išversti į proceso dalyvių kalbą, kitaip pažeidžiami jų leistinumai. LAT kolegija konstatavo, kad

„BPK 8 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad bylos dokumentai, kurie šio Kodekso nustatytais atvejais įteikiami įtariamajam, kaltinamajam ar nuteistajam, taip pat kitiems proceso dalyviams, turi būti išversti į jų gimtąją kalbą arba kitą kalbą, kurią jie moka. BPK 310 straipsnis ir 324 straipsnio 14 dalis konkretizuoja šį reikalavimą ir numato, kad nuteistajam ir išteisintajam, nemokantiems lietuvių kalbos, nuosprendžio ir apeliacinės instancijos teismo nutarties nuorašai privalo būti įteikiami išversti į kalbą, kurią jie moka. /.../ Byloje nėra minėtų dokumentų kopijų vertimų ar patvirtinimo, kad tų dokumentų vertimai buvo įteikti ar išsiųsti nuteistajam V. K. Ši aplinkybė laikytina esminiu baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimu, nes neįvykdžius šio reikalavimo buvo pažeista V. K. teisė į gynybą“²⁰¹.

2. *Oficialūs dokumentai* - įstaigų, įmonių, organizacijų dokumentai: raštai, revizijos aktai, charakteristikos, pažymos, apskaitos dokumentai, posėdžių protokolai ir kt. Šie dokumentai gali būti surašyti tiek prieš pradėdant ikiteisminį tyrimą, tiek jau vykstant procesui. Oficialiu dokumentas gali būti pripažintas ir yra leistinas tik jei jis turi visus tokios formos ir rūšies dokumentui būtinus rekvizitus: antspaudus, parašus, struktūrines dalis ir pan.

Aukščiausiojo teismo baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija yra konstatavusi, kad

„oficialūs dokumentai /.../ privalo turėti norminiuose aktuose (pavyzdžiui, Raštvedybos taisyklėse, Lietuvos Respublikos buhalterinės apskaitos pagrindų įstatyme ir pan.) numatytus rekvizitus. Dokumento tekstas ar kitokie įrašai yra vienas iš tokių rekvizitų. /.../ Dokumentai, kurių teksto ar kitų įrašų negalima perskaityti, neatitinka norminių aktų, o tuo pačiu ir įrodymų leistinumą reikalavimų“²⁰².

¹⁹⁸ Palskys E. Daiktinių įrodymų fiksavimo sąvokos ir prielaidų klausimu // Teisė. 1968, T. VII. P. 147-148.

¹⁹⁹ Пальскис Е. Основные аспекты исследования вербально – семантического способа фиксации вещественных доказательств // Право. 1969, T. VIII. P. 151.

²⁰⁰ Ten pat. P. 155-156.

²⁰¹ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-592/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.23.

²⁰² LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. vasario 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-57/1999 // Teismų praktika. Vilnius, 1999, Nr. 11. P. 60-61.

Minėtoje byloje, LAT teisėjų kolegija, sprendama rašytinių įrodymų leistinumą problemą, konstatavo, kad

„Susipažinimas su visa bylos medžiaga yra viena iš kaltinamojo teisės į gynybą realizavimo formų. Kaltinamosios /.../ bei jų gynėjai negalėjo pilnai susipažinti su visa bylos medžiaga, kadangi negalėjo perskaityti kai kurių bylos dokumentų, todėl jų teisė į gynybą buvo suvaržyta“²⁰³.

Tačiau toje pat nutartyje numatyta įrodymų papildymo („neutralizavimo“) galimybė:

„Jeigu tokių dokumentų byloje yra, juose išdėstytos ar patvirtintos aplinkybės turi būti nustatytos kitokiais būdais“²⁰⁴.

3. *Privatūs dokumentai* - fizinių asmenų raštai, pareiškimai, prašymai, laiškai, dienoraščiai ir kiti asmeninio pobūdžio rašiniai. Kiekvienas asmuo asmeninius raštus rašo jam patinkančia tvarka, todėl negali būti reikalaujama, kad privatus dokumentas atitiktų kokius nors formalius reikalavimus. Tačiau privataus dokumento, kaip įrodymo leistinumą reikalaujama yra tas, kad turi būti tiksliai nustatytas jo autorius, be to tokio dokumento turinys turi būti susijęs su reikšmingomis bylai aplinkybėmis. „Bet koks raštas, kai neaišku kas, kada, kokiomis aplinkybėmis jį surašė, baudžiamojo proceso požiūriu negali būti laikomas dokumentu“²⁰⁵.

4. *Magnetiniai, lazeriniai ir elektroniniai įrašai* yra netradiciniai dokumentai, dokumentais kaip įrodymais pripažinti tik naujajame BPK.

Įrašas yra labai specifinis dokumentas, todėl skiriasi ir jų formos reikalavimai. Jame nėra įprastų rekvizitų, tokiam dokumente nebus parašo. Tokių duomenų įrodomoji galia nekels abejonių, paprastai tik specialiomis žiniomis nustatčius, kad užfiksuotą informaciją sukūrė konkretus asmuo.

LAT teisėjų baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartimi nagrinėjo garso įrašų kaip įrodymų leistinumą klausimą:

„Teisėjų kolegija, vadovaudamasi BPK 96 straipsnio 1 dalies 4 punktu, konstatuoja, kad garso įrašas šioje byloje yra viena iš dokumentų rūšių, nes turi reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, kadangi jame buvo įrašyti nukentėjusiojo ir kaltininkų pokalbiai. BPK 28 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad nukentėjusysis turi teisę teikti įrodymus. Taigi nukentėjusysis gali įrašyti tokius pokalbius, įrašymui nereikalingi jokie leidimai, nes taip jis realizuoja savo teisę ir tai daroma jo iniciatyva (to nedraudžia joks įstatymas), ir įrašus pateikti tyrėjui ar teismui. Ar gauti duomenys laikytini įrodymais, kiekvienu atveju sprendžia teismas“²⁰⁶.

Garso įrašų, padarytų paties nukentėjusiojo, leistinumą patvirtintas ir kitoje byloje. Analizuojamoje byloje kasatoriaus nuomone garso įrašas „gautas pažeidžiant baudžiamojo

²⁰³ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. vasario 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-57/1999 // Teismų praktika. Vilnius, 1999, Nr. 11. P. 60-61..

²⁰⁴ Ten pat.

²⁰⁵ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vadovėlis. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 216.

²⁰⁶ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-510/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.14.5; 1.2.14.7.

proceso įstatymą ir jo pagrindu padaryta ekspertizės išvada negali būti patikimas įrodymas“. Tačiau LAT teisėjų kolegija teigė, kad

„dėl techninių kliūčių /.../ pokalbių įrašai buvo daromi paties nukentėjusiojo, nesinaudojant ryšių įmonių paslaugomis. Toks telefoninių pokalbių klausymosi ir įrašymo būdas leidžiamas pagal senojo BPK 198² straipsnio 3 dalį ir pagal naujojo BPK 154 straipsnio 4 dalį, taigi telefoninių pokalbių garso įrašas gautas teisėtu būdu“²⁰⁷.

Pagrindinė šių įrodinėjimo priemonių leistinumą taisyklė yra jų legalumas, t. y. jų gavimas nepažeidžiant įstatymų. Teismas privalo pripažinti neleistiniais įrodymus, gautus pažeidžiant asmens teisę į privatų gyvenimą (konstitucijos 22, 24 str.), kai slapta klausomasi konfidencialių pokalbių ar jie įrašinėjami, kai slapta, nesant atitinkamos sankcijos, patenkama į asmens gyvenamąsias patalpas.

Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegija 2004 m. gruodžio 29 d. nutartyje, sprendama telefoninių pokalbių įrašų, kaip įrodymų leistinumą klausimą, konstatavo, kad

„ikiteisminio tyrimo medžiaga – telefoninių pokalbių įrašai, gauti vykdant operatyvinę veiklą, ir duomenys apie juos – nagrinėjamu atveju negali būti laikomi leistiniais įrodymais. /.../ Operatyvinės veiklos įstatymo 17 straipsnio 1 dalis numato, kad išslaptinta operatyvinė informacija įstatymų nustatyta tvarka gali būti išslaptinama ir panaudojama baudžiamajame procese/.../. Tarnybinės nuobaudos skyrimas nėra baudžiamasis procesas ar jo dalis, įstatymuose nėra numatyta, kad operatyvinė informacija gali būti panaudota tarnybinių nusižengimų aplinkybėms įrodinėti“²⁰⁸.

Tokios pat nuostatos laikytasi ir kitos administracinės bylos nutartyje:

„Teisėjų kolegija konstatuoja, /.../ telefoninių pokalbių įrašai, gauti vykdant operatyvinę veiklą /.../ negali būti laikomi leistiniais įrodymais /.../ tarnybinių nusižengimų aplinkybėms įrodinėti“²⁰⁹.

Kalbant apie operatyviniais veiksmais gautų duomenų leistinumą, paminėtina A. Panomariovo bei T. Rudzikio nuomonė, kad „įstatymo leidėjas, priskirdamas operatyviniais veiksmais surinktus duomenis įrodymams, kartu preziumavo, kad šie duomenys atitinka vieną iš įrodymų požymių – informacijos leistinumą požymį“²¹⁰. Tačiau ne visi duomenys gali būti pripažinti įleistiniais rodymais, todėl, pritariant minėtų autorių mintims, operatyviniais veiksmais gauti duomenys įrodymais turi būti pripažinti tik teisme.

Dokumentai turi būti patikrinti ir įvertinti vadovaujantis bendraisiais įrodymų įvertinimo kriterijais. Tačiau dokumentų įvertinimas turi kai kurių išskirtinių bruožų, priklausančių nuo dokumento rūšies.

²⁰⁷ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.1.6.1; 2.1.6.2.

²⁰⁸ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr A¹⁵-886/2004, bylų kategorija 19.6.

²⁰⁹ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr A⁵-896/2004, bylų kategorija 19.6; 49.

²¹⁰ Panomariovas A., Rudzikis T. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika // Jurisprudencija. 2000. T. 17 (9). P. 120-121.

Valstybinės institucijos ar kitų oficialių asmenų pateikti dokumentai nekelia abejonių dėl jų autentiškumo, bet turi būti patikrinti ir įvertinti. Visais kitais atvejais būtina kruopščiau išsiaiškinti dokumento teksto susiformavimo aplinkybes. Siekiant patikrinti dokumente esančius duomenis, galima autorių apklausti²¹¹.

„Tikrinant formalius dokumento požymius (rekvizitus) reikėtų vadovautis nuostata, kad ne bet kurie dokumento įforminimo trūkumai paverčia jį niekiniu“²¹². Tai yra, gali būti leistini įrodymai, turintys neesminių įforminimo trūkumų.

Neesminiai procesinių dokumentų trūkumai gali būti įrodymų leistinumą kliūtimi tik tuo atveju, kai neįmanoma pašalinti abejonių dėl šių dokumentų leistinumą kitais būdais, pavyzdžiui liudytojų apklausos būdu.

Leistiniais įrodymais yra laikomi dokumentų originalai arba tinkamai patvirtintos dokumentų kopijos. Baudžiamajame procese labai svarbu turėti dokumentų originalus. Pagal dokumentų kopijas dažniausiai negalima atlikti kai kurių ekspertizių, pavyzdžiui, rašysenos ar dokumentų techninės ekspertizės, ar duoti dėl jų specialisto išvadą arba atlikti kai kurių tyrimo veiksmų. Dokumento turinys gali būti vertinamas ir pagal kopiją, tačiau, jeigu toje byloje tenka panaudoti dokumentų kopijas, jos turi būti kokybiškos ir nustatyta tvarka patvirtintos.

Kadangi dokumentų rūšys apibrėžiamos pakankamai abstrakčiai, tai sudaro galimybes labai įvairius materialius objektus byloje laikyti dokumentais. Taip prie dokumentų kaip įrodymų gali būti priskirti, bei leistini kaip informacijos apie ūkines finansines operacijas šaltiniai, duomenys, gauti taikant mokesčių bazės netiesioginio nustatymo metodą. 2002 m. spalio 22 d. nutartyje LAT baudžiamųjų bylų kolegija konstatavo, kad

jei nėra teisinių prielaidų mokesčių bazei nustatyti įprastiniu būdu gali „būti taikomos procedūros, įstatyme²¹³ apibrėžiamos kaip mokesčio bazės netiesioginio nustatymo mechanizmas. /.../ jeigu gaunama konkreti informacija apie mokesčio mokėtojo pajamas, kurios nustatyta tvarka nebuvo deklaruotos, taikomas tikslios informacijos netiesioginio mokesčio bazės nustatymo metodas ir mokesčio baze laikomas nustatytas nedeklaruotų pajamų dydis, šie informacijos apie pareiškėjo veiklą šaltiniai yra leistini ir jais remiantis gali būti sprendžiama apie realias pareiškėjo pajamas“²¹⁴.

BPK 96 straipsnio 1 dalies 5 punktą numatantis, kad dokumentais, turinčiais reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, gali būti bet kokie materialūs objektai, kuriuose grafiniais ar kitokiais ženklais užfiksuota svarbi bylai informacija, reiškia, jog dokumentų rūšių sąrašas BPK nėra baigtinis. Ši nuostata leidžia teismui gana laisvai nuspręsti bet kokia forma teikiamą

²¹¹ Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005. P. 217

²¹² Ten pat.

²¹³ LR Mokesčių administravimo įstatymas, 2004 m. balandžio 13 d., Nr. IX-2112 // Valstybės žinios. 2004, Nr. 63-2243

²¹⁴ LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 22 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁷-977-02.

informaciją pripažinti įrodymu, jei tos informacijos tikrumas, leistinumumas bei sąsajumas su byla nekelia abejonių.

Apibendrinant atskirų įrodinėjimo priemonių ypatumus, galima teigti, kad čia bendrosios įrodymų leistinumumo taisyklės įgauna praktinę taikymo įvairovę. Kalbant apie asmenų parodymų leistinumą, išskirtina kaltinamojo ir įtariamojo parodymų problema – nereti atvejai, kai šie proceso dalyviai neleistiniai, pažeidžiant jų teises, apklausiami kaip liudytojai.

Ypatinga yra „liudijimo imunitetą“ turinčių asmenų teisė, o kai kuriais atvejais ir pareiga, neduoti parodymų. Šios teisės pažeidimai lemia įrodymų neleistinumą.

Ekspertų ir specialistų išvadoms, skirtingai nuo asmenų parodymų, keliami griežtesni jų procesinės formos reikalavimai.

Apibendrinant daiktinių įrodymų leistinumumo reikalavimus, galima išskirti šiuos:

- procesinių reikalavimų, juos gaunant, laikymasis;
- procesinis jų aptikimo ir gavimo fakto įforminimas;
- tinkamas jų apžiūrėjimas bei užfiksavimas.

Dokumentas, kaip įrodymas, leistinas esant: įforminimui protokole 96 str. tvarka; nustatytiems oficialių dokumentų rekvizitams; nuorodoms į šaltinį (nukreipimas į norminį aktą, archyvo dokumento numeris ir data, asmenis, iš kurių gauti duomenys).

IŠVADOS

1. Išnagrinėjus įrodymų leistinumą sampratą, *įrodymų leistinumą apibrėžiame* kaip įrodymų tinkamumą duomenų gavimo šaltinių, metodų ir priemonių teisėtumo požiūriu.

2. Lietuvoje keičiantis įrodymų leistinumą sampratai nebeliko konkrečiai apibrėžtu leistinumą ribų. Iš vienos pusės tai lemia teismų klaidas vertinant įrodymų leistinumą, iš kitos pusės teisėjams paliekama daugiau laisvės pripažįstant leistiniais duomenis, reikšmingus nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti iš naujų šaltinių.

3. Įrodymų leistinumą *pagrindiniai kriterijai* yra ne jų turinys, o šaltinio ir formos kokybė, bei įrodymų gavimo priemonių teisėtumas.

4. Pagrindinėmis *taisyklėmis, nustatančiomis įrodymų leistinumą* yra duomenų atitikimas šaltinio teisėtumo, procesinio įforminimo, tinkamo subjekto, jų gavimo būdo ir procedūros reikalavimams.

5. Išnagrinėjus su įrodymų leistinumą susijusią „tiesos“ problemą, pažymėtina, kad jos siekimas „bet kokia kaina“ ribojamas įrodymų leistinumą principu, kaip žmogaus teisių garantija.

6. *Pažeistos procesinės formos įrodymų leistinumą* priklauso nuo žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo, prieštaravimo imperatyvioms teisės normoms, įtakos teismo sprendimų teisėtumui ir pagrįstumui. Minėtų reikalavimų nepažeidžiantys, neesminiai įrodymų leistinumą pažeidimai, pašalinus trūkumus, nelemia įrodymų neleistinumą.

7. Išskiriami šie skirtingų teisės sistemų *užsienio šalių įrodymų leistinumą reglamentavimo skirtumai*:

- bendrosios teisės tradicijos šalyse nėra griežto įrodymų formos reglamentavimo; kaip įrodymas leistinas kaltinamojo prisipažinimas, sudarant sandėrį „guilty plea“; taikoma „apnuodyto medžio vaisių“ teorija; nėra leistinų įrodymų sąrašo;
- civilinės teisės šalyse griežti procesinės įrodymų formos laikymosi reikalavimai; kaltinamojo prisipažinimas, nepatvirtintas kitais įrodymais byloje, neleistinas kaip įrodymas; nesilaikoma „apnuodyto medžio vaisių“ teorijos; griežtai apibrėžtos įrodinėjimo priemonės (Vokietija, Rusija).

8. Pagrindiniai teismų praktikoje pasitaikantys *asmenų parodymų pažeidimai* yra:

- neleistina įtariamojo ir kaltinamojo, kaip liudytojo, apklausa;
- liudytojų, neapklaustų teisme, parodymų naudojimas;
- vadovavimasis išlaptintų liudytojų parodymais, nepatvirtintais kitais įrodymais;
- „liudijimo imunitetą“ turinčių asmenų teisės pažeidimai.

9. *Ekspertų ir specialistų išvadoms*, skirtingai nuo asmenų parodymų, keliami griežtesni jų procesinės formos, bei jų kompetencijos reikalavimai.

10. Apibendrinant *daiktinių įrodymų* leistinumą reikalavimus, galima išskirti šiuos:

- procesinių reikalavimų, juos gaunant, laikymasis;
- procesinis jų aptikimo ir gavimo fakto įforminimas;
- tinkamas jų apžiūrėjimas bei užfiksavimas.

11. *Dokumentas*, kaip įrodymas, leistinas esant: įforminimui protokole 96 str. tvarka; nustatytiems oficialių dokumentų rekvizitams; nuorodomis į šaltinį (nukreipimas į norminį aktą, archyvo dokumento numeris ir data, asmenis, iš kurių gauti duomenys).

12. Magistro baigiamajame darbe pagrindžiama hipotezė, kad, orientuojančių į praktinį baudžiamojo proceso uždavinių sprendimą ir asmens teisėtų interesų užtikrinimą, įrodymų leistinumą taisyklių laikymasis sukuria reikiamas tiesai nustatyti sąlygas, užtikrina proceso dalyvių teises baudžiamajame procese.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminė literatūra

1. LR Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. LR baudžiamojo proceso kodeksas, 2002 m. kovo 14 d. Nr. IX-785 // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37 – 1341.
3. LTSR baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1961, Nr. 18 – 148.
4. LR Mokesčių administravimo įstatymas, 2004 m. balandžio 13 d., Nr. IX-2112 // Valstybės žinios. 2004, Nr. 63-2243.
5. LR Visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 75-2272
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. Balandžio 18 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo 37 straipsnio pirmosios dalies 7 punkto, 39 straipsnio, 40 straipsnio pirmosios bei antrosios dalių, 45 straipsnio ir 46 straipsnio antrosios bei trečiosios dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. rugsėjo 19 d nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 118-1, 156-1 str., 267 str. 5 p. ir 317-1 str. atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2000, Nr. 80-2423.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. Nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198-1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000, Nr. 39-1105.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 104-4675.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 1997 m. gruodžio 22 d. nutarimas Nr. 13 „Dėl teismų praktikos nagrinėjant mokesčių vengimo ir kitų nusikaltimų finansams baudžiamąsias bylas (BK 322, 323, 324, 325 str.)“ // Teismų praktika. – Vilnius, 1999. Nr. 8.

11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 50 patvirtinta „Teismų praktikos skiriant suėmimą ir namų areštą arba pratęsiant suėmimo terminą apibendrinimo apžvalga“.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2004 m. rugsėjo 17 d. nutarimu Nr. 48 patvirtinta „Teismų praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga“.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2005 m. birželio 23 d. nutarimu Nr. 53 patvirtinta „Teismų praktikos taikant Baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų procesą apeliacinės instancijos teisme, apibendrinimo apžvalga“.

Teismų praktika

14. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. gegužės 12 d. sprendimas byloje *Khan vs. Didžioji Britanija* // <http://www.echr.coe.int>.>; prisijungimo laikas: 2005 10 20.
15. LAT 2004 m. kovo 1 d. sprendimas - 2003 m. balandžio 8 d. sprendimo byloje M. M. prieš Nyderlandų Karalystę santrauka (pareiškimo Nr. 39339/98) // Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 20.
16. LAT 2004 m. kovo 1 d. sprendimas - 2003m. liepos 22 d. sprendimo byloje Texeira de Castro prieš Portugaliją santrauka (pareiškimo Nr. 25829/94) // Teismų praktika. Vilnius, 2004. Nr. 20.
17. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. vasario 23 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-57/1999 // Teismų praktika. Vilnius, 1999, Nr. 11. P. 60-61.
18. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. vasario 29 d. nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K-145/2000.
19. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-544/2001, bylų kategorija S-2.1.1.2.2; 2.1.2.1.6.3.
20. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-108/2001, bylų kategorija S-2.1.2.1.9.
21. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-433/2002, bylų kategorija S-2.2.3; 2.2.5.
22. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 22 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A⁷-977-02.
23. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-278/2003, procesinio sprendimo kategorija S-2.2.2.

24. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-18/2003, bylų kategorija S-2.1.2.1.9.
25. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-363/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.15; 2.2.4.
26. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 2 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-592/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.23.
27. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-630/2004, bylų kategorija S-2.1.2.1.15; 2.2.4.
28. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-28/2004, procesinio sprendimo kategorija S-2.1.2.1.13.
29. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-560/2004, bylų kategorija S-2.2.4; 2.1.1.8.7.
30. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-257/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.14.6; 1.1.2.1.
31. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. balandžio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-315/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.1.2.11; 2.1.6.1.
32. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-445/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.1.8.10; 2.1.6.1.
33. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-359/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.4.8; 1.2.5.2; 1.2.6.1.
34. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-357/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.1.6.3; 2.3.3.4.
35. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-376/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.4.5; 1.1.10.4.
36. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gegužės 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-248/2005, procesinio sprendimo kategorija S-2.1.2.1.32 (61).
37. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-171/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2,28.3; 2.1.6.1.
38. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-191/2005, procesinio sprendimo kategorija 2.1.6.1; 2.1.6.2.
39. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-510/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.14.5; 1.2.14.7.

40. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-526/2005, procesinio sprendimo kategorija 1.2.6.1; 1.2.10; 1.2.19.3.
41. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-44/2005, bylų kategorija S-1.2.15.
42. LAT Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų plenarinės sesijos 2002 m. birželio 27 d. nutartis byloje Nr. 2A-41/2002 // Teismų praktika. Vilnius, 2003. Nr. 18.
43. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2004 m. gruodžio 29 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁵-886/2004, bylų kategorija 19.6.
44. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁵-896/2004, bylų kategorija 19.6; 49.

Kita literatūra

45. Ancelis P., Šapalaitė E. Daiktų statusas baudžiamajame procese. Jurisprudencija. 2003. T. 49 (41).
46. Arthur Best. Evidence: examples and explanations. Fourth edition. – New York, 2001.
47. Ažubalytė R. Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė / LTU. – Vilnius, 2002.
48. Cininas A. Aktualios įrodymų sampratos ir jų leistinumų problemos Lietuvos baudžiamojo proceso teorijoje ir praktikoje // Jurisprudencija. 2001. T. 23 (15).
49. Goda G. Baudžiamojo proceso raidos tendencijos Europoje // Teisės problemos. 1999. Nr. 3.
50. Goda G. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos ir Lietuvos Konstitucijos taikymo problemos // Teisės problemos. 1999, Nr. 3.
51. Goda G. Užsienio šalių baudžiamojo proceso pagrindai. – Vilnius: Saulužė, 1997.
52. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. Vadovėlis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2005.
53. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P., Rinkevičius J., Švedas G., Jasaitis G., Merkevičius R. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso komentaras. – Vilnius, 2003. T. 1.
54. Greve V. Criminal procedure in Denmark. An Outline 2nd Edition. Kriminalistik Instituts Stencilserie. 1992. Nr. 59.
55. International Encyclopedia of Laws. Vol. I. – Boston: Criminal Law, 1993.
56. Juodkaitė – Granskienė G. Teismo ekspertizės išvadų vertinimas // Jurisprudencija. 2001. T. 22 (14).

57. Juodkaitė – Granskienė G. Teismo ekspertizės samprata ir kompetencija // *Jurisprudencija*. 1999. T. 11 (3).
58. Juodkaitė G. Mokslinių įrodymų panaudojimas užsienio šalių ir Lietuvos baudžiamajame procese // *VU mokslo darbai. Teisė*. 1997. Nr. 31. P. 49.
59. Juodkaitė G. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas // *Teisė*. 1998, Nr. 32.
60. Juzukonis S. Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė /LTU. – Vilnius, 2002.
61. Kanapeckaitė J. Baudžiamasis procesas dėl nusikalstamų veikų, kuriomis įtariami (kaltinami) asmenys su fiziniais ar psichikos trūkumais: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė /LTU. – Vilnius, 2004.
62. Kanapeckaitė J. Būtinasis gynėjo dalyvavimas ikiteisminio tyrimo metu – įtariamųjų, turinčių fizinių arba psichikos trūkumų (sutrikimų), teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo procesinė garantija // *Jurisprudencija*. 2003. T. 47 (39).
63. Kane A. *The modern law of evidence*. Fifth edition. – London: Butterworth's, 2000.
64. Kazlauskas M., Kuconis P. Nauja įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte // *Justitia*. 1998. Nr. 5.
65. Kazlauskas M., Rinkevičius J. Asmenų parodymai baudžiamajame procese. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 1991.
66. Kuklianskis S., Juzukonis S. Nukentėjusiojo statuso problema baudžiamajame procese // *Jurisprudencija*. 2001. T. 19 (11).
67. Muller C. B., Kirkpatrick L. C. *Federal rules of evidence*. With Advisory Commit Notes, Legislative History, and cases Supplement. 1994 edition. – Boston, New York, London, Toronto: Little, Brown and Company, 1994.
68. Palskys E. Daiktinių įrodymų fiksavimo sąvokos ir prielaidų klausimu // *Teisė*. 1968, T. VII.
69. Panomariovas A. Viešai skelbiama informacija (paslaptis) baudžiamajame procese: daktaro dis.: soc. mokslai, teisė / LTU. – Vilnius, 2001.
70. Panomariovas A., Rudzikis T. Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika // *Jurisprudencija*. 2000. T. 17 (9).
71. Pradel J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
72. Rinkevičius J. *Daiktiniai įrodymai*. – Vilnius, 1996.
73. Rinkevičius J. Įrodymų rinkimo būdai baudžiamajame procese // *Jurisprudencija*. 1998. T. 10 (2).
74. Rinkevičius J. Įrodymų samprata Lietuvos baudžiamojo proceso teisėje // *VU mokslo darbai. Teisė*. 1992. Nr. 26.

75. Rinkevičius J. Procesiniai įrodinėjimo baudžiamojoje byloje pagrindai. – Vilnius, 1990.
76. Rinkevičius J. Specialiųjų žinių samprata ir teismo ekspertų kompetencija // Teisė. 2000, Nr. 37.
77. Stefani G., Levasseur G., Bouloc B., Procédure pénale. Quatorzième édition. – Paris: Dellor, 1990.
78. Stungys K. Įrodymų samprata baudžiamojo proceso kodekso projekte. // Jurisprudencija. 2000. T. 16 (8).
79. Stungys K. Specialių žinių samprata ir panaudojimo ypatumai // Jurisprudencija. 2004. T. 52 (44).
80. Weinstein J. B., Berger M. A. Student edition of Weinsteins evidence manual. Sixth edition. – San Francisco: Lexis Nexis, 2003.
81. West A. Desdevises D., Fenet A., Gaurier D., Henssaff M. C. The French Legal system. An introduction. – London, 1992.
82. Белкин А. Р. Теория доказательств в уголовном судопроизводстве. – Москва: Норма, 2005.
83. Бутов В. Н. Уголовный процесс Австрии. – Красноярск: Издательство Красноярского университета, 1988.
84. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. – Тула: Автограф, 2000.
85. Гуценко К. Ф., Головкин Л. В., Филимонов Б. А. Уголовный процесс западных государств. – Москва: Зерцало, 2001.
86. Золотых В. В. Проверка допустимости доказательств в уголовном процессе. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.
87. Кипнис Н. М. Спорные вопросы теории и практики допустимости доказательств // Доказывание в уголовном процессе. Традиции и современность. – Москва: Юристъ, 2000.
88. Лупинская П. А. (ред.). Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юристъ, 2000.
89. Лупинская П. А. Доказательства в уголовном процессе // Уголовное процессуальное право Российской Федерации. – Москва: Юристъ, 2000.
90. Лупинская П. А. Проблемы допустимости доказательств при рассмотрении дела судом присяжных. Научно - практическое пособие для судей. – Варшава, 1997.
91. Махов В. Н., Пешков М. А. Уголовный процесс США (досудебные стадии). Учебное пособие. - Москва: Интел – Синтез, 1998.
92. Научно практический комментарий к Уголовно - процессуальному кодексу РСФСР. – Москва, 1996.

93. Новик В. В. Криминалистические аспекты доказывания по уголовным делам: проблемы теории и практики. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005.
94. Орлов Ю. К. Заключение экспертов и его оценка. – Москва, 1990.
95. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. Научно-практическое пособие. – Москва: Проспект, 2001. Р. 44.
96. Пальскис Е. Основные аспекты исследования вербально – семантического способа фиксации вещественных доказательств // Право. 1969, Т. VIII.
97. Пашин С. А. Доказательства в Российском уголовном процессе / Состязательное правосудие. Труды научно-практических лабораторий. Т II. – Москва, 1996.
98. Пашин С. А. Проблемы доказательственного права. // Судебная реформа: юридический профессионализм и проблемы юридического образования. Дискуссия. – Москва, 1995. Р.
99. Радутная Н. В. Коллизии норм уголовно-процессуального законодательства и возможность их преодоления в судебной практике. Комментарий российского законодательства. – Москва, 1997.
100. Савицкий В. М. Последние изменения в УПК: продолжение демократизации судопроизводства (вступительная статья к УПК РСФСР) // УК РСФСР, УПК РСФСР. – Москва, 1994.
101. Стецовский Ю. И., Ларин А. М. Конституционный принцип обеспечения обвиняемому права на защиту. - Москва, 1988.
102. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Отв. ред. Н. В. Жогин. – Москва: Юридическая литература, 1973.
103. Филимонов Б. А. Основы теории доказательств в германском уголовном процессе. – Москва: Спарк, 1994.
104. Чувилеев Н., Лобанов А. Плоды отравленного дерева // Российская юстиция. 1999, № 11.

SANTRAUKA

Rita Stračinskaja

Įrodymų leistinum problema baudžiamajame procese

Įrodymų leistinum problema baudžiamajame procese užima ypatingą vietą, nes ne visi įrodymai, kaip pagrindinė priemonė ginant pažeistas teises ir teisėtus interesus, yra leistini. Todėl magistro baigiamajame darbe analizuojama įrodymų leistinum samprata, kriterijai, reikalavimai, atskleidžiamos jų taikymo baudžiamajame procese problemos.

Magistro baigiamojo *darbo tikslas* - išnagrinėti įrodymų leistinum sampratą, reikšmę, atskirų įrodymų rūšių leistinum teorines ir praktines problemas. Darbo tikslui iškelti šie *uždaviniai*: atskleisti teisės aktuose įtvirtintą, bei mokslinėje literatūroje išplėtotą įrodymų leistinum sampratą; išnagrinėti duomenų, kaip įrodymų, leistinum kriterijus baudžiamajame procese; apžvelgti įrodymų leistinum reglamentavimo ypatumus užsienio šalių teisės sistemose; išanalizuoti atskirų įrodinėjimo priemonių leistinum ypatumus bei įrodymų leistinum principo taikymo problemas Lietuvos teismų praktikoje.

Pirmame baigiamojo darbo skyriuje „Įrodymų leistinum baudžiamajame procese“ atskleidžiama įrodymų leistinum samprata, nagrinėjami bendrieji įrodymams keliami reikalavimai, įrodymų leistinum taisyklės, pažeistos procesinės formos įrodymų leistinum ypatumai. Autorius daro išvadą, kad įrodymų leistinum - tai įrodymų tinkamumas duomenų gavimo šaltinių, metodų ir priemonių teisėtumo požiūriu.

Antrame skyriuje „Įrodymų leistinum reglamentavimas užsienio šalių baudžiamajame procese“ nagrinėjami įrodymų leistinum ypatumai bendrosios ir civilinės teisės šalyse. Autorius daro išvadą, kad visose šalyse neleistini įrodymai, gauti pažeidžiant žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių konstitucines garantijas; pagrindinis bendrosios teisės tradicijos šalių ypatumas - nėra griežto procesinės įrodymų formos reglamentavimo.

Trečiame skyriuje „Atskirų įrodinėjimo priemonių leistinum ypatumai“, vadovaujantis teismų praktika, atskleidžiama, kaip bendrosios įrodymų leistinum taisyklės įgauna praktinę taikymo įvairovę. Autorius daro išvadą, kad svarbiausias leistinum reikalavimas asmenų parodymams yra jų teisių bei teisėtų interesų užtikrinimas; ekspertų ir specialistų išvadoms keliami griežtesni jų procesinės formos reikalavimai; daiktams ir dokumentams keliami procesiniai rinkimo teisėtumo, ir įforminimo tvarkos reikalavimai.

SUMMARY

Rita Stračinskaja

The problem of admissibility of evidence in the penal cause

The problem of admissibility of evidence in the penal cause takes special place because not all evidence is admissible as main tool for defending one's violated rights and legal interests. Therefore the conception of admissibility of evidence, criteria, requirements are analyzed and the problems of its appliance in the penal cause are revealed in the master's final paper.

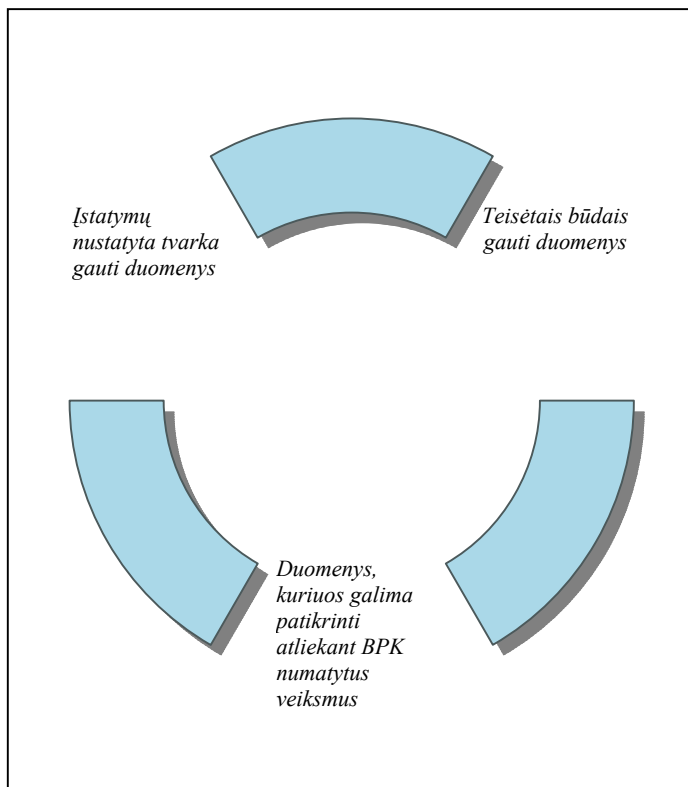
The goal of master's final paper – to explore the conception of admissibility of evidence, its meaning and the theoretical and practical problems of separate kinds of evidence. The following tasks are set to reach the goal of paper: to reveal the conception of admissibility of evidence which is fixed in legal acts and explicated in scientific literature; to analyze the admissibility criteria of data as evidence in the penal cause; to review the peculiarities of regulation of admissibility of evidence in the legal systems of foreign countries; to analyze the peculiarities of admissibility of separate means of averment as well as problems of practice of principle of admissibility of evidence in Lithuanian legal system.

In the first chapter of final paper „Admissibility of evidence in the penal cause” the conception of admissibility of evidence is revealed, the general requirements for the evidence, the rules of admissibility of evidence, peculiarities of violated procedural form of admissibility of evidence are analyzed. Author comes to the conclusion that admissibility of evidence is the propriety of evidence from the point of legitimacy of the sources of retrieval of data, methods and means.

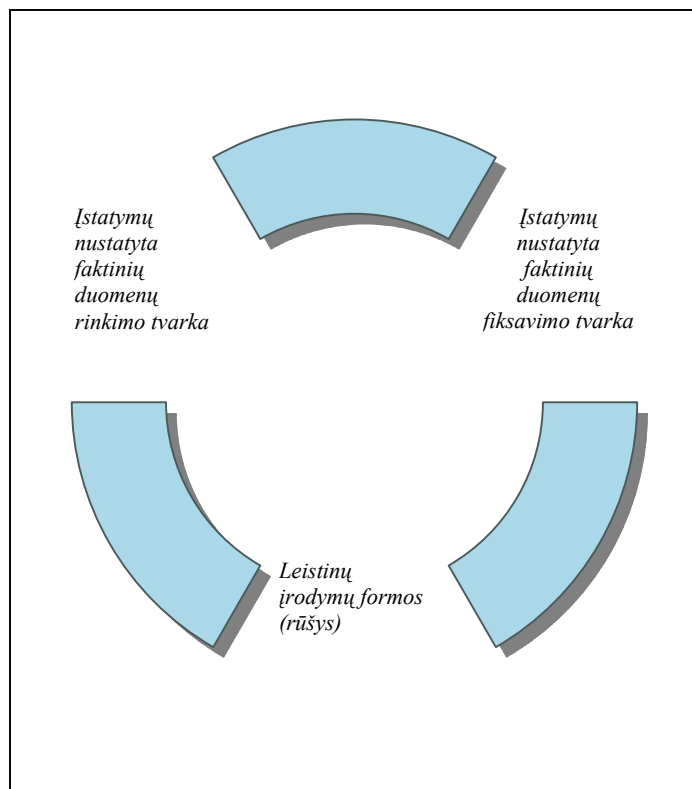
In the second chapter „The regulation of admissibility of evidence in the penal cause of foreign countries” the peculiarities of admissibility of evidence are analyzed in the countries of common and civil law. Author comes to the conclusion that in all countries those evidence that are retrieved violating human rights and constitutional guaranties; the main peculiarity of common law countries is that there are no strict regulation of the procedural form of evidence.

In the third chapter „The peculiarities of separate means of admissibility of evidence”, using the practice of courts it is revealed how common rules of admissibility of evidence can be applied practically in different ways. Author comes to the conclusion that the most important requirement for admissibility of evidence for the testimony of persons is the security of their rights and legal interests; the stricter requirements for the procedural form for the conclusions of experts and specialists; requirements applied for procedural legitimacy of retrieval and execution of order for the things and documents.

Įrodymų leistinumą reglamentavimo senajame ir naujajame BPK skirtumai

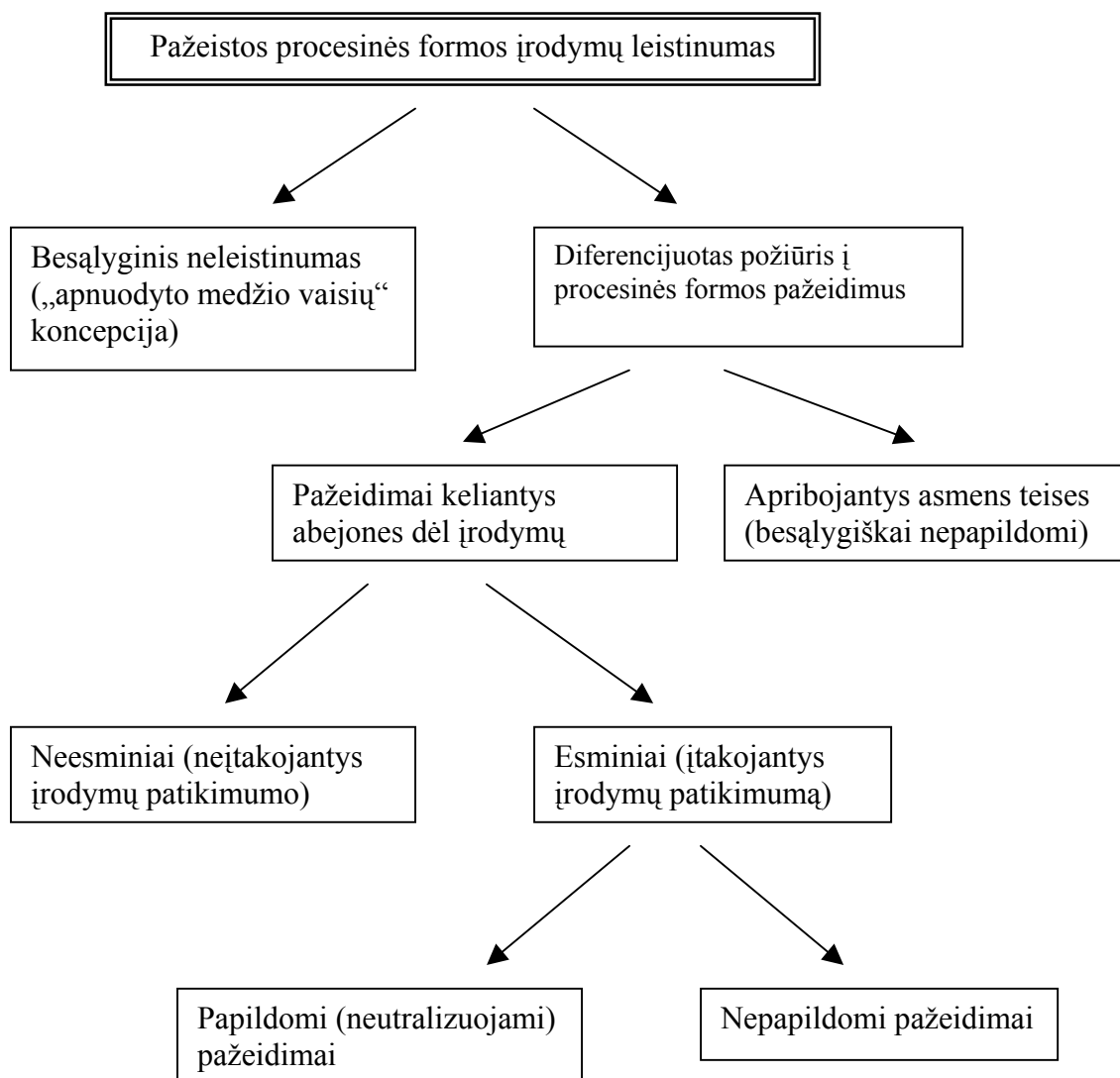

1 pav. Įrodymų leistinumą principas pagal dabartinį BPK

2 pav. Įrodymų leistinumą principas pagal 1961 m. BPK

1 schema. Įrodymų procesinės formos pažeidimų skirstymas

2 schema. Pažeistos procesinės formos įrodymų leistinumą nustatymas

